

UiT Norges arktiske universitet

Førsteutkast av utredningen

Om et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett

21. august 2026

UiT Norges arktiske universitet

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	1
1.1	Sammendrag	1
1.2	Bakgrunn	3
1.3	Mandat.....	6
1.3.1	Forståelse av mandatet.....	7
1.4	Organisering av arbeidet	10
1.4.1	Dialog og forankring	11
1.4.2	Råutkastet og innspillene	12
1.5	Sentrale begrep	13
1.5.1	Fornorskingspolitikk, fornorsking og urett.....	13
1.5.2	Forsoning	15
2	Urfolks og nasjonale minoriteters rettigheter	19
2.1	Språk, kultur, samfunnsliv	19
2.2	Selvbestemmelse, konsultasjon og effektiv deltakelse	21
2.3	Kunnskap, synliggjøring og diskrimineringsvern	22
2.4	Rettigheter til land og vann	23
2.5	Konklusjon	24
3	Aktuelle forbilder: HL-senteret og National Centre for Truth and Reconciliation	26
3.1	HL-senteret	26
3.1.1	Formål og oppgaver.....	26
3.1.2	Organisering og styring	27
3.1.3	Dimensjonering	28
3.1.4	Læringspunkter	29
3.2	National Centre for Truth and Reconciliation	30
3.2.1	Formål og oppgaver.....	30
3.2.2	Organisering og styring	31
3.2.3	Dimensjonering	32
3.2.4	Læringspunkter	32
3.3	Oppsummering.....	33
4	Eksisterende kompetansemiljøer, forsoningsarbeid og behov for kunnskapsløft	35
4.1	Eksisterende tiltak for kunnskapsløft og forsoning	35

4.2	Samiske kompetansemiljøer	37
4.2.1	Universitets- og høyskolesektoren	38
4.2.2	De samiske museene.....	39
4.2.3	Samisk arkiv.....	41
4.2.4	Samiske språksentre	42
4.2.5	Samiske kompetansemiljøer i samiske kulturinstitusjoner.....	43
4.2.6	Samiske kompetansemiljøer innen helse, omsorg, barne- og familievern	43
4.3	Kvenske kompetansemiljøer.....	44
4.3.1	Kompetansemiljøer i Universitets- og høyskolesektoren.....	45
4.3.2	Nasjonale, regionale og lokale språk- og kulturinstitusjoner	46
4.3.3	Museer, arkiv, medier og kulturliv	47
4.4	Skogfinske kompetansemiljøer.....	48
4.5	Samlet vurdering av eksisterende kompetansemiljøer og videre behov	49
4.6	Kompetansemiljøenes betydning for forsoningsarbeid.....	50
4.7	Andre samfunnsaktørers oppfølging av forsoningsarbeidet.....	51
4.7.1	Erkjennelse av ansvar og beklagelser.....	51
4.7.2	Utdanning, forskning og kulturforvaltning.....	52
4.7.3	Menneskerettigheter, diskriminering og offentlige tjenester	52
4.7.4	Kirke, arbeidsliv, sivilsamfunn og lokale prosesser.....	53
4.8	Samlet vurdering av kompetansemiljøer og behov.....	54
4.9	Behov for et bredt kunnskapsløft.....	55
5	Om inkludering av andre nasjonale minoriteter	58
5.1	Tater/romanifolk	59
5.1.1	Assimilasjon og motstand.....	59
5.1.2	Vurdering og anbefaling	62
5.2	Romer.....	63
5.2.1	Utestenging og utenforskap	64
5.2.2	Vurdering og anbefaling	66
5.3	Jøder	66
5.3.1	Mellom integrasjon og Holocaust	67
5.3.2	Vurdering og anbefaling	68
6	Primær- og sekundærforslag om organisering av et nasjonalt kompetansesenter.....	69
6.1	Faglige oppgaver.....	69

6.1.1	Formidling	70
6.1.2	Forsoningsarbeid	71
6.1.3	Forskning	72
6.1.4	Dokumentasjon	72
6.2	Primærforslag: Stiftelse med desentralisert struktur	73
6.2.1	Fagenheter.....	73
6.2.2	Knutepunkt.....	74
6.2.3	Enhet for administrative tjenester, virksomhetskoordinering og nasjonalt formidlings- og forsoningsarbeid (EVN).....	74
6.2.4	Juridisk form, styre og råd	75
6.2.5	Aktivitetsnivå.....	76
6.3	Lokalisering av fagenheter og EVN.....	77
6.3.1	Samisk fagenhet	77
6.3.2	Kvensk/norskfinsk fagenhet.....	78
6.3.3	Skogfinsk fagenhet	78
6.3.4	Enhet for administrative tjenester, virksomhetskoordinering og nasjonalt formidlings- og forsoningsarbeid	79
6.4	Om sekundærforslag	79
6.5	Alternativt forslag til organisering.....	80
6.6	Om inkludering av tater/romanifolket.....	81
6.7	Vurdering av primærforslaget.....	82
	Referanseliste	84
	Vedlegg.....	91

Forord til førsteutkastet

UiT Norges arktiske universitet (UiT) har fått i oppdrag av Kunnskapsdepartementet (KD) å utrede mulig organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Fristen for å ferdigstille oppdraget er 15. november 2026.

UiT har organisert utredningsarbeidet i tre faser. I den første fasen ble det innhentet innspill fra berørte grupper og miljøer. I den andre fasen er innspillene og det øvrige grunnlagsmaterialet analysert med sikte på å utvikle et helhetlig forslag til mulig organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Denne fasen har resultert i foreliggende førsteutkast.

Førsteutkastet er et arbeidsdokument og gir ikke en fullstendig fremstilling av alle spørsmål som vil bli behandlet i den endelige utredningen. Dette gjelder særlig beskrivelsen av dagens situasjon og av eksisterende kompetanse-, forsknings- og formidlingsmiljøer. I førsteutkastet gis det et overordnet bilde, mens den endelige utredningen vil være mer utfyllende og nyansert.

Faggruppen legger med dette frem førsteutkastet til utredningen og inviterer til å gi innspill med frist 15. september 2026. Innspillene vil inngå i arbeidet med å sikre et best mulig kunnskapsgrunnlag for den endelige utredningen. I den tredje fasen vil utredningen ferdigstilles på grunnlag av innkomne innspill og faggruppens videre vurderinger. KD sender den endelige utredningen på ordinær offentlig høring.

Faggrupped medlem Eva Josefsen har dissens på fem punkter. Enkelte av hennes merknader er likevel innarbeidet i førsteutkastet, ettersom de reflekterer synspunkter som også er fremmet i faggruppen som helhet og i mindretallets alternative forslag til organisering. Dissensen følger som vedlegg 1. Faggruppens øvrige medlemmer står bak det samlede førsteutkastet.

Ketil Zachariassen

Leder for utredninga

Tromsø 21.08 2026

1 Innledning

1.1 Sammendrag

UiT Norges arktiske universitet (UiT) har fått i oppdrag av Kunnskapsdepartementet å utrede et mulig nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Oppdraget følger opp Stortingets behandling av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport 12. november 2024. Gjennom anmodningsvedtak nr. 16 ba Stortinget regjeringen utrede hvordan et slikt senter kan organiseres, med ansvar for forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid. Senteret skal bygge videre på eksisterende kompetanse-, forsknings- og formidlingsmiljøer og utvikles i tett dialog med samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske miljøer.

Faggruppa som UiT har etablert for å utføre utredningen, legger i samsvar med oppdragsbrevet til grunn at senterets overordnede formål er å bidra til et kunnskapsløft i offentlig sektor og sivilsamfunnet. Kunnskapsløftet skal omfatte fornorskingspolitikken og uretten den innebar, men også samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske språk, kulturer, historier, samfunnsforhold og urfolks- og nasjonale minoriteters rettigheter. Offentlig sektor er en særlig viktig målgruppe fordi statlige, regionale og kommunale organer gjennom politikk, forvaltning og tjenesteutøvelse påvirker berørte gruppers rettigheter og livsvilkår.

Fornorskingspolitikken forstås som målrettede statlige, regionale og lokale tiltak som skulle få samer, kvener/norskfiner og skogfiner til å oppgi sine språk og kulturelle særtrekk til fordel for majoritetens språk, kultur og identitet. Politikken kom til uttrykk gjennom blant annet skole, kirke, språkpolitikk, forvaltning og offentlig tjenesteutøvelse. Overfor samene omfattet den også spørsmål om land, vann, naturressurser og tradisjonelle næringer. Begrepet fornorsking er videre enn fornorskingspolitikken. Det omfatter også samfunnsendringer, institusjonelle praksiser og beslutninger som har hatt fornorskende virkninger, uten at assimilering har vært et uttrykkelig mål. Uretten omfatter både de historiske og nåtidige konsekvenser av diskriminering, manglende anerkjennelse og sviktende oppfølging av rettigheter.

Forsoning forstås som en langsiktig prosess, ikke som en tilstand som kan vedtas eller oppnås gjennom ett enkelt tiltak. Forsoningsarbeid forutsetter kunnskap, anerkjennelse av urett, tillitsbygging, revitalisering av språk og kultur, rettighetsoppfølging og endringer i institusjonell praksis. Senteret kan ikke skape forsoning på vegne av berørte gruppene, myndigheter eller sivilsamfunnet, men kan bidra med kunnskap, dokumentasjon, formidling, faglig støtte og møteplasser.

Samer, kvener/norskfiner og skogfiner skal ikke bare være grupper senteret arbeider for eller formidler kunnskap om, men også være premissgivere for virksomheten. For samene følger dette blant annet av deres status som urfolk og deres rett til selvbestemmelse og konsultasjon. For kvener/norskfiner og skogfiner følger det av deres rett til effektiv deltakelse som nasjonale minoriteter. Ordningene for innflytelse må utformes med utgangspunkt i gruppenes ulike rettslige status, erfaringer, institusjonelle forutsetninger samt deres egne vurderinger.

Kartleggingen av nåsituasjonen viser at det allerede finnes omfattende og relevant kompetanse. Universiteter og høyskoler, museer og arkiver, språk- og kultursentre, kunst- og kulturinstitusjoner, kompetansetjenester, organisasjoner og lokale tradisjonsbærere bidrar til forskning, dokumentasjon, utdanning, språkrevitalisering og formidling. Samtidig er kompetansemiljøene ulikt utviklet og ofte sårbare. De samiske miljøene er samlet sett de mest institusjonaliserte, men har begrenset kapasitet på flere områder. De kvenske/norskfinske miljøene er mindre og preget av at få fagpersoner har avansert språk- og forskningskompetanse. Det skogfinske feltet er særlig sårbart, med Norsk Skogfinsk Museum som den viktigste institusjonen og begrenset forsknings- og utdanningskapasitet.

Det finnes ingen institusjon med et samlet nasjonalt og tverrsektorielt ansvar for kunnskap om fornorskingspolitikken og dens konsekvenser. Kunnskapen er spredt mellom institusjoner med ulike mandater, finansieringsordninger og geografiske virkeområder. Dette gjør det vanskelig å få oversikt over eksisterende ressurser, identifisere kunnskapshull og sikre at kunnskap tas i bruk i offentlig sektor og sivilsamfunnet. Faggruppa anbefaler derfor at det etableres et nasjonalt kompetansesenter som styrker, samordner og supplerer eksisterende miljøer, uten å overta eller svekke deres oppgaver.

Faggruppa foreslår at senterets faglige oppgaver prioriteres i følgende rekkefølge: formidling, forsoningsarbeid, forskning og dokumentasjon. Senteret bør utvikle og tilgjengeliggjøre kunnskapsressurser, undervisningsopplegg, digitale løsninger, arrangementer og møteplasser for blant annet offentlig forvaltning, utdanningssektoren, kultursektoren, media og frivillige organisasjoner. Formidlingen bør omfatte både fornorskingspolitikken og de berørte gruppens språk, kulturer, historier, samfunnsliv og rettigheter. Den bør også synliggjøre motstand, overlevelse, revitalisering og kunnskapstradisjoner.

Faggruppa anbefaler at senteret blir en foregangsinstitusjon for flerspråklig formidling på norsk, nordsamisk, lulesamisk, sørsamisk og kvensk. Det foreslås videre å etablere en årlig sannhets- og forsoningsuke, med 12. november som sannhets- og forsoningsdag. Uken bør danne en felles nasjonal ramme for aktiviteter som gjennomføres i samarbeid med de berørte gruppene, skoler, kommuner, museer, arkiver, kulturinstitusjoner, offentlige virksomheter og frivillige organisasjoner.

Senteret bør støtte forsoningsarbeid på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå gjennom faglig bistand, kompetansetiltak, dialogprosesser og erfaringsutveksling. Forsoningsarbeidet må ikke begrenses til symbolske handlinger og beklagelser, men bør også omfatte rettighetsoppfølging og institusjonelle endringer. Når det gjelder samiske forhold, bør arbeidet også omfatte spørsmål om land, vann, naturinngrep og tradisjonelle næringer.

Senteret bør ha oppgaver innen forskning og dokumentasjon, men bør ikke erstatte eksisterende forskningsmiljøer, arkiver eller museer. Det bør identifisere forskningsbehov, initiere samarbeid og bidra til at kunnskap tas i bruk. Dokumentasjonsarbeidet bør utvikles i samarbeid med eksisterende arkiver, museer, språk- og kultursentre og innenfor tydelige etiske rammer. Samarbeidet med Nasjonalarkivet og Samisk arkiv om materialet etter

Sannhets- og forsoningskommisjonen er særlig viktig, blant annet om formidling av de personlige historiene kommisjonen samlet inn.

Faggruppas primærforslag er å etablere *Nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett* som en stiftelse med en distribuert struktur. Stiftelsesformen vurderes som den best egnede for å sikre faglig uavhengighet, langsiktighet og tillit. Senteret bør ha tre *fagenheter*: en samisk, en kvensk/norskfinsk og en skogfinsk. Fagenhetene skal være forankret i eksisterende kompetansemiljøer og etablere samarbeide med *knutepunkter* ved museer, språk- og kultursentre, universitets- og høyskolemiljøer eller ulike typer institusjoner.

I tillegg foreslås det å etablere en felles enhet for administrative tjenester, virksomhetskoordinering og nasjonalt formidlings- og forsoningsarbeid. Enheten bør blant annet koordinere sannhets- og forsoningsuken, utvikle nasjonale formidlingsressurser og sikre kontakt med sentrale aktører. Faggruppa anbefaler at enheten lokaliseres i Tromsø. Styret og fagenhetenes egne råd skal sikre reell og institusjonalisert medvirkning. Representanter for samer, kvener/norskfinner og skogfinner bør samlet ha flertall i styret.

Faggruppa vurderer at tatere/romanifolk på sikt kan inngå i senterets arbeid, men at dette må skje gradvis og på gruppens egne premisser. Faggruppa anbefaler ikke at norske romer og jøder inkluderes i sentrets mandat, men mener det bør etableres samarbeid med relevante institusjoner og kompetansemiljøer.

Den foreslåtte modellen forutsetter tilstrekkelige ressurser. Faggruppa vurderer at et grunnivå på om lag 25–30 årsverk er nødvendig for at senteret skal kunne ivareta en varig, faglig troverdig og nasjonal funksjon. Med langsiktig finansiering, tydelige rolleavklaringer og reell innflytelse fra de berørte gruppene kan senteret bidra til å redusere kunnskapsmangelen, motvirke implementeringsgapet og styrke grunnlaget for videre forsoning.

1.2 Bakgrunn

Stortinget behandlet 12. november 2024 Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport *Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner* (Dokument 19 (2022-2023)).¹ I forbindelse med behandlingen vedtok Stortinget anmodningsvedtak nr. 16 der regjeringen ble bedt om å utrede hvordan et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett kan organiseres. Senteret skal ha ansvar for forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid.

Bakgrunnen for rapporten var at Stortinget i 2018 hadde oppnevnt *Kommisjonen for å granske fornorskingspolitikk og urett*, heretter Sannhets- og forsoningskommisjonen, som en uavhengig granskingskommisjon. Kommisjonen avga sin rapport 1. juni 2023. Den skulle kartlegge norske myndigheters politikk og tiltak overfor samer og kvener/norskfinner lokalt,

¹ Innst. 30 S (2024–2025), vedtak 12. november 2024.

regionalt og nasjonalt. Kommisjonen innfortolket også skogfinner til mandatet.² Videre skulle kommisjonen undersøke virkningene og konsekvensene av fornorskingspolitikken fram til i dag, herunder hvordan fornorskingspolitikken har påvirket majoritetsbefolkningens syn og holdninger til gruppene. Kommisjonen skulle også foreslå tiltak som kan bidra til videre forsoning.

Kommisjonen samlet sine forslag til videre forsoning under fem pilarer: kunnskap og formidling, språk, kultur, forebygging av konflikter og implementering av regelverk. Under pilaren kunnskap og formidling foreslo kommisjonen å opprette et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett, med ansvar for forskning, dokumentasjon, formidling og videre forsoningsarbeid.³

Kommisjonen dokumenterte i sin rapport at det overordnede målet med fornorskingspolitikk var å få samer, kvener/norskfinner og skogfinner til å «gi opp sine språk og kulturelle særtrekk – og erstatte dem med norske ekvivalenter».⁴ Politikken la samtidig press på tradisjonelle næringer. Fornorsking var i midlertidig ikke bare et resultat av målrettede minoritetspolitiske program. Også andre politiske beslutninger og samfunnsendringer har hatt fornorskende virkninger og bidratt til å videreføre holdninger, handlingsmønstre og samfunnsstrukturer fra fornorskingspolitikken og andre fornorskende samfunnsendringer. Dette har blant annet ført til at befolkningen i Norge fortsatt har begrenset kunnskap om samer, kvener/norskfinner og skogfinner, og om fornorskingspolitikken og dens konsekvenser.⁵ Mange samer, kvener/norskfinner og skogfinner har også lite kunnskap om egen historie, språk, kultur og samfunnsliv, fordi dokumentasjon, forskning og formidling på disse områdene over tid har fått lav prioritet.

Selv om kunnskapen om samer, kvener/norskfinner og skogfinner har økt de siste tiårene, har samfunnet fortsatt betydelige utfordringer knyttet til manglende kompetanse og begrenset tilgang til kunnskap om urfolket og de nasjonale minoritetene. Kunnskapsmangel kan bidra til fordommer, diskriminering og negative holdninger. I mange tilfeller har manglende kunnskap også bidratt til stigmatisering og forsterket marginalisering. Forskning peker på at kunnskapsmangel, stereotypier og fordommer er viktige årsaker til diskriminering og hets mot disse gruppene.⁶ Kommisjonen fremhevet at slike holdninger og strukturer er alvorlige samfunnsproblemer og direkte konsekvenser av fornorskingspolitikken.

Kunnskapsmangel kan i tillegg bidra til det kommisjonen omtaler som et *implementeringsgap*, ved at lovfestede rettigheter og politiske mål ikke blir fulgt opp i praksis. Dette kan innebære en videreføring av fornorskingspolitikkenes urett. Forskningen har

² Dokument 19 (2022–2023).11.1 Kommisjonen innfortolket skogfinnene i mandatet 9. mai 2019.

³ Dokument 19 (2022–2023): 652–653.

⁴ Inst. 30 S (2024–2025): 9.

⁵ Stein, Josefsen og Broderstad (2025).

⁶ NIM (2020): 10.

beskrevet slike mekanismer blant annet som *kunnskapsmessig urett*⁷, der kunnskap om og erfaringer med bredden i fornorskingspolitikkenes konsekvenser ikke tas inn i beslutningsgrunnlaget, og som *strategisk ignoranse*, der aktører bevisst unnlater å innhente relevant informasjon og kunnskap ved utredning og beslutningstaking.⁸

For å motvirke kunnskapsmangel, hatefulle ytringer og diskriminering anbefalte kommisjonen opprettelse av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Kommisjonen mente at et slikt senter kan bidra til å forstå konsekvensene av fornorskingspolitikk og urett og fremme forsoning på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå. Et nasjonalt kompetansesenter skal adressere de dype samfunnsmessige konsekvensene av fornorskingspolitikken.

Stortinget har i sin behandling av kommisjonens rapport understreket behovet for å styrke kunnskapen om samer, kvener/norskfinner og skogfinner, og om fornorskingshistorien og den uretten disse gruppene har blitt utsatt for.⁹ Stortinget peker på at videre forsoning forutsetter økt forståelse av fornorskingspolitikk og dens konsekvenser, også gjennom utvikling av ny kunnskap. I en flertallsmerknad i Innst. 30 S (2024–2025) fremhevet Stortinget at relevante forsknings- og kompetansemiljøer må få midler for videre forskning. Flertallet viste til at dette kan inngå i en satsing på et nasjonalt kompetansesenter, gjerne i samarbeid med eksisterende kompetansemiljøer. Senteret kan være en ressurs for myndigheter, forvaltning, urfolks- og minoritetsmiljøer og sivilsamfunnet i arbeidet med å forstå historien med fornorskning og fremme forsoning. Sametinget og flere andre samfunnsaktører støttet forslaget om et slik senter og understrekte behovet for forskning, dokumentasjon og formidling som kan styrke kunnskapen om fornorskingspolitikkenes konsekvenser og de gruppene som har vært utsatt for denne politikken.¹⁰

⁷ Reibold (2025).

⁸ Fjellheim (2024).

⁹ Innst. 30 S (2024–2025).

¹⁰ Sametinget (2024), [Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport - Sametingets overordnede vurderinger - Sametinget](#).

1.3 Mandat

Kunnskapsdepartementet (KD) ga i desember 2025 Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet (UiT) i oppdrag å utrede mulig organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskningsspolitikk og urett.¹¹ Oppdragsteksten gjengis her i sin helhet:

Mandat for utredning av mulig organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskningsspolitikk og urett

Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport, Dokument 19 (2022–2023), ble behandlet i Stortinget 12. november 2024, jf. Stortingets innstilling, Innst. 30 S (2024–2025). Dette utredningsmandatet gjelder anmodningsvedtak nr. 16:

Stortinget ber regjeringen utrede en organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskningsspolitikk og urett, med ansvar for forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid. Arbeidet må bygge videre på eksisterende kompetanse-forsknings- og formidlingsmiljøer og gjøres i tett dialog med samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske miljøer.

I tillegg til anmodningsvedtaket har Stortinget lagt føringer for arbeidet i en flertallsmerknad som blant annet sier at:

Komiteens flertall [...] mener [...] at kommisjonens forslag om et nasjonalt kompetansesenter ikke nødvendigvis må være på et fysisk sted, men kan etableres i kombinasjon med de eksisterende, naturlige kompetansemiljøene. (Innst. 30 S (2024–2025) pkt. 4.8.1 s. 42).

Stortinget foreskriver også at senteret samarbeider med Arkivverket i formidlingen av de personlige historiene Sannhets- og forsoningskommisjonen har tatt imot, og presiserer videre at hensikten med senteret er å bidra til et kunnskapsløft innenfor både offentlig sektor og sivilsamfunnet, jf. Innst. 30 S (2024–2025) s. 30.

Departementet vil også vise til at både Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport og Stortingets innstilling nevner Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL senteret) og National Centre for Truth and Reconciliation i Canada som aktuelle forbilder for et nytt nasjonalt kompetansesenter om fornorskningsspolitikk og urett.

Departementet vil i tillegg vise til Prop. 1 S (2025–2026) Kap. 260 der det står:

Regjeringa foreslår 7 mill. kroner til å greie ut eit nasjonalt kompetansesenter om fornorskings-politikk og urett, i tråd med føresetnadane frå Stortinget om å byggje på eksisterande fagmiljø. I 2026 blir midlane tildelte UiT, som vil få i oppdrag å greie ut organiseringa av eit slikt senter, i tett dialog med samiske, kvenske/ norskfinske og skogfinske miljø. Sjå også omtale i del I, kap. 3 av oppmodningsvedtak nr. 16, 12 november 2024.

¹¹ Prop. 1 S (2025–2026) Kap. 260.

Oppdrag

Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet (UiT) skal utrede mulig organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskningsspolitikk og urett. Forslaget kan inneholde primær- og sekundærforslag om organisasjonsform.

Videre skal utredningen foreslå hvilke oppgaver som skal legges til senteret, innenfor kategoriene *forskning*, *dokumentasjon*, *formidling* og *forsoningsarbeid* slik at senteret kan oppfylle sin hensikt med å bidra til et kunnskapsløft innenfor både offentlig sektor og sivilsamfunnet. Denne delen av utredningen bør inneholde forslag til to ulike aktivitetsnivå for et nytt kompetansesenter, hvorav et null-alternativ med et årlig budsjett på 7 millioner kroner, jf. Prop 1 S (2025–2026).

UiT skal ha dialog og forankring med aktuelle samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljø ved ulike typer institusjoner om utredningsarbeidet og lage en plan for dette.

UiT skal i arbeidet konsentrere seg om de urfolk og nasjonale minoriteter som er omfattet av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport, dvs. de samiske, norskfinske/kvenske og skogfinske. Videre bør ev. språktiltak konsentreres om de språk Norge har inngått internasjonale forpliktelser for, dvs. nordsamisk, lulesamisk, sørsamisk og kvensk. Dette utelukker ikke tiltak på de andre samiske språkene vi har i Norge (skolte- pite- og umesamisk).

UiT bes vurdere hvorvidt andre nasjonale minoriteter på lengre sikt kan inkluderes i senterets arbeid.

Tidsplan

Plan for dialog og forankring, samt kontaktpunkt med KD, bes levert innen 15. mars 2026. Utredningen bes levert innen 15. november 2026.

1.3.1 Forståelse av mandatet

Hovedformålet med utredningen er å gi KD et godt beslutningsgrunnlag for å vurdere etablering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskningsspolitikk og urett. Utredningen tar utgangspunkt i Kunnskapsdepartementets mandat som viser til anmodningsvedtak nr. 16 og Stortingets behandling av saken, jf. Innst. 30 (2024–2025). I sin behandling av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport fattet Stortinget totalt 17 vedtak. Det første var Stortingets dype beklagelse for de overgrepene fornorskningsspolitikken innebar for samer, kvener/norskfiner og skogfiner. De øvrige 16 vedtakene var anmodningsvedtak rettet til regjeringen. Denne utredningen inngår i oppfølgingen av kommisjonens arbeid og Stortingets vedtak. Mandatet gir tydelige føringer for den tematiske og samfunnsmessige innretning for et nasjonalt kompetansesenter om fornorskningsspolitikk og urett.

UiT har lagt minimumskravene i Utredningsinstruksen (2024) til grunn for arbeidet.

Utredningen legger til grunn at fornorskingspolitikk og uretten den har medført for berørte grupper og samfunnet, skal stå sentralt i senterets virksomhet. (Se kap 1.4 om utredningens forståelse av fornorskingspolitikk og urett).

Offentlig sektor og sivilsamfunnet er senterets primære målgrupper. Senteret skal bidra til kunnskapsløft i offentlig sektor og sivilsamfunnet om samenes, kvenenes/norskfinnenes og skogfinnenes kulturer, språk, samfunnsforhold og rettigheter. Dette skal også komme de berørte gruppene til gode og styrke grunnlag for forsoningsarbeid. Offentlig sektor omfatter statlige, regionale og kommunale organer som gjennom politikk, forvaltning og tjenesteutøvelse påvirker samenes, kvenenes/norskfinnenes og skogfinnenes rettigheter og livsvilkår. Sektoren har over tid bidratt til praksiser som har fremmet fornorsking, og historiske strukturer kan fortsatt påvirke hvordan rettigheter forstås og følges opp. Sivilsamfunnet omfatter frivillige organisasjoner, foreninger og grupper mellom familien, offentlig sektor og privat sektor. Også sivilsamfunnet har historisk bidratt til press mot mulighetene til å bruke språk, utøve kultur og opprettholde kulturelle praksiser. Senteret skal gjenspeile disse erfaringene i sitt arbeid og bidra med kunnskap som kan redusere avstanden mellom vedtatte rettigheter og praksis, og styrke urfolks og nasjonale minoriteters livsvilkår.

Sivilsamfunnet er imidlertid ikke en ensartet størrelse. Virkningene av fornorskingspolitikk og den uretten den innebar, preger fortsatt samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Gruppene har erfart urett både fra offentlig sektor og fra deler av det organiserte sivilsamfunnet, der majoritetens verdier, språk og normer ofte har vært førende. Det er derfor grunn til å nyansere forståelsen av sivilsamfunnsbegrepet og legge vekt på både organiserte og uformelle former for sivilsamfunn. Samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske sivilsamfunn har hatt andre historiske og organisatoriske forutsetninger enn majoritetssamfunnets organiserte sivilsamfunn. Det samiske organiserte sivilsamfunnet er blant annet beskrevet som mer begrenset i omfang enn det organiserte sivilsamfunnet i majoritetssamfunnet.¹² Dersom forståelsen av sivilsamfunnet først og fremst bygger på organisasjonsgrad og formelle strukturer, kan samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske fellesskap og erfaringer med fornorskingspolitikken bli mindre synlige. Senteret skal derfor bidra til kunnskapsløft i majoritetssamfunnet og anerkjenne samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske organiserte og uformelle sivilsamfunn som viktige kunnskaps- og erfaringsbærere, i tråd med Stortingets vektlegging av kunnskap som grunnlag for forsoningsarbeidet, jf. Innst. 30 S (2024–2025) s. 42.

Samtidig legger utredningen til grunn at samer, kvener/norskfinner og skogfinner er berørte grupper, ettersom senterets arbeid skal rette seg mot deres erfaringer, historie og situasjon. De skal imidlertid ikke bare være grupper senteret arbeider for eller om som sekundære målgrupper, men først og fremst være premissgivere for senterets virksomhet. Dette innebærer at gruppene, med utgangspunkt i egne erfaringer, kompetanse og kunnskap om

¹² Se for eksempel Selle & Strømsnes (2021).

fornorskingspolitikken årsaker og virkninger, identifiserer egne kompetansebehov og har innflytelse på strategiske beslutninger og prioriteringer knyttet til dokumentasjon av egen fortid og nåtid, kunnskapsutvikling og formidling til offentlig sektor og majoritetssamfunnet.

Dette forutsetter at relevante samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøer, institusjoner og sivilsamfunnsorganisasjoner sikres reell innflytelse på senterets arbeid. Stortingets vedtak presiserer videre at senteret skal bygge videre på eksisterende kompetansemiljøer. Det må derfor legges til rette for deltakelse som er tilpasset de berørte gruppenes egne forutsetninger. Mandatet vektlegger dialog med berørte grupper og aktuelle samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljø og tilrettelegging for deres medvirkning i utredningsarbeidet. Utredningen har derfor vært forankret i samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske organisasjoner, institusjoner og kompetansemiljøer gjennom hele prosessen. (Gjennomføring av involvering og dialog er nærmere beskrevet i kap. 1.5.5) I tråd med mandatet har utredningen også hatt tett dialog med Samisk arkiv ved Nasjonalarkivet om formidlingen av de personlige historiene som Sannhets- og forsoningskommisjonen mottok. Utredningen har videre vurdert om og hvordan andre nasjonale minoriteter på sikt kan inngå i senterets arbeid, jf. kapittel 4.

Mandatet ber i tillegg utredningen vurdere hvilke oppgaver senteret bør ha innen forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid. Utredningen skal undersøke hvordan et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett kan organiseres slik at det bygger videre på eksisterende kompetansemiljøer og tiltak, for slik å ytterligere øke kunnskapen om urfolk, nasjonale minoriteter, fornorskingspolitikk og urett og med det bidra til forsoningsarbeidet. Utredningen tar utgangspunkt i dagens situasjon og i tiltakene som allerede bidrar til kunnskap om samer, kvener/norskfiner og skogfiner, fornorskingspolitikk og urett, samt forsoning. Dette arbeidet omfatter blant annet forskning, dokumentasjon og formidling.

Utredningen er bedt om å fremme inntil to forslag til organisering av et nasjonalt kompetansesenter: et primærforslag og et sekundærforslag. Mandatet åpner for at senteret kan være organisert på tvers av flere steder, og at det skal bygge på eksisterende kompetansemiljøer. Samtidig må organiseringen og driftsformen gjøre det mulig å ivareta en nasjonal funksjon. Organiseringen må ikke svekke senterets faglige legitimitet eller den tilgjengeligheten og langsiktigheten oppgavene krever. Mandatet ber UiT om å foreslå to ulike aktivitetsnivåer. Begge tar utgangspunkt i dagens situasjon. Det ene alternativet, null-alternativet, har en årlig ramme på 7 millioner kroner. Det andre alternativet innebærer et høyere aktivitets- og ambisjonsnivå. Utredningen har lagt vekt på å synliggjøre sammenhengen mellom aktivitetsnivå, faglige oppgaver og organisasjonsmodell. Som aktuelle forbilder for et framtidig nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett viser mandatet til HL-senteret og National Centre for Truth and Reconciliation (NCTR) i Canada. Utredningen har identifisert erfaringer fra begge sentrene som er relevante for blant annet institusjonell organisering, oppgaver og relasjoner til berørte grupper.

Mandatet inneholder også særskilte føringer om språktiltak. Tiltakene skal konsentreres om språk Norge har internasjonale forpliktelser for: nordsamisk, lulesamisk, sørsamisk og kvensk. Dette utelukker ikke tiltak knyttet til skoltesamisk, pitesamisk og umesamisk.

Spørsmålene som skal besvares av utredningen kan uttrykkes i følgende problemstillinger:

- Hvilke tiltak og kompetansemiljøer finnes i dag innen kunnskapsutvikling, formidling og forsoning, og hvilke styrker, svakheter og utfordringer kjennetegner dem?
- Hvordan kan et nasjonalt kompetansesenter gi merverdi ved å styrke samer, kvener/norskfinner og skogfinner som premissgivere for kunnskap om fornorsking og urett, og samtidig dekke kompetansebehov i offentlig sektor og majoritetssamfunnet?
- Hvordan bør senteret innrettes, organiseres og dimensjoneres for å oppnå formålet best mulig, herunder hvilke oppgaver det bør ha innen forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid?
- Bør senterets arbeid på lengre sikt også omfatte andre nasjonale minoriteter, og hvordan kan dette eventuelt ivaretas?

1.4 Organisering av arbeidet

UiT etablerte i januar 2026 et sekretariat og en faggruppe til å arbeide med utredninga.

Ketil Zachariassen, Tromsø, leder utredningsarbeidet, herunder faggruppa og sekretariatet. Han er førsteamanuensis i moderne historie ved Institutt for arkeologi, historie og religionsvitenskap ved UiT og var medlem av Sannhets- og forsoningskommisjonen i perioden 2018–2023. Anna-Kaisa Schultz-Räisänen og Kristina Labba er ansatt som utredere i sekretariatet.

Faggruppa består av fagfolk fra ulike enheter ved UiT med bred erfaring fra arbeid med samiske og kvenske/norskfinske tema. Medlemmene av faggruppa representerer ikke bestemte grupper eller synspunkter. I tillegg til Zachariassen har faggruppa bestått av:

- Aila Biret Henriksen Selfors, førsteamanuensis i rettsvitenskap, Tromsø
- Carola Kleemann, førsteamanuensis i norsk, Alta
- Cato Christensen, førsteamanuensis i religionsvitenskap, Tromsø
- Eva Josefsen, professor i samfunnsvitenskap, Alta
- Johanne Raade, direktør ved Universitetsbiblioteket, Tromsø
- Ketil Lenert Hansen, professor i helsevitenskap Tromsø
- Lena Aarekol, direktør for Norges arktiske universitetsmuseum og akademi for kunsthøgskolen, Tromsø
- Lene Antonsen, professor i samisk språkvitenskap, Tromsø
- Torjer Olsen, professor i urfolksstudier og leder av Senter for samiske studier, Tromsø

Leder og utredere har vært tilsatt i tilnærmet full stilling i perioden fra januar/februar til november 2026. Medlemmene av faggruppa har vært frikjøpt til møtedager. Faggruppa har per 21. august hatt 6 møter. Faggruppa har deltatt på dialogseminarene og en del av møtene med de berørte kompetansemiljøene.

1.4.1 Dialog og forankring

UiT utarbeidet en plan for dialog og forankring med samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøer, institusjoner og organisasjoner.¹³ Formålet var å legge til rette for bred medvirkning, styrke eierskapet til utredningen og utvikle en felles forståelse av senterets oppgaver, organisering, dimensjonering og lokalisering. Dialogen skulle også bidra til at et framtidig senter bygger på åpenhet, tillit og kunnskapsutveksling.

Arbeidet var planlagt i tre faser. I første fase startet UiT dialogen, kartla relevante miljøer og utarbeidet et råutkast. I andre fase innarbeidet UiT innspill til råutkastet, videreutviklet utredningen og utarbeidet dette førsteutkastet. I tredje fase møter utredningen berørte grupper, innarbeider innspill til førsteutkastet og ferdigstiller rapporten. Fra januar til november 2026 har utredningen hatt dialog med Sametinget, kvenske/norskfinske og skogfinske organisasjoner og samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøer. Seminarer, møter og muligheter til å gi innspill til utkast har lagt til rette for bred forankring. Utredningen har også publisert informasjon, dialogplanen og utkast på en egen nettside. I tillegg gjennomførte utredningen møter med berørte organisasjoner og 24 kompetansemiljøer.

Berørte grupper og miljøer har samtidig kritisert forankringen som utilstrekkelig. Kritikken har særlig handlet om den knappe tiden til rådighet, manglende representasjon av berørte grupper i faggruppa og begrenset skogfinsk kompetanse i utredningsarbeidet. Utredningen vurderte kritikken, men endret ikke organiseringen eller faggruppas sammensetning innenfor den tilgjengelige tidsrammen.

Faggruppa vil også påpeke at utredningen i begrenset grad har belyst forholdet mellom kompetansesenteret og offentlig sektor og sivilsamfunnet, selv om disse er definert som senterets primære målgrupper. Utredningen har ikke gjennomført en systematisk dialog eller forankringsprosess med aktører i offentlig sektor. Den har heller ikke kartlagt institusjonelle strukturer, praksiser og forutsetninger som kan bidra til kunnskapsmangelen som både forskning og Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport har påpekt. Faggruppa vurderer derfor at en slik kartlegging må gjennomføres i senterets etableringsfase, slik at senteret kan møte konkrete og definerte kunnskapsbehov i offentlig sektor og sivilsamfunnet.

Samtidig har samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøer ved ulike institusjoner vært involvert i arbeidet, og flere av disse kan regnes som en del av offentlig sektor. Utredningens omtale av kunnskapsbehov i offentlig sektor og sivilsamfunnet bygger dermed på innspill fra disse miljøene.

¹³ [Dialog og forankring | UiT](#)

1.4.2 Råutkastet og innspillene

UiT sendte råutkastet på høring 27. mai 2026 og ba særlig om innspill til behovet for kunnskapsløft, senterets oppgaver, forståelsen av forsoning og organiseringen av senteret. Utredningen mottok 65 innspill fra samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske organisasjoner, språk- og kulturinstitusjoner, universitets- og høyskolemiljøer, museer, kommuner, offentlige virksomheter og enkeltpersoner. Hovedtrekkene oppsummeres nedenfor, mens innspillene er innarbeidet i relevante deler av rapporten.

Et stort flertall pekte på behovet for et bredt kunnskapsløft om fornorskingspolitikken og dens konsekvenser, særlig i offentlig sektor, men også i skoleverket, sivilsamfunnet og majoritetsbefolkningen. Skogfinske organisasjoner og institusjoner etterlyste større oppmerksomhet om skogfinsk historie og kultur, mens kvenske miljøer vektla kvensk språk, kultur og historie og fornorskingspolitikkenes følger. Samiske innspill pekte særlig på konsekvensene for tradisjonskunnskap og rettigheter til land og vann.

Mange kommenterte senterets oppgaver og løftet fram forskning, dokumentasjon og formidling, i samarbeid med eksisterende institusjoner og kompetansemiljøer. De etterlyste mer forskning om fornorskingspolitikken og bedre dokumentasjon av språk, kultur, kulturminner, stedsnavn, tradisjonskunnskap og personlige erfaringer. Samtidig understreket de at forsoningsarbeidet må romme mer enn disse oppgavene. Kunnskapsutvikling, kompetanseheving, dialog, revitalisering av språk og kultur samt institusjons- og kapasitetsbygging ble framhevet som sentrale elementer. Arbeidet må forankres lokalt og bygge på de berørte samfunns erfaringer, behov og prioriteringer. Flere trakk også fram kunst og kultur som viktige ressurser og ba utredningen tydeliggjøre forståelsen av forsoning.

Et stort flertall støttet en distribuert organisering som bygger videre på eksisterende institusjoner og kompetansemiljøer, blant annet museer, språk- og kultursentre, universitets- og høyskolemiljøer og andre samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske aktører. Den selvstendige, distribuerte modellen fikk klart mest omtale. Ti innspill støttet en universitetsintegrert, distribuert modell, mens tre pekte på en selvstendig, konsentrert modell som mulig løsning. Ingen uttrykte eksplisitt støtte til en universitetsintegrert, konsentrert enhet. Nærmere 50 innspill framhevet representasjon, medvirkning og innflytelse som grunnleggende prinsipper. Samiske innspill vektla samisk selvbestemmelse og egne samiske strukturer, med utgangspunkt i samenes status som urfolk. Kvenske og skogfinske aktører framhevet representasjon, kapasitetsbygging og styrking av egne institusjoner og fagmiljøer. Selv om et mindretall ønsket én felles struktur, var det bred støtte til en distribuert modell med lokal og regional forankring.

Om lag 15 innspill etterlyste et grenseoverskridende perspektiv. Samiske organisasjoner og institusjoner understreket at samisk kultur, språk, kunnskapssystemer og erfaringer med assimilering går på tvers av statsgrensene i Sápmi, og ba senteret legge til rette for samarbeid med fagmiljøer i Sverige og Finland. Universitets- og forskningsmiljøer pekte også på behovet for nordisk samarbeid om forskning, utdanning og formidling.

Nærmere to tredjedeler av innspillene tok opp behovet for langsiktig finansiering og kapasitetsbygging. De mente at senteret bør styrke eksisterende institusjoner og fagmiljøer gjennom varige ressurser til forskning, dokumentasjon, formidling, språk- og kulturarbeid og forsoningsarbeid.

Samlet sett støttet innspillene etableringen av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. De bekreftet behovet for et varig kunnskapsløft og pekte på forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid som sentrale oppgaver. Forsoningsarbeid ble forstått som et langsiktig arbeid som krever revitalisering av språk og kultur, styrking av institusjoner og lokalsamfunn, dialog, tillitsbygging og anerkjennelse av erfaringene til dem som er berørt av fornorskingspolitikken.

1.5 Sentrale begrep

Faggruppa legger til grunn at fornorskingspolitikken og uretten den har medført, herunder politikken historiske og nåtidige konsekvenser, skal stå sentralt i et nasjonalt kompetansesenter. Forsoningsarbeid er en integrert del av denne innretningen. Både utredningen og et framtidig senter inngår i Stortingets oppfølging av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport. Dette underkapitlet drøfter sentrale begreper som kommisjonen benyttet i sitt arbeid, og som også har stått sentralt i Stortingets behandling av rapporten. Begrepene kan gi et utgangspunkt for senterets virksomhet.

Kunnskapen om og forståelsen av fornorskingspolitikk, urett og forsoning er samtidig i stadig utvikling. Nye erfaringer, perspektiver og forskning kan utfordre og videreutvikle etablerte forståelser, også dem som ligger til grunn for denne utredningen. En slik tilnærming kan også motvirke det som i forskningen er omtalt som *kunnskapsmessig urett*: At kunnskap om og erfaringer med bredden i fornorskingspolitikken innhold og konsekvenser ikke inkluderes i forståelsen av feltet. Det er derfor verken mulig eller ønskelig å oppnå full enighet om alle spørsmål knyttet til disse temaene. Et framtidig kompetansesenter må kunne belyse ulike perspektiver, utfordre etablert kunnskap og bidra til ny innsikt om fornorskingspolitikken konsekvenser. Slik kan senteret styrke forståelsen av historisk og pågående urett, bidra til å anerkjenne denne uretten og legge et kunnskapsgrunnlag for videre forsoning.

1.5.1 Fornorskingspolitikk, fornorsking og urett

Sannhets- og forsoningskommisjonen fikk i oppdrag å granske «fornorskingspolitikk og urett overfor samer, kvener og norskfinner». Kommisjonen inkluderte også skogfinner, ettersom gruppen har blitt rammet av fornorskingspolitikken. Mandatet la særlig vekt på politikken konsekvenser for språk, kultur og tradisjonelle næringer, samt på diskriminering og fordommer i majoritetsbefolkningen. Kommisjonens arbeid skulle dessuten bidra til en felles forståelse av fortiden og økt kunnskap om fornorskingspolitikken konsekvenser, og slik bane vei for videre forsoning.

Kommisjonen forsto fornorskingspolitikken som en norsk form for assimileringsspolitikk; målrettede statlige, regionale og lokale tiltak som skulle få samer, kvener/norskfinner og skogfinner til å oppgi språk og kulturelle særtrekk til fordel for majoritetens språk, kultur og identitet. Politikken bygget på asymmetriske maktforhold, der norske normer, verdier og institusjoner ble målestokk for deltakelse og tilhørighet. Den kom blant annet til uttrykk gjennom skole, kirke, språkpolitikk, eiendoms- og bosettingspolitikk, forvaltning og offentlig tjenesteutøvelse. Norske myndigheter førte også en inngripende assimileringsspolitikk overfor taterne/romanifolket, særlig fra begynnelsen av 1900-tallet til 1980-tallet. Denne politikken tok sikte på å avvikle gruppens reisende livsform og kulturelle identitet, blant annet gjennom omsorgsovertakelse av barn, tvungen bosetting og sterilisering.

Begrepet *fornorsking* er videre enn *fornorskingspolitikk* og er godt kjent i samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske samfunn som betegnelse på assimileringssprosesser og erfaringene med dem. Det omfatter både virkningene av målrettede tiltak og virkninger av samfunnsprosesser, institusjonelle praksiser og beslutninger som har hatt fornorskende konsekvenser uten uttrykkelig å være begrunnet med en målsetting om assimilering. Slike virkninger kan oppstå når myndigheter eller andre samfunnsaktører ikke tar hensyn til språklig, kulturelt eller næringsmessig mangfold, eller når rammevilkår vanskeliggjør bruk av språk, videreføring av kunnskap og uttrykk for tilhørighet.

Fornorskingspolitikken og de fornorskende prosessene innebar *urett* fordi de begrenset berørte gruppers mulighet til å bevare og utvikle språk, kultur, identitet, kunnskap og næringsgrunnlag på egne premisser. Uretten omfatter både politikken historiske virkninger og nåtidige konsekvenser, blant annet når diskriminering, manglende anerkjennelse eller sviktende oppfølging av rettigheter viderefører belastningene.

Politikken hadde ikke samme innhold eller konsekvenser for samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Språk og kultur er sentrale dimensjoner for alle gruppene, men samenes status som urfolk innebærer også en territoriell dimensjon. Fornorskingspolitikken overfor samer omfattet derfor også forhold knyttet til land, vann og tradisjonelle næringer. Statens regulering av arealer og naturressurser, og forståelsen av samisk bruk som begrenset eller «tålt», har hatt stor betydning for mulighetene til å utøve samisk kultur og næring. En avgrensning av fornorskingspolitikken til språk og kultur kan dermed gi et for snevert bilde av politikken virkninger.

Kommisjonen viste til at den aktive fornorskingspolitikken gradvis ble avvirket, men at holdninger, normer og institusjonelle praksiser kunne virke videre etter at de formelle tiltakene opphørte. Den beskrev myndighetenes manglende ivaretagelse av gruppenes språk og kultur som minoritetspolitisk passivitet. Slik passivitet kan ha bidratt til å videreføre fornorskingens virkninger, både i praksis og i holdninger. For samene anså kommisjonen Stortingets behandling av Samekomiteens innstilling i 1963 som et formelt vendepunkt, mens utviklingen av en aktiv samepolitikk fra 1980-tallet markerte et mer reelt brudd. For kvener/norskfinner og skogfinner pekte kommisjonen på ratifiseringen av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter i 1998 som et formelt sluttpunkt, selv om tiltak for språk, kultur og institusjonsbygging først kom gradvis og for alvor fra 2010-

tallet. Formelle sluttpunkter må likevel forstås med varsomhet. Stortingets behandling i 1963 omfattet for eksempel ikke Samekomiteens forslag om juridiske rettigheter og land- og vannspørsmål.¹⁴

Når myndighetene ikke anerkjenner og styrker språk, kultur og rettigheter, kan manglende handling og svak oppfølging opprettholde virkningene av tidligere politikk og skape ny urett. Dette kommer blant annet til uttrykk i et fortsatt implementeringsgap, der rettigheter og tiltak ikke alltid følges opp i forvaltning og tjenesteutøvelse. Gapet handler ikke bare om tilgang på kunnskap, men også om hvilke erfaringer og kunnskapsformer myndighetene etterspør, vektlegger og omsetter i praksis. Fjellheim (2024) knytter dette til strategisk ignoranse, der aktører bevisst eller ubevisst unnlater å innhente relevant informasjon og kunnskap når saker utredes og beslutninger tas.¹⁵ Slik ignoranse må også forstås i lys av maktforhold: De som befinner seg i majoritetsposisjoner, kan ha begrensede insentiver til å etterspørre eller vektlegge erfaringer og kunnskap som synliggjør urett og utfordrer etablerte institusjoner og privilegier.¹⁶ Når samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske perspektiver ikke får tilstrekkelig plass i beslutningsgrunnlaget, kan eksisterende ulikheter og fornorskingens konsekvenser videreføres.

Et framtidig kompetansesenter bør derfor bruke begrepene *fornorskingspolitikk*, *fornorsking* og *urett* på en måte som rommer både historiske tiltak og nåtidige virkninger. Senteret må belyse både fellestrekk og forskjeller mellom gruppenes erfaringer, herunder den særskilte betydningen av land og vann for samene som urfolk. Begrepene bør anvendes åpent og utviklingsorientert, slik at de kan romme tverrfaglige perspektiver, nye forskningsbidrag og erfaringer fra berørte grupper og miljøer. Gjennom forskning, dokumentasjon, formidling og samarbeid med berørte grupper, kompetansemiljøer og offentlige aktører bør senteret også undersøke hvordan politiske beslutninger, institusjonelle praksiser og mangelfull gjennomføring av rettigheter kan bidra til å videreføre urett.

1.5.2 Forsoning

Sannhets- og forsoningskommisjonen fikk også i oppdrag å foreslå tiltak for videre forsoning. I sluttrapporten samlet kommisjonen forslagene under fem pilarer: kunnskap og formidling, språk, kultur, forebygging av konflikter og gjennomføring av eksisterende regelverk. Tiltakene skulle bidra til å motvirke konsekvensene av fornorskingspolitikken og styrke grunnlaget for et mer likeverdig samfunn. Kommisjonen foreslo blant annet å etablere et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett, med oppgaver innen forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid. Den foreslo videre et bredt løft for samiske og kvenske språk fra barnehage til høyere utdanning, en nasjonal satsing på samisk, kvensk/norskfinsk og skogfinsk kultur, tiltak mot hets og diskriminering og styrket opplæring

¹⁴ Josefsen og Broderstad (2024).

¹⁵ Fjellheim (2024).

¹⁶ Reibold (2025).

om urfolks og nasjonale minoriteters rettigheter. Kommisjonen pekte også på behovet for bedre oppfølging av eksisterende regelverk og politiske vedtak.

Forslagene rettet seg mot Stortinget, regjeringen, offentlige myndigheter, utdannings- og kulturinstitusjoner og sivilsamfunnet. Forsoning ble dermed ikke forstått som et ansvar for én enkelt aktør, men som et arbeid som må foregå på ulike nivåer og over tid. Denne brede innretningen henger sammen med kommisjonens forståelse av forsoning som både prosess og en tilstand. Som prosess består forsoning av målrettede handlinger og tiltak, preget av en gjensidig vilje til å utvikle mer likeverdige relasjoner mellom dem som utformet og gjennomførte fornorskingspolitikken, og dem som ble rammet av den. Som tilstand kan forsoning komme til uttrykk gjennom tillit, respekt og imøtekommende holdninger. Kommisjonen understreket at forsoning ikke kan vedtas eller avsluttes gjennom ett enkelt tiltak, men må utvikles gjennom kunnskap, anerkjennelse av urett og konkret oppfølging.

Forskere har samtidig pekt på enkelte utfordringer ved kommisjonens tilnærming. Josefsen, Broderstad og Hernes (2024) mener at kommisjonen i begrenset grad drøftet forsoning som et faglig begrep og ikke tydelig nok knyttet forsoning til analyser av rettferdighet, maktforhold og offentlige institusjoners ansvar.¹⁷ Etter deres vurdering førte dette til at sammenhengen mellom rapportens dokumentasjon av urett, forståelsen av forsoning og de foreslåtte tiltakene ble mindre tydelig. Skaar (2026) peker på sin side på at den norske kommisjonen samlet forslagene i brede tematiske pilarer, mens den canadiske sannhets- og forsoningskommisjonen la fram 94 nummererte og konkrete *Calls to Action*.¹⁸ Flere av de norske forslagene var konkrete, mens andre hadde karakter av overordnede oppfordringer uten tydelig angivelse av ansvar, tidsrammer eller ressurser.

Forsoning har også en offentlig og relasjonell dimensjon. Den kan ikke forstås som et spørsmål bare for samer, kvener/norskfinner og skogfinner, men må omfatte den øvrige befolkningen, offentlige institusjoner og relasjonene mellom gruppene. Når fornorskingspolitikken har vært en offentlig og samfunnsformende politikk, må også oppgjøret med virkningene være synlig i offentligheten og inngå i en bredere samfunnsprosess. Johnsen (2021) framhever at offentlig samtale, kunnskapsformidling og møteplasser dermed kan ha betydning utover det å spre informasjon og bidra til at ansvar, erfaringer og konsekvenser blir anerkjent som et felles samfunnsanliggende.¹⁹

Sametinget har i sin behandling av kommisjonens rapport lagt vekt på at forsoning må bygge på reparerende og systemendrende rettferdighet.²⁰ Dette innebærer at tidligere urett må repareres, pågående urett stanses, og at lover, institusjoner og praksiser som viderefører fornorskingskonsekvenser, må endres. Sametinget understreker at forsoningsarbeidet må

¹⁷ Josefsen, Broderstad og Hernes (2024).

¹⁸ Skaar (2026).

¹⁹ Johnsen (2021).

²⁰ [Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport - Sametingets overordnede vurderinger - Sametinget](#)

være rettighetsbasert og ta utgangspunkt i statens forpliktelser overfor samene som urfolk. Stortinget sluttet seg på sin side til forståelsen av forsoning som både prosess og tilstand og understreket det offentliges særlige ansvar. Hensynet til urfolks og nasjonale minoriteters språk, kultur og rettigheter må derfor inngå i ordinær sektorpolitikk, blant annet innen utdanning, helse, kultur og offentlig forvaltning.

Da Stortinget behandlet kommisjonens rapport, ble det understreket at vedtakene skulle inngå i et systematisk og langsiktig arbeid for å rette opp urett og fremme forsoning. Stortinget fattet 17 vedtak, som blant annet omfattet en offentlig beklagelse for overgrepene fornorskingspolitikken innebar for samer, kvener/norskfinner og skogfinner, og en rekke anmodninger til regjeringen. Vedtakene la særlig vekt på språk, kultur, kunnskap og institusjonsbygging. Samtidig fikk kommisjonens forslag knyttet til land, vann, naturinngrep og tradisjonelle næringer mindre oppmerksomhet i Stortingets behandling. Dette kan ses i lys av Kuokkanens (2026) analyse av *kulturalisering*, der urfolks krav om rettigheter, land og selvbestemmelse omformes til mer avgrensede spørsmål om kultur og anerkjennelse.²¹ Perspektivet synliggjør en risiko for at forsoningsarbeidet konsentreres om språk, kultur og dialog, mens konflikter om arealer, ressurser og beslutningsmyndighet utsettes eller får begrenset oppfølging.

Forskningen om sannhets- og forsoningsprosesser gir ikke én entydig definisjon av forsoning eller sikre svar på hvilke tiltak som fremmer forsoning over tid. Den viser likevel at dokumentasjon, minnearbeid og formidling kan synliggjøre erfaringer som tidligere har vært marginalisert, gi anerkjennelse og styrke et felles kunnskapsgrunnlag. Samtidig har særlig urfolksforskere kritisert forståelser som legger stor vekt på tilgivelse eller oppfordringer om å legge fortiden bak seg. Slike tilnærminger kan gjøre uretten til noe avsluttet og overskygge rettslige, politiske og institusjonelle forhold som fortsatt skaper ulikhet og opprettholder skjeve maktforhold.

I urfolkskontekster knyttes forsoning derfor ofte til rettferdighet, selvbestemmelse og strukturelle endringer. Dette kan omfatte revitalisering av språk og kultur, styrking av egne institusjoner og kunnskapsmiljøer og reell innflytelse over beslutninger som berører egne samfunn. Samtidig har samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske samfunn ulike erfaringer, rettslig status, behov og prioriteringer. Forsoningsarbeidet kan derfor ikke bygge på én felles modell eller defineres ensidig kun av norske myndigheter eller kun med premisser fra majoritetssamfunnet.

Internasjonal forskning viser at sannhets- og forsoningskommisjoners anbefalinger kan bidra til forsoning dersom de oppfattes som relevante og rettferdige, og følges opp med tydelig ansvar, tilstrekkelige ressurser og langsiktig politisk vilje. Dette gjelder særlig tiltak som berører rettigheter, institusjonelle praksiser og, for urfolk, forholdet til land, vann og tradisjonelle næringer. Forsoning kan derfor ikke bare forstås som et spørsmål om relasjoner,

²¹ Kuokkanen (2026).

tillit og anerkjennelse, men også om hvordan politiske beslutninger, forvaltningspraksiser og institusjonelle strukturer kan endres dersom de viderefører fornorskingens konsekvenser. I et stabilt demokratisk samfunn som Norge kan dette forstås i lys av *non-transitional justice*: Arbeidet med historisk urett skjer ikke etter et regimeskifte, men innenfor institusjoner og maktforhold som fortsatt består. Hvordan rettferdighet, ansvar og forsoning kan utvikles i en slik kontekst, er et spørsmål under fortsatt faglig utvikling og kan være en viktig oppgave for et nasjonalt kompetansesenter, med relevans også utover Norge.

Kunnskap om fornorskingspolitikken, uretten og konsekvensene for samer, kvener/norskfinner og skogfinner står sentralt i dette arbeidet. Kunnskapen må omfatte politikken innhold og virkemidler, gruppenes historier, språk, kultur, rettigheter og samfunnsforhold, men også motstand, overlevelse, revitalisering og kunnskapstradisjoner. Slik kunnskap kan styrke forståelsen av fortiden, motvirke stereotypier og gi et bedre grunnlag for ansvarstaking og endring. Kunnskap fører imidlertid ikke automatisk til forsoning, men må omsettes i politikkutforming, forvaltning, undervisning og institusjonsutvikling.

Et framtidig kompetansesenter inngår i Stortingets oppfølging av kommisjonens rapport, men må samtidig utvikle sitt arbeid på et selvstendig og kunnskapsbasert grunnlag. Senteret kan ikke skape forsoning på vegne av offentlige myndigheter, sivilsamfunnet eller berørte grupper. Det kan imidlertid utvikle, dokumentere og formidle kunnskap, synliggjøre erfaringer og perspektiver som har vært marginalisert, og undersøke hvordan offentlige beslutninger og praksiser kan videreføre urett. Gjennom samarbeid med berørte grupper, kompetansemiljøer og offentlige aktører kan senteret bidra til at kunnskap baner vei for forsoning og understøtter konkrete politiske, rettslige og institusjonelle endringer.

2 Urfolks og nasjonale minoriteters rettigheter

Norge har et særskilt ansvar for å ivareta rettighetene til samer som urfolk og til kvener/norskfinner og skogfinner som nasjonale minoriteter. Disse gruppene har ulike historiske og juridiske statuser, men alle har rettigheter som skal sikre deres mulighet til blant annet å bevare og utvikle sine kulturer, språk og samfunnsliv. Selv om urfolk og nasjonale minoriteter har ulike rettslige utgangspunkt, er det likevel sammenfall i noen av rettighetene. Formålet med dette kapittelet er å belyse hvilke rettigheter som er særlig relevant ved etablering og drift av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett, og hvordan disse rettighetene er relevante for arbeidet til senteret.

Samene har status som urfolk i Norge, en status som anerkjennes både nasjonalt og internasjonalt. Grunnloven § 108 (sameparagrafen), ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater (ILO-konvensjon nr. 169), og FNs erklæring om urfolks rettigheter (urfolkserklæringen) utgjør de mest sentrale rettslige rammeverkene for samene som urfolk i Norge, men mange flere nasjonale og internasjonale regelverk er relevante for samene, både på kollektivt og individuelt nivå.²²

Kvener/norskfinner og skogfinner er to av Norges fem nasjonale minoriteter, en status som gir dem særskilte rettigheter til å bevare og utvikle sine kulturer og språk. De er anerkjent som nasjonale minoriteter under Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter som Norge ratifiserte i 1999. Rettighetene til de nasjonale minoritetene har, på samme vis som for samene som urfolk, utgangspunkt i folkerettslige avtaler som Norge er bundet av og som til dels er gjort til norsk lov.²³

2.1 Språk, kultur, samfunnsliv

Artikkel 27 i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) slår fast at personer som tilhører etniske, religiøse eller språklige minoriteter, ikke skal nektes retten til, sammen med andre medlemmer av sin gruppe, å dyrke sin kultur, utøve sin religion eller bruke sitt språk. Bestemmelsen er den sentrale folkerettslige bestemmelsen som verner disse rettighetene for samene, kvenene/norskfinnene og skogfinnene.²⁴ Barn som tilhører nasjonale minoriteter eller urfolk, har i tillegg et tilsvarende vern etter FNs barnekonvensjon artikkel 30. Bestemmelsen slår fast at barn som tilhører etniske, religiøse eller språklige minoriteter, eller et urfolk, ikke skal nektes retten til, sammen med andre medlemmer av gruppen, å utøve sin kultur, bekjenne og praktisere sin religion eller bruke sitt eget språk.

²⁴ Selv om samene er anerkjent som urfolk, omfattes de av vernet i SP artikkel 27 som etnisk minoritet, HR-2021-1975-S avsnitt 101-107 og NIM, Norges nasjonale minoriteter, 2019, s. 23 ff.

Både FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter og FNs barnekonvensjon er inkorporert i norsk rett gjennom menneskerettsloven. Konvensjonene gjelder dermed som norsk lov, og ved motstrid med annen lovgivning går deres bestemmelser foran, jf. menneskerettsloven § 3. Selv om artiklene er negativt utformet, da de sier «ikke skal nektes retten til», kan positive tiltak være påkrevd for å sikre rettighetene.²⁵ Formålet bak bestemmelsen tilsier nemlig at staten bør legge til rette for at minoriteter har samme reelle mulighet til å utøve sin kultur som det majoritetsbefolkningen har.²⁶

For samene følger et tilsvarende, og på enkelte punkt mer spesifikt, vern også av Grunnloven § 108, som bygger på SP artikkel 27, artiklene 5 og 7 i ILO-konvensjon nr. 169, og artiklene 11, 13 og 31 i FNs erklæring om urfolks rettigheter. Grunnlovsparagrafen pålegger statens myndigheter å legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppen kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv. SP artikkel 27 har fått et mer konkret innhold i urfolkssammenheng ved at vernet også omfatter tradisjonelle næringer og annen ressursutnyttelse som er grunnleggende for samisk kultur.²⁷

For kvener/norskfinner og skogfinner følger et vern av språk, kultur og identitet også av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter, som Norge ratifiserte 1999. Etter artikkel 5 skal staten fremme vilkårene for at nasjonale minoriteter kan bevare og utvikle sin kultur, sitt språk, sin religion og sin identitet. Konvensjonen inneholder også bestemmelser om bruk av minoritetsspråk (jf. artiklene 10 og 11), vern av kulturell identitet (jf. artikkel 5) og tiltak for å fremme kunnskap om nasjonale minoriteters historie og kultur (jf. artikkel 12).

Den europeiske pakten om regions- eller minoritetsspråk er av betydning her. Norge er forpliktet å følge opp pakten som har som formål å verne og fremme tradisjonelle minoritetsspråk som en del av Europas kulturelle mangfold. Norge er forpliktet til å iverksette tiltak for å styrke bruken av slike språk, blant annet innen utdanning, offentlig forvaltning, medier og kulturliv. I motsetning til rammekonvensjonen retter pakten seg primært mot språkene som sådan, snarere enn minoritetene som grupper. Nordsamisk, lulesamisk, sørsamisk og kvensk omfattes av pakten.

Urfolks og nasjonale minoriteters immaterielle kulturarv vernes gjennom UNESCOs konvensjon om vern av immateriell kulturarv av 2003. Konvensjonen ble ratifisert i 2007 og det ble samtidig besluttet at Norge i sitt arbeid skal vektlegge urfolks og nasjonale minoriteters immaterielle kulturarv. I konvensjonen defineres immateriell kulturarv «som praksis, fremstillinger, uttrykk, kunnskap, ferdigheter – samt tilhørende instrumenter, gjenstander, kulturgjenstander og kulturelle rom – som samfunn, grupper og, i noen tilfeller, enkeltpersoner anerkjenner som en del av sin kulturarv». Konvensjonen pålegger ikke Norge

²⁵ General Comment No. 23 avsnitt 6.1 og 6.2.

²⁶ Ot.prp. nr. 53 (2002-2003), s. 85.

²⁷ Se for eksempel Comm. No. 3588/2019 (Jovsset Ante Sara mot Norge).

de samme konkrete individuelle rettighetsforpliktelsene som for eksempel ILO-konvensjon nr. 169 eller Europarådets minoritetskonvensjoner. Den er først og fremst en kulturvernkonvensjon som forplikter staten til å identifisere, verne, dokumentere, videreføre og fremme immateriell kulturarv på sitt territorium.²⁸

2.2 Selvbestemmelse, konsultasjon og effektiv deltakelse

Selv om de rettslige utgangspunktene er ulike for samer som urfolk og for kvenene/norskefinnene og skogfinnene som nasjonale minoriteter, må det legges til rette for at alle de berørte gruppene gis reelle muligheter til å påvirke beslutninger om senterets organisering, styring og drift. For samene følger dette av retten til selvbestemmelse og konsultasjon. For nasjonale minoriteter følger det særlig av retten til effektiv deltakelse.

Samer har som urfolk rett til selvbestemmelse.²⁹ Retten er forankret i artikkel 1 i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter, som fastslår at alle folk har rett til selvbestemmelse. For urfolk er innholdet i selvbestemmelsesretten nærmere konkretisert gjennom artiklene 3 til 5 i urfolkserklæringen. Erklæringen gjør det klart at selvbestemmelse innbefatter en rett til fritt å arbeide for sin egen økonomiske, sosiale og kulturelle utvikling, og at når retten til selvbestemmelse utøves, følger en rett til autonomi eller selvstyre i saker som angår de interne og lokale anliggende, og rett til et system for finansiering av selvstyrefunksjonene. Samtidig som samene har rett til å opprettholde og styrke sine selvbestemmelsesfunksjoner, har de også rett til å delta fullt ut i statens alminnelige politiske liv. I norsk sammenheng kommer samenes selvbestemmelsesrett særlig til uttrykk gjennom Sametinget som samenes folkevalgte representative organ.³⁰

Etablering og utforming av et kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett aktualiserer samenes rett til selvbestemmelse. Retten tilsier at samiske representative institusjoner må sikres reell og vesentlig innflytelse på de delene av senterets mandat, organisering og virksomhet som gjelder samiske forhold. Dette omfatter blant annet prioriteringer av hva som skal dokumenteres, forskes på og formidles om samiske erfaringer med fornorskingspolitikken og dens virkninger, og hvordan slik kunnskap skal utvikles, forvaltes og formidles. Disse spørsmålene bør derfor utvikles i nært samarbeid med Sametinget og relevante samiske fag- og kunnskapsmiljøer. Prosessen bør også ses i sammenheng med

²⁸ [Innst. S. nr. 29 \(2006–2007\)](#).

²⁹ Erklæringen ikke er rettslig bindende, men den gir uttrykk for sentrale internasjonale prinsipper og minimumsstandards for urfolks rettigheter. Erklæringen kan også brukes som tolkningsmoment ved forståelsen av bindende folkerettslige regler og nasjonale rettsregler om urfolks rettigheter, jf. [UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples | OHCHR](#).

³⁰ Prop. 86 L (2020-2021), s. 45.

Sametingets arbeid med oppfølgingen av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport og øvrige forsoningsprosesser i det samiske samfunnet.

Sameloven kapittel 4 inneholder bestemmelser om konsultasjoner. Bestemmelsene bygger på artikkel 6 i ILO-konvensjon nr. 169. Konsultasjonsretten innebærer at Sametinget og andre representanter for berørte samiske interesser har rett til å bli konsultert i bl.a. saker som vil kunne påvirke samiske interesser direkte, jf. §§ 4-1 og 4-2. Retten til konsultasjoner er et sentralt virkemiddel for å ivareta samisk deltakelse og inngår i den praktiske gjennomføringen av retten til selvbestemmelse, men er ikke i seg selv uttømmende for denne retten. Etter sameloven kapittel 4 har Sametinget og andre representanter for berørte samiske interesser rett til å bli konsultert om lovgivning, forskrifter og andre beslutninger eller tiltak som vil kunne påvirke samiske interesser direkte. Konsultasjonene skal gjennomføres i god tro og med formål om å oppnå enighet. Spørsmål om kompetansesenterets mandat, organisering, styring og oppgaver vil omfattes av konsultasjonsplikten i den utstrekning beslutningene kan få direkte betydning for samiske interesser. Det må derfor legges til rette for tidlig involvering og reelle konsultasjoner før det treffes beslutninger om den samiske dimensjonen ved senteret..³¹

Kvener/norskfinner og skogfinner har en rett til effektiv deltakelse i kulturelle, sosiale og økonomiske liv og i offentlige anliggender offentlige anliggender, særlig de som berører dem. Dette følger av artikkel 15 i Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter. Konvensjonens forklarende rapport sier at bestemmelsen innebærer at staten skal legge forholdene til rette for at personer som tilhører nasjonale minoriteter kan delta effektivt i alle deler av samfunnslivet, særlig deler som angår dem spesielt. Som eksempel på hva dette betyr i praksis, nevner rapporten konsultasjoner gjennom deres representative institusjoner når det gjelder lover eller administrative tiltak som vil kunne berøre dem direkte.³²

2.3 Kunnskap, synliggjøring og diskrimineringsvern

De internasjonale menneskerettighetene gir et sentralt rammeverk for statens plikt til å motvirke diskriminering, fordommer og marginalisering. FNs rasediskrimineringskonvensjon (CERD) forplikter statene til å forby og bekjempe rasediskriminering med alle egnede midler. Konvensjonen er inkorporert i norsk rett gjennom likestillings- og diskrimineringsloven.³³ Særlig relevant i denne sammenhengen er CERD artikkel 7 som pålegger statene å iverksette umiddelbare og effektive tiltak, særlig innen undervisning, utdanning, kultur og informasjon, for å bekjempe fordommer som fører til rasediskriminering og for å fremme forståelse, toleranse og vennskap mellom ulike grupper.

³¹ Prop. 86 L (2020–2021), s.46.

³² NIM, Norges nasjonale minoriteter, 2019, s. 43.

³³ [FNs konvensjon mot rasediskriminering \(ICERD\) - regjeringen.no](https://www.regjeringen.no/no/tema/menneske/fns-konvensjon-mot-rasediskriminering-icerd-1127666)

Diskrimineringsvernet er også forankret i norsk rett. Grunnloven § 98 slår fast at alle er like for loven, og at ingen må utsettes for usaklig eller uforholdsmessig forskjellsbehandling. Likestillings- og diskrimineringsloven har som formål å fremme likestilling og hindre diskriminering, blant annet på grunn av etnisitet, religion, livssyn og andre vesentlige forhold ved en person. Med etnisitet menes blant annet nasjonal opprinnelse, avstamning, hudfarge og språk. Loven tar også særlig sikte på å bedre kvinners og minoriteters stilling.

For samene som urfolk er også urfolkserklæringen relevant, særlig artikkel 15 som fastsetter at urfolk har rett til at deres kulturer, tradisjoner, historier og aspirasjoner gjenspeiles på en passende måte i utdanning og offentlig informasjon. Bestemmelsen pålegger også statene å treffe effektive tiltak for å avskaffe diskriminering og fremme toleranse.

For kvener/norskfinner og skogfinner følger tilsvarende hensyn av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter.³⁴ Rammekonvensjonen artikkel 4 pålegger staten å fremme full og effektiv likestilling mellom personer som tilhører nasjonale minoriteter og majoritetsbefolkningen, og der det er nødvendig treffe egnede tiltak for dette. Videre pålegger artikkel 6 staten å fremme toleranse, interkulturell dialog og gjensidig respekt, og å treffe egnede tiltak for å beskytte personer som kan bli utsatt for trusler eller diskriminerende handlinger som følge av sin etniske, kulturelle, språklige eller religiøse identitet. Artikkel 12 innebærer at staten, der det er hensiktsmessig, skal treffe tiltak på utdannings- og forskningsområdet for å fremme kunnskap om nasjonale minoriteters kultur, historie, språk og religion.

Samlet sett viser det rettslige rammeverket at statens ansvar ikke er begrenset til å forby diskriminering i snever forstand. Staten har også positive forpliktelser til å motvirke fordommer, fremme kunnskap, synliggjøre minoriteters og urfolks historie, språk og kultur, og legge til rette for reell likestilling og deltakelse i samfunnslivet. Dette er særlig relevant i lys av fornorskingspolitikken, som nettopp innebar usynliggjøring, marginalisering og svekkelse av samiske og nasjonale minoriteters språk, kultur, historie og identitet. Et nasjonalt kompetansesenter med oppgaver innen forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid vil kunne være et egnet tiltak for å oppfylle og operasjonalisere disse forpliktelsene.

2.4 Rettigheter til land og vann

Samer, kvener/norskfinner og skogfinner har ulike historiske og rettslige utgangspunkt når det gjelder rettigheter til land, vann og naturressurser. Et sentralt rettslig skille er at samiske rettigheter er vernet gjennom flere nasjonale og internasjonale rettskilder som følge av samenes status som urfolk, som Grunnloven § 108 og artiklene 13-19 i ILO-konvensjon nr. 169. Kvener/norskfinner og skogfinner har ikke et tilsvarende generelt urfolksrettslig vern av

³⁴ [Europarådets rammekonvensjon - regjeringen.no](https://www.regjeringen.no/en/dep/utl/for-utl/rammekonvensjonen-om-beskyttelse-av-nasjonale-minoriteter)

kollektive rettigheter til land og vann. Dette utelukker likevel ikke at personer, lokalsamfunn eller grupper kan ha rettigheter etter andre rettsgrunnlag, for eksempel alminnelige tingsrettslige regler, lokal sedvane, hevd eller alders tids bruk.

Sannhets- og forsoningskommisjonen fremmet i sin rapport, under pilaren «Forebygging av konflikter», forslag til tiltak knyttet til avklaring av rettigheter til land og vann.³⁵ Sametinget støttet kommisjonens vurdering av at press på tradisjonelle bruksområder og utnyttelse av naturressurser er en grunnleggende årsak til konflikt, og fremhevet at kartlegging av rettigheter og tilrettelegging for god forvaltning er av særlig betydning for oppfølgingen av kommisjonens rapport.³⁶ Stortinget fulgte ikke opp kommisjonens forslag om avklaring av land- og vannrettigheter.³⁷ Rettigheter til land og vann vil likevel få betydning for et kompetansesenter. Uavklarte rettigheter til land og vann, press på tradisjonelle næringer, industriell ekspansjon og naturbrukskonflikter er en vedvarende årsak til konflikt.³⁸ Dette er tema og problemstillinger et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett vil måtte forholde seg til og arbeide med.

2.5 Konklusjon

De rettighetene som er behandlet i dette kapittelet er relevante på ulike måter for etablering og drift av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Urfolk og nasjonale minoriteters rettigheter til språk, kultur og samfunnsliv understreker betydningen av at et kompetansesenter bidrar til bevaring, utvikling og formidling av samenes, kvenenes/norskfinnenes og skogfinnenes språk, kultur og historie. Diskrimineringsvernet, som følger av både internasjonal og nasjonal rett, er relevant i sammenhengen da det styrker argumentet om at kompetansesenteret er nødvendig for å motvirke videreføring av fordommer, stereotypier og marginalisering av de berørte gruppene. Diskrimineringsvernet og statens plikt til å fremme kunnskap og toleranse taler for at senteret bør ha oppgaver knyttet til dokumentasjon, forskning og formidling. Rettigheter til land, vann og naturressurser gir ikke direkte føringer for senterets organisering, men utgjør et sentralt tema i forståelsen av fornorskingspolitikkenes virkninger og i det videre forsoningsarbeidet.

Det rettslige rammeverket angir ikke én bestemt organisatorisk modell for et framtidig kompetansesenter. Det stiller imidlertid krav til prosessene for utredning, etablering og videre utvikling av senteret, og gir føringer for hvordan de berørte gruppenes innflytelse og deltakelse må ivaretas. For samene innebærer retten til selvbestemmelse at samiske representative institusjoner må sikres reell og vesentlig innflytelse på de delene av senterets

³⁵ Dokument 19 (2022–2023): 656–657. Se også Innst. 30 S (2024–2025), punkt 2.1.4.

³⁶ Sametinget, vedtak i Sametingets plenum 7. mars 2024.

³⁷ Inst. 30 S (2024–2025).

³⁸ Dokument 19 (2023–2024): 656–657. Meld. St. 17 (2024–2025) Samisk språk, kultur og samfunnsliv, kap. 2.

mandat, organisering, styring og virksomhet som gjelder samiske forhold. Dette omfatter blant annet prioriteringer knyttet til dokumentasjon, forskning, kunnskapsforvaltning og formidling av samiske erfaringer med fornorskingspolitikken og dens virkninger. Retten til konsultasjoner innebærer i tillegg at Sametinget og andre representanter for berørte samiske interesser skal involveres tidlig og konsulteres i god tro og med formål om å oppnå enighet om beslutninger eller tiltak som vil kunne påvirke samiske interesser direkte.

For kvenene/norskfinnene og skogfinnene følger det av retten til effektiv deltakelse at de må gis tidlige, reelle og effektive muligheter til å påvirke prosesser og beslutninger som berører dem.

Ordningene for innflytelse og deltakelse må utformes med utgangspunkt i den enkelte gruppens rettslige status, behov og egne vurderinger. Dette er ikke til hinder for at enkelte ordninger kan ha sammenlignbare trekk, men det kan ikke uten videre legges til grunn at de samme løsningene vil være egnet for alle gruppene.

3 Aktuelle forbilder: HL-senteret og National Centre for Truth and Reconciliation

Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret) og *National Centre for Truth and Reconciliation* (NCTR) i Canada er i Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport, Stortingets innstilling og i oppdragsbrevet pekt på som aktuelle forbilder for et nasjonalt kompetansesenter om fornorskningsspolitikk og urett. I dette kapitlet gis det derfor en kort beskrivelse av bakgrunnen for opprettelsen av de to institusjonene, formålene med dem, hvilke oppgaver de har og hvordan de organiseres, styres og finansieres. Kapitlet vurderer også hvilke læringspunkter de kan bidra med for etableringen av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskningsspolitikk og urett.

3.1 HL-senteret

Opprettelsen av Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret) var et resultat av Stortingets behandling av det historiske og moralske oppgjøret med den jødiske minoriteten i Norge etter andre verdenskrig. Bakgrunnen for oppgjøret var NOU 1997: 22 *Inndragning av jødisk eiendom i Norge under den 2. verdenskrig*, som dokumenterte inndragningen av jødisk eiendom under okkupasjonen og det manglende erstatningsoppgjøret etter krigen. (Se også kap 5). Som en del av oppgjøret vedtok Stortinget individuelle og kollektive erstatningstiltak. Av den kollektive oppreisningen på 250 millioner kroner ble 40 millioner kroner avsatt til opprettelse og drift av et kompetansesenter for studier av Holocaust og livssynsminoriteters stilling i Norge. Stortinget la til grunn at senteret skulle være politisk og ideologisk uavhengig og ha full akademisk frihet. Universitetet i Oslo (UiO) fikk i oppdrag å etablere senteret, som ble opprettet som en stiftelse i 2001.³⁹

3.1.1 Formål og oppgaver

HL-senterets aktiviteter er delt inn i to hovedpilarer, der den første er å drive forskning og kunnskapsformidling om Holocaust, og særlig den norske delen av Holocausts historie, antisemittisme, folkemord og beslektede brudd på menneskerettighetene, samt menneskelige reaksjoner på slike brudd. Den andre pilaren er studier om minoriteter, særlig religiøse minoriteter og livssynsminoriteter, deres livsvilkår i Norge før og nå, og deres rolle i et flerkulturelt samfunn.⁴⁰ HL-senterets formidlingsvirksomhet er nært knyttet til senterets rolle som forsknings-, dokumentasjons- og formidlingssenter om Holocaust, andre folkemord, antisemittisme, rasisme, ekstremisme, konspirasjonsteorier og minoriteters vilkår.

³⁹ St.prp. nr. 82 (1997-98), kapittel 5, Inst. S. nr. 108 (1998-99), p. 3 og [HL-senterets oppdrag - HL-senteret](#)

⁴⁰ § 2 vedtektene for HL-senteret

Siden 2005 er HL-senteret lokalisert i Villa Grande på Bygdøy i Oslo, tidligere kjent som Vidkun Quislings krigsresidens.⁴¹ Senterets fysiske formidlingskapasitet ble styrket gjennom tilbygget MINO, som åpnet høsten 2021. Tilbygget tilfører 740 kvadratmeter fordelt på tre etasjer, med fleksible utstillingsarealer, undervisningsrom og verksted.⁴²

Utstillingsvirksomheten omfatter en basisutstilling om Holocaust i Norge, utstillingen *U/Synlig – hverdagsrasisme i Norge*, den historiske bunkeren fra okkupasjonstiden og skiftende midlertidige utstillinger.⁴³ HL-senterets formidling skjer også gjennom bibliotek, arkiv og dokumentasjon. Senteret omfatter også et fagbibliotek, og et arkiv, registrert i Arkivportalen, som særlig belyser ofrene for Holocaust i Norge.⁴⁴

Undervisningsvirksomheten er rettet mot skoler, universiteter, høyskoler og andre grupper. I 2025 deltok over 12 000 elever, studenter, lærere og andre grupper i undervisningsopplegg i regi av senteret, hvorav over 3 000 var barneskoleelever.⁴⁵ HL-senterets formidlingsvirksomhet utøves også gjennom *Dembra*. Dembra ledes av senteret og er et nasjonalt program for demokratisk beredskap mot rasisme, antisemittisme og gruppefiendtlighet. Dembra tilbyr kurs, veiledning og nettbaserte ressurser for skole og lærerutdanning. I 2025 veiledet Dembra-nettverket 50 skoler nasjonalt, hvorav 23 var tilknyttet HL-senteret.⁴⁶

Senteret har i tillegg en tydelig plass i norsk offentlighet gjennom åpne foredrag, boklanseringer, konferanser, seminarer, markeringer og digitale formidlingskanaler. Senteret strømmet mange arrangementer, og Youtube-kanalen hadde i 2025 50 600 avspillinger og 8 189 timer samlet seertid.⁴⁷

3.1.2 Organisering og styring

Senteret ble opprettet som en alminnelig stiftelse i 2001, i henhold til stiftelsesloven.⁴⁸ Styret er stiftelsens øverste organ. Styret består av 9 medlemmer med personlige varamedlemmer og sammensetningen fastsettes i samsvar med senterets vedtekter. To medlemmer og to varamedlemmer velges etter forslag fra Det Mosaiske Trossamfund, et medlem og et varamedlem velges etter forslag fra Det jødiske samfunn i Trondheim, et medlem og et varamedlem velges etter forslag fra Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn (STL), fire medlemmer og fire varamedlemmer velges etter forslag fra UiO, og et medlem og et

⁴¹ www.hlsenteret.no

⁴² [Tilbygget MINO - HL-senteret](#)

⁴³ [Forside - HL-senteret](#) og Årsrapport 2025, HL-senteret, s. 20.

⁴⁴ Årsrapport 2025, HL-senteret, s. 30-33.

⁴⁵ Årsrapport 2025, HL-senteret, s. 22.

⁴⁶ Årsrapport 2025, HL-senteret, s. 27-30.

⁴⁷ Årsrapport 2025, HL-senteret, s. 35-39.

⁴⁸ § 3 vedtektene for HL-senteret

varamedlem velges av de fast ansatte ved HL-senteret. Styret kan i tillegg innhente faglige råd og vurderinger som ledd i kvalitetssikringen av virksomheten.⁴⁹

UiO, som hadde en sentral rolle i etableringen av HL-senteret, har fortsatt et tett samarbeid med senteret. Samarbeidet baserer seg på en rammeavtale og skjer uten at senteret inngår i universitetets linjeorganisasjon. Samarbeidet omfatter samarbeid om undervisning og forskning, samt kontakt med universitetets fagmiljøer.⁵⁰ Gjennom Dembra samarbeider HL-senteret med de nasjonale freds- og menneskerettighetssentrene. De sju sentrene som har vært omtalt som nasjonale freds- og menneskerettighetssentre er HL-senteret, Falstadsenteret, Nansen Fredssenter, Raftostiftelsen, Stiftelsen Arkivet, Narviksenteret og Det Europeiske Wergelandssenteret. Sentrene samarbeider gjennom faste nettverk på ledelsesnivå, innen formidling og på prosjektbasis. I henhold til stiftelsens vedtekter skal HL-senteret også samarbeide med Yad Vashem i Jerusalem, Jødisk museum i Oslo og i Trondheim samt andre nasjonale og internasjonale institusjoner der dette bidrar til å oppfylle stiftelsens formål.⁵¹ Senteret deltar også i internasjonale nettverk innen Holocaust- og minoritetsstudier.

3.1.3 Dimensjonering

HL-senteret finansieres gjennom en kombinasjon av statlig grunnbevilgning og eksterne midler.⁵² I 2025 hadde senteret samlede driftsinntekter på om lag 81,1 millioner kroner, hvorav cirka 47,5 millioner kroner utgjorde statlig driftsstøtte.⁵³ Senteret har også inntekter knyttet til avkastning på kapitalforvaltning. Dessuten mottar senteret midler gjennom prosjektfinansiering, samarbeid og utviklingsprogrammer. I 2025 mottok senteret 31,2 millioner kroner i oppdrag og tilskudd til forskning og formidling. Regnskapet viser at 17,4 millioner kroner kom fra Utdanningsdirektoratet til formidlingsformål, herunder Dembra-virksomheten.⁵⁴

HL-senteret hadde i 2024 51 ansatte, tilsvarende 40 årsverk. Av disse var 39 i faste stillinger og 12 i midlertidige stillinger. Disse var fordelt på forsknings-, undervisnings-, dokumentasjons- og formidlingsstillinger samt administrative funksjoner.⁵⁵

Bygget eies av staten med Statsbygg. I 2025 betalte HL-senteret 13,1 millioner kroner i husleie. Samlede kostnader til husleie og drift av den kulturhistoriske eiendommen Villa Grande utgjorde 16,7 millioner kroner.⁵⁶

⁴⁹ § 6 vedtektene for HL-senteret

⁵⁰ § 3 vedtektene for HL-senteret

⁵¹ § 4 vedtektene for HL-senteret

⁵² § 5 vedtektene for HL-senteret

⁵³ Årsrapport 2025, HL-senteret, s. 48

⁵⁴ § 5 vedtektene for HL-senteret og Årsrapport 2025, HL-senteret, s. 48.

⁵⁵ Årsrapport 2025, HL-senteret, s. 47

⁵⁶ Årsrapport 2025, HL-senteret, note 6, s. 58.

3.1.4 Læringspunkter

HL-senteret ble etablert som del av et historisk og moralsk oppgjør med utslettelsen og den økonomiske likvidasjonen av den jødiske minoriteten i Norge under andre verdenskrig, og kan forstås som et institusjonelt tiltak for å fremme kunnskap, erkjennelse og forsoning etter historisk urett. HL-senterets modell illustrerer flere organisatoriske og faglige forhold som kan utgjøre læringspunkter for etableringen av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskningsspolitikk og urett.

HL-senterets brede formål gir rom for å tilpasse og videreutvikle virksomheten i møte med nye samfunnsutfordringer og skiftende behov for forskning og kunnskapsutvikling. Samtidig kan et vidt formulert mandat skape behov for nærmere avklaringer av virksomhetens prioriteringer og innretning. Dette kan være særlig aktuelt dersom ressursmessige eller andre hensyn gjør det nødvendig å prioritere mellom oppgaver og målgrupper. Slike avklaringer kan bidra til å redusere risikoen for uklarheter og interessekonflikter.

HL-senteret er organisert som en alminnelig stiftelse. Organisasjonsformen illustrerer hvordan et kompetansesenter kan gis høy grad av autonomi og faglig uavhengighet, noe som kan være særlig viktig på områder som berører historisk urett, minoriteters rettigheter og temaer som til tider er gjenstand for offentlig og politisk debatt. Samtidig viser samarbeidet med UiO og de andre freds- og menneskerettighetssentrene hvordan et kompetansesenter kan dra nytte av faglige nettverk, forskningssamarbeid og andre ressurser i universitets- og høyskolesektoren. Modellen peker på betydningen av at rammene er tydelige for samarbeidet, slik at faglig uavhengighet, rolleavklaring og institusjonell autonomi ivaretas.

HL-senteret arbeider med temaer som kan være politisk omstridte. Det kan også bli tilfellet for et nasjonalt kompetansesenter om fornorskningsspolitikk og urett gjeldende samer, kvener/norskfinner og skogfinner. For å motvirke interessekonflikter og svekket tillit kan det være viktig å etablere mekanismer som ivaretar faglig uavhengighet, åpenhet og dialog med berørte grupper og miljøer.

Lokaliseringen i Villa Grande illustrerer hvordan en fysisk plassering kan bidra til å gi en institusjon historisk og symbolsk forankring, og dermed styrke formidlings- og kunnskapsarbeidet. Samtidig kan en sentralisert lokalisering reise spørsmål om geografisk tilgjengelighet. For et framtidig kompetansesenter om fornorskningsspolitikk og urett kan dette aktualisere vurderinger av hvordan nasjonal tilgjengelighet og nærhet til berørte grupper best kan ivaretas.

3.2 National Centre for Truth and Reconciliation

National Centre for Truth and Reconciliation (NCTR) ble etablert som en varig institusjon for å forvalte materialet fra den canadiske sannhets- og forsoningskommisjonen (*Truth and Reconciliation Commission of Canada - TRCC*) og gjøre kunnskapen tilgjengelig for framtidige generasjoner. Senteret åpnet for offentligheten ved University of Manitoba 3. november 2015.⁵⁷

Utgangspunktet for den canadiske sannhets- og forsoningskommisjonen (2008–2015) var assimileringsspolitikk og urett begått mot urfolk – First Nations, Inuit og Métis – gjennom det canadiske internatskolesystemet «Indian Residential Schools» fra 1883 til år 2000.⁵⁸ Gjennom generasjoner ble barn skilt fra familier, språk, kultur og lokalsamfunn. Kommisjonen ble etablert som ledd i et rettslig forlik mellom overlevende etter internatskolene, urfolksrepresentanter, den føderale staten og kirkesamfunnene som hadde medvirket til drift av skolene. Formålet var å dokumentere hva som hadde skjedd i internatskolene, synliggjøre overlevendes, familiers og lokalsamfunns erfaringer, og legge grunnlag for sannhet, offentlig erkjennelse og videre forsoning.⁵⁹

Den canadiske prosessen har likhetstrekk med den norske Sannhets- og forsoningskommisjonen ved at begge granskingene tok utgangspunkt i statlig politikk som hadde hatt alvorlige konsekvenser for urfolks språk, kultur, identitet og samfunnsliv, og ved at begge la vekt på dokumentasjon, personlige historier, kunnskapsbygging og tiltak for videre forsoning. Samtidig skiller den canadiske kommisjonen seg fra den norske ved at den i hovedsak var avgrenset til internatskolesystemet og hadde sitt utspring i et rettslig forlik, mens den norske kommisjonen ble oppnevnt av Stortinget for å granske en bredere fornorskingspolitikk og urett overfor samer, kvener/norskfinner og skogfinner på flere samfunnsområder.

Utredning skal besøke NCTR i slutten av august 2026.

3.2.1 Formål og oppgaver

NCTR's mandat bygger på anbefalingene fra TRCC. Mandatet er organisert rundt tre hovedoppgaver. For det første skal NCTR være en ansvarlig og etterrettelig forvalter av overlevendes erfaringer, vitnesbyrd, fotografier, minner, dokumenter og annet materiale knyttet til internatskolesystemet. For det andre skal senteret videreføre forskningsarbeidet som ble igangsatt gjennom TRCC, og bidra til heling for First Nations, Inuit og Métis, og for Canada som samfunn. For det tredje skal NCTR fremme offentlig kunnskap og forståelse om internatskolene og deres plass i en bredere historie om overgrep mot urfolks kulturer og identiteter. I praksis innebærer dette at NCTR både fungerer som arkiv- og

⁵⁷ [Truth and Reconciliation Commission of Canada - NCTR](#)

⁵⁸ Dokument 19 (2022-2023): 133.

⁵⁹ [Truth and Reconciliation Commission of Canada - NCTR](#)

dokumentasjonssenter, forsknings- og kunnskapsinstitusjon og nasjonal formidlingsaktør. Senteret skal sikre, ordne og tilgjengeliggjøre materiale fra TRC, støtte forskning om internatskolenes historie og ettervirkninger, samarbeide med overlevende, familier og urfolkssamfunn, og utvikle undervisnings- og formidlingsressurser som kan bidra til økt offentlig kunnskap og videre forsoning.⁶⁰

NCTR har også en sentral rolle i markeringen av *National Day for Truth and Reconciliation* 30. september. Den første nasjonale dagen for sannhet og forsoning ble markert i 2021. Dagen hedrer barna som aldri kom hjem fra internatskolene, overlevende, familiene deres og berørte lokalsamfunn. Dagen sammenfaller med *Orange Shirt Day* som er en urfolksledet minnedag der den oransje skjorten symboliserer tapet av kultur, frihet og verdighet som urfolksbarn opplevde gjennom internatskolesystemet. I tilknytning til 30. september arrangerer NCTR også *Truth and Reconciliation Week*, som er en nasjonal lærings- og refleksjonsuke rettet mot blant annet elever, lærere og lokalsamfunn. I 2025 ble uken lagt opp som en femdagers prosess med læring, refleksjon og handling, med blant annet overlevendes vitnesbyrd, undervisningsressurser, digitale seminarer og nasjonal markering. Slik kobles NCTRs arkiv- og forskningsoppgaver til bred offentlig utdanning og aktiv samfunnsmessig forsoning.⁶¹

3.2.2 Organisering og styring

NCTR er lokalisert ved University of Manitoba, som er vertsinstitusjon for senteret. Universitetet ble valgt etter en nasjonal utvelgelsesprosess, der TRCC vurderte institusjoner som ønsket å huse et permanent senter og arkiv for kommisjonens materiale. Valget av University of Manitoba ble blant annet begrunnet med universitetets kompetanse innen menneskerettighetsforskning og -formidling, urfolksspørsmål og styring, digital bevaring, personvern og tilgang, arkivfaglig erfaring, fasiliteter og langsiktig økonomisk stabilitet.⁶²

Et sentralt prinsipp i NCTRs styringsmodell er at urfolk og overlevende etter internatskolene skal ha en ledende og formalisert rolle i senterets virksomhet. Styringsmodellen ved NCTR er utformet for å sikre at *Survivors*⁶³ (overlevende) står sentralt i virksomheten, og at senterets arbeid er forankret i urfolks verdier, lover, protokoller og åndelige praksiser. Styringsmodellen er også utformet for å sikre urfolkskontroll over materialet som er betrodd senteret, og et løpende urfolksbasert tilsyn med virksomheten. Dette ivaretas særlig gjennom *Governing Circle* og *Survivors Circle*, samt gjennom involveringen av *Elders* og *Knowledge Keepers*.

⁶⁰ [Our Mandate - NCTR](#) og *Shaped by courage, Strengthened by hope*, s. 11.

⁶¹ [National Day for Truth and Reconciliation - Canada.ca](#)

⁶² [University of Manitoba - NCTR](#)

⁶³ *Survivors* brukes her i tråd med NCTRs egen begrepsbruk om tidligere elever ved det canadiske internatskolesystemet for urfolk. Begrepet omfatter personer som selv gikk på *Indian Residential Schools*, uavhengig av tidsperiode eller hvilken skole de gikk på.

Governing Circle ivaretar det overordnede urfolksbaserte tilsynet med NCTRs virksomhet. Organet skal blant annet bidra til at urfolk har kontroll over materialet, og gir råd og veiledning om senterets politikk, prioriteringer, aktiviteter, seremonier, protokoller og arbeidsmåter. Medlemmene skal identifisere seg som First Nations, Inuit eller Métis. Fem av medlemmene skal representere overlevende etter internatskolene, personer som er berørt på tvers av generasjoner, eller deres familier eller etterkommere. De øvrige medlemmene representerer urfolksledelsen ved University of Manitoba.⁶⁴ Medlemmene i *Governing Circle* oppnevnes for tre år, med mulighet for fornyelse, og møtes kvartalsvis. *Governing Circle* får råd og veiledning fra det som kalles for *Survivors Circle*, samt fra *Elders og Knowledge Keepers*.

NCTR har en egen administrasjon ledet av en *Executive Director*, som har ansvar for senterets operative virksomhet. Senteret omfatter flere fag- og funksjonsområder, blant annet arkiv og forskning, utdanning og offentlig formidling, kommunikasjon og digital strategi, økonomi og kontrakter, samt operasjonell drift, kultur og arrangementer.⁶⁵ I tillegg kan senteret, gjennom tilknytningen til University of Manitoba og ulike andre samarbeidspartnere, trekke på akademiske og institusjonelle ressurser i arbeidet.

Disse strukturene skal bidra til at *Survivors'* erfaringer og stemmer forblir sentrale i senterets arbeid, og at NCTR ivaretar urfolks lover, protokoller, åndelige praksiser og etablerte verdier.⁶⁶

3.2.3 Dimensjonering

NCTR ble etablert med økonomisk støtte fra TRCC, den canadiske staten og Universitetet i Manitoba. I 2018 mottok senteret 10 millioner canadiske dollar (tilsvarende 62,5 millioner norske kroner) i statlig finansiering over en syvårsperiode, samtidig som universitetet forpliktet seg til ytterligere støtte. Virksomheten finansieres i dag gjennom en kombinasjon av statlige bevilgninger, universitetsstøtte, prosjektmidler, forskningsfinansiering, filantropiske bidrag og gaver fra private donorer.⁶⁷

3.2.4 Læringspunkter

NCTR illustrerer flere faglige og organisatoriske og forhold som kan utgjøre læringspunkter for etableringen av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskningsspolitikk og urett. Senterets mandat viser hvordan dokumentasjon, forskning, utdanning og formidling kan integreres i oppfølgingen av en sannhets- og forsoningsprosess. Modellen illustrerer hvordan kunnskapsutvikling kan kombineres med forvaltning og tilgjengeliggjøring av dokumentasjon og vitnesbyrd over tid. Den årlige markeringen av National Day for Truth and Reconciliation

⁶⁴ [NCTR Governance - NCTR](#) og [Meet the Governing Circle - NCTR](#)

⁶⁵ [Leadership Team - NCTR](#)

⁶⁶ [NCTR Governance - NCTR](#)

⁶⁷ [2025-NCTR-10YR-REPORT-ENG-FIN-WEB.pdf](#), s. 48.

den 30. september og den tilknyttede Truth and Reconciliation Week er konkrete tiltak for å markere og sette fokus på sannhet og forsoning.

NCTR er organisert med tilknytning til University of Manitoba, samtidig som senteret har et eget mandat, en egen ledelse og egne styringsstrukturer. Organiseringen illustrerer dermed hvordan et kompetansesenter kan dra nytte av forskningsmiljøer, faglige nettverk og administrativ støtte fra en vertsinstitusjon, uten å være fullt integrert i det. Modellen peker samtidig på betydningen av å avklare forholdet mellom vertsinstitusjonen og kompetansesenteret slik at både faglig autonomi og institusjonell støtte kan ivaretas.

NCTR er bygget opp med en tydelig involvering av personer og grupper som er direkte berørt av den historiske uretten. Gjennom organer som Governing Circle, Survivors Circle og involveringen av Elders og Knowledge Keepers er medvirkning integrert i styringen av virksomheten. Modellen illustrerer dermed hvordan berørte grupper kan gis en formalisert rolle i utviklingen av et kompetansesenter.

3.3 Oppsummering

HL-senteret og NCTR representerer to ulike modeller for nasjonale kunnskaps- og kompetanseinstitusjoner. Institusjonene har ulik historisk bakgrunn, ulike mandat og ulike oppgaver. Selv om det er likheter, skiller disse institusjonene seg også fra nasjonalt kompetansesenteret om fornorskningsspolitikk og urett på vesentlige punkt. Erfaringene fra begge institusjonene gir likevel viktige læringspunkter for hvordan et nasjonalt kompetansesenter om fornorskningsspolitikk og urett kan løse sine faglige oppgaver, kan organiseres, forankres og gis faglig legitimitet.

Begge institusjonene legger mye innsats i å være en godt synlig aktør i det offentlige rom. Dette gjøres på ulikt vis; HL-senteret gjennom utstillinger, foredrag, undervisningsopplegg og ulike typer arrangement, og NCTR blant annet gjennom den årlige markeringen av National Day for Truth and Reconciliation den 30. september og den tilknyttede Truth and Reconciliation Week.

Mens HL-senteret viser hvordan forskning, dokumentasjon, undervisning og formidling kan organiseres i en selvstendig stiftelse med tett tilknytning til universitets- og høyskolesektoren, viser NCTR hvordan et kompetansesenter kan bygges opp som del av et vertsuniversitet. Begge institusjonene samarbeider med fagmiljøer og institusjoner for å ivareta et nasjonalt samfunnsoppdrag.

En sentral forskjell mellom HL-senteret og NCTR er graden av direkte representasjon av de gruppene som er berørt av de historiske overgrepene som institusjonene arbeider med. Ved HL-senteret har tre av ni styremedlemmer direkte tilknytning til jødiske organisasjoner. Styringsmodellen sikrer dermed representasjon fra berørte miljøer, men disse utgjør ikke et flertall i styret. NCTR har derimot etablert en styringsmodell der representanter for de direkte berørte gruppene har en mer sentral og institusjonalisert rolle. Senteret ledes av et Governing

Circle der alle medlemmer skal identifisere seg som First Nations, Inuit eller Métis, og hvor fem medlemmer skal representere Survivors, i form av overlevende, familie eller etterkommere. Videre mottar styringsorganet råd fra et eget Survivors Circle samt Elders og Knowledge Keepers. Styringsmodellen er uttrykkelig utformet for å sikre urfolks ledelse og kontroll over materialet og virksomheten. NCTR har slik en sterkere og mer formalisert innflytelse på styring og strategiske beslutninger. Mens HL-senteret kombinerer representasjon fra berørte miljøer med akademisk og institusjonell representasjon, er NCTRs styringsmodell bygget opp rundt prinsippet om at overlevende, etterkommere og urfolkssamfunn skal ha en ledende rolle i institusjonens styring. Felles for begge institusjonene er at de har tydelige mandater, langsiktig finansiering, faglig uavhengighet og evne til å kombinere forskning, dokumentasjon, undervisning og formidling. Dette er forhold som også vil være sentrale ved opprettelsen av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett.

Organiseringen av et slikt kompetansesenter må samtidig vurderes på bakgrunn av de særskilte forholdene som kjennetegner fornorskingsfeltet, herunder berørte gruppers rettigheter, språk, kultur, kunnskapsbehov og tillit til institusjonelle rammer. Verken HL-senteret eller NCTR kan derfor betraktes som direkte modeller. Erfaringene fra de to institusjonene synliggjør likevel en rekke forhold som kan være relevante i de videre vurderingene, herunder spørsmål om organisering, mandat, styring, samarbeidspartnere, faglig uavhengighet, finansiering og berørte gruppers medvirkning.

4 Eksisterende kompetansemiljøer, forsoningsarbeid og behov for kunnskapsløft

Kunnskap om urfolk, nasjonale minoriteter, fornorskingspolitikken og dens konsekvenser formidles i dag av en rekke samfunnsaktører. De siste tiårene er det igangsatt tiltak for å styrke kunnskapen om samisk, kvensk/norskfinsk og skogfinsk språk og kultur, historie og samfunnsliv i Norge. Tiltakene omfatter blant annet utdanning, forskning, språkrevitalisering, kulturarbeid, museumsvirksomhet, dokumentasjon, arbeid med helse og diskrimineringsvern og lokale forsoningsprosesser.

Etter et innledende delkapittel om eksisterende tiltak for kunnskapsløft følger delkapitler med sektorvis beskrivelser av eksisterende samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetanse- og fagmiljøer. Gjennomgangen omfatter miljøenes roller og viktigste aktiviteter innen forskning, utdanning, dokumentasjon og formidling, samt deres arbeid med temaer knyttet til fornorskingspolitikken og dens konsekvenser. Deretter drøftes hvordan dette arbeidet kan bidra til forsoning, før kapitlet vurderer andre samfunnsaktørers rolle, styrker og svakheter ved dagens kompetansesituasjon og behovet for et bredere kunnskapsløft.

4.1 Eksisterende tiltak for kunnskapsløft og forsoning

Fornorskingspolitikken hadde ulike former og konsekvenser for samer, kvener/norskfinnere og skogfinnere. Selv om den aktive fornorskingspolitikken gradvis ble avvirket, kan manglende kunnskap, svakt vern, diskriminering og utilstrekkelig oppfølging av rettigheter fortsatt videreføre virkninger av tidligere urett. De eksisterende kompetansemiljøene har derfor en viktig rolle i kunnskapsutvikling, forvaltning og formidling. Gjennom lokal og regional forankring kan de knytte overordnede historiske prosesser til lokale kontekster, språkvarieteter og erfaringer, samtidig som de bidrar til språkbruk, kulturutøvelse, identitetsutvikling og tilhørighet. Denne kunnskapen er viktig både for berørte grupper, offentlig sektor og den øvrige befolkningen.

Dagens eksisterende tiltak reflekterer de ulike utfordringene samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske samfunn har stått overfor. Tilgangen på institusjoner, fagmiljøer og ressurser varierer imidlertid betydelig. De samiske kompetansemiljøene er samlet sett mest omfattende og institusjonaliserte. De omfatter universitets- og høyskolemiljøer, samiske museer og arkiv, språk- og kultursentre, kunst- og kulturinstitusjoner og nasjonale kompetansetjenester innen blant annet helse, psykisk helsevern, rus, barnevern og familievern. På det kvenske/norskfinske området finnes det et nasjonalt språk- og kulturinstitutt, et regionalt kvenkultursenter, lokale språksentre, museer, arkiv, medieaktører og en nyere kulturinstitusjon. Det skogfinske fagfeltet er mindre og mer sårbart, med Norsk Skogfinsk Museum som en sentral institusjon og med et begrenset antall forskere, blant annet ved Universitetet i Innlandet (INN).

Utdanningssektoren har en nøkkelrolle i kunnskapsarbeidet. Barnehager, skoler, videregående opplæring, høyskoler og universiteter er sentrale for formidling av kunnskap om samer, nasjonale minoriteter, fornorskingspolitikken og dens konsekvenser. Utdanning er samtidig viktig for at samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske barn og unge skal kunne utvikle språk, identitet og kulturell tilhørighet.

Sámi allaskuvla/Samisk høgskole, UiT og Nord universitet har særskilte oppgaver innen samisk høyere utdanning, forskning og faglig utviklingsarbeid. Institusjonene har ulike, men komplementære roller innen blant annet språk, lærerutdanning, pedagogikk, helse, rettigheter, samfunnsliv og urfolksforskning. UiT har i tillegg ansvar for å tilby kompetanse om samiske og kvenske forhold til nærings- og arbeidslivet. Det finnes imidlertid ikke en universitets- eller høyskoleinstitusjon med et tilsvarende særskilt ansvar for forskning og utdanning om skogfinske forhold.

Forskning, dokumentasjon og formidling er sentrale deler av kunnskapsarbeidet om urfolk, nasjonale minoriteter, fornorskingspolitikken og forsoning. Forskningen foregår hovedsakelig i universitets- og høyskolesektoren, og aktiviteten har økt etter Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport. Norges forskningsråd har blant annet finansiert prosjekter om fornorskings konsekvenser og forutsetninger for videre forsoning. Museer, arkiver, språk- og kultursentre og kunst- og kulturinstitusjoner bidrar med dokumentasjon, samlingsforvaltning, språkrevitalisering og formidling av lokal historie og kulturarv. Teater, film, musikk, litteratur og visuell kunst kan i tillegg formidle erfaringer med språk- og kulturtap, identitet og tilhørighet på andre måter enn forskning og offentlig forvaltning, og skape rom for gjenkjennelse, refleksjon og samtale om historisk urett og forsoning.

Arbeidet med samiske og kvenske språk er forankret i lovgivning, politiske tiltak og internasjonale forpliktelser. Språkloven fastslår at samiske språk og norsk er likeverdige språk, og at offentlige organ skal bruke, utvikle og styrke samiske språk. Sameloven og opplæringsloven gir rettigheter knyttet til bruk av og opplæring i nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk. Språkloven fastslår også at offentlige organ skal verne og fremme nasjonale minoritetsspråk, og opplæringsloven gir elever med kvensk/norskfinsk bakgrunn i Troms og Finnmark rett til opplæring i kvensk eller finsk i grunnskolen. Regjeringens handlingsplan for kvensk språk 2026–2031 legger opp til en langsiktig innsats for å lære, bruke og utvikle kvensk språk.

Samlet sett finnes det betydelig kompetanse og aktivitet på området, men kunnskapsinfrastrukturen er spredt. Institusjonene har ulike mandater, geografiske virkeområder, finansieringsordninger og kapasitet. Flere miljøer er små og sårbare, og det er begrenset kapasitet til langsiktig forskning, koordinering, kunnskapsdeling og formidling til hele landet. Det finnes heller ingen institusjon med et samlet, nasjonalt og tverrsektorielt ansvar for å dokumentere, forske på og formidle kunnskap om fornorskingspolitikken og dens konsekvenser for samer, kvener/norskfinner og skogfinner.

Utredningens mandat forutsetter at forslag til organisering av et nasjonalt kompetansesenter skal bygge videre på eksisterende kompetanse-, forsknings- og formidlingsmiljøer. Stortinget

har samtidig understreket at et slikt senter ikke nødvendigvis må etableres som én fysisk institusjon, men kan organiseres i samarbeid med etablerte lokale og regionale kompetansemiljøer, jf. anmodningsvedtak nr. 16 og Innst. 30 S (2024–2025).⁶⁸

4.2 Samiske kompetansemiljøer

De samiske kompetansemiljøene utgjør en mangfoldig og komplementær kunnskapsinfrastruktur. Det omfatter institusjoner og aktører innen universitets- og høyskolesektoren, samiske museer, språk- og kultursentre, kunst- og kulturinstitusjoner, helse- og omsorgstjenester og andre lokale og regionale aktører. Samlet bidrar de med forskning, dokumentasjon, utdanning, språkrevitalisering, samlingsforvaltning, kunstnerisk utviklingsarbeid, formidling og utvikling av tjenester som er tilpasset samiske språk, kultur og samfunnsforhold.

Med samiske kompetanse- og fagmiljøer menes her miljøer med særskilt kunnskap om samiske språk, kultur, historie, rettsforhold, tradisjonskunnskap og samfunnsliv. Flere av miljøene bygger sitt arbeid på urfolksperspektiver og samisk kunnskapstradisjon. De også er viktige i arbeid med å synliggjøre fornorskingspolitikkenes konsekvenser, utvikle kunnskap for forsoning og sikre at samiske perspektiver inngår i utdanning, offentlige tjenester, forskning og kulturliv. For å lykkes med dette er samarbeid mellom Sametinget, samiske institusjoner og organisasjoner, kommuner og fylkeskommuner, forskningsmiljøer og lokalsamfunn helt avgjørende.

Dagens samiske institusjonslandskap har røtter tilbake til 1960- og 1970-tallet. Saemien Sijte ble etablert i 1964, og De Samiske Samlinger i Karasjok i 1972. Fra 1980- og 1990-tallet ble samisk institusjonsbygging styrket ytterligere. Sametinget ble opprettet og åpnet i 1989, samme år som Sámi allaskuvla/Samisk høgskole ble etablert i Guovdageaidnu/Kautokeino. I denne perioden ble også flere lokale og regionale museer, samiske sentre og kulturinstitusjoner etablert eller videreutviklet i ulike deler av Sápmi. De samiske språksentrene vokste særlig fram fra 1990-tallet og senere, som lokale og regionale arenaer for språkopplæring, språkrevitalisering, kulturformidling og dokumentasjon.

Institusjonene har ulike oppgaver og geografiske virkeområder, men de er gjensidig avhengige av hverandre, og de er viktige samarbeidspartnere for kommuner, fylkeskommuner og statlige virksomheter. Universiteter og høyskoler utvikler forskning, høyere utdanning og forskerrekruttering. Museer og arkiv bevarer og tilgjengeliggjør kilder til samisk historie og kulturarv. Språk- og kultursentre skaper lokale arenaer der samisk kan læres, høres og brukes, mens kunst- og kulturinstitusjoner utvikler og formidler samiske uttrykk, fortellinger og samtidsperspektiver. Kompetansemiljøer innen helse, omsorg og velferd bidrar til utvikling av mer likeverdige tjenester.

⁶⁸ Innst. 30 S (2024–2025) s. 30.

Flere av institusjonene kombinerer flere funksjoner i én organisasjon. Noen er både museum, språksenter, kulturarena og lokal kunnskapsleverandør. Denne organiseringen er en styrke fordi den kan knytte forskning, dokumentasjon, og språk-, kultur- og utviklingsarbeid sammen, men samtidig kan den gjøre institusjonene sårbare når få ansatte skal ivareta mange oppgaver i et stort geografisk virkeområde.

4.2.1 Universitets- og høyskolesektoren

Universitets- og høyskolesektoren har en sentral rolle i utvikling og formidling av kunnskap om samiske språk, kultur, historie, rettigheter, helse og samfunnsforhold. Sektoren utdanner fagpersoner som skal arbeide i barnehager, skoler, helse- og omsorgstjenester, offentlig forvaltning, kultursektoren, mediene og rettsvesenet. Den er dermed avgjørende både for samisk kunnskapsutvikling og for at offentlig sektor skal kunne ivareta rettigheter og tilby likeverdige tjenester. Sámi allaskuvla, UiT og Nord universitet er de mest institusjonaliserte miljøene innen samisk høyere utdanning og forskning. Institusjonene har ulike, men komplementære roller.

Sámi allaskuvla har et allsamisk og grenseoverskridende ansvar og en særlig rolle i utviklingen av samisk som undervisnings-, forsknings- og fagspråk, og har i tillegg en særskilt betydning som samiskspråklig institusjon. Høgskolen tilbyr utdanning og forskning med utgangspunkt i samiske språk, samfunn og kunnskapstradisjoner. Den har en viktig rolle i utdanningen av samiskspråklige lærere, barnehagelærere og andre fagpersoner. Sámi allaskuvla grenseoverskridende rolle er også sentral, ettersom Sápmi strekker seg over Norge, Sverige, Finland og Russland, og samiske språk og samfunn ikke følger statsgrensene.

UiT har et særskilt ansvar for samisk og har brede og tverrfaglige fagmiljøer, blant annet nordsamisk språk, samiske studier, helse, rettigheter, humaniora, samfunnsvitenskap og språkteknologi. UiT har også en viktig rolle i utviklingen av forskning og utdanning om forholdet mellom fornorskingspolitikk, rettigheter, helse, språk og offentlig tjenesteutøvelse. Det juridiske fagmiljøet innen same- og urfolksrett ved UiT er særlig sentralt. Samerett har vært et eget fagområde ved Det juridiske fakultet siden 1986. Fagmiljøet arbeider blant annet med spørsmål knyttet til land- og ressursforvaltning, språk og kultur, konsultasjoner, diskrimineringsvern og statens folkerettslige forpliktelser overfor samene som urfolk. Denne kunnskapen er viktig for å forstå at fornorskingspolitikken overfor samene ikke bare dreide seg om språk og kultur, men også om territoriale forhold og muligheten til å utøve tradisjonelle næringer.

Nord universitet har viktige fagmiljøer innen sørsamiske og lulesamiske forhold.

Universitetets rolle er særlig betydningsfull fordi disse språkområdene har færre språkbrukere og begrenset tilgang til samiskspråklige utdanningstilbud. Arbeidet med språk, lærerutdanning, pedagogikk og kulturkompetanse er avgjørende for at kommuner og skoler i disse områdene skal kunne gi barn og unge et reelt tilbud om opplæring i og på samisk.

Det finnes også relevante fagmiljøer og enkeltforskere ved blant annet NTNU, Universitetet i Oslo, Universitetet i Bergen, OsloMet og VID vitenskapelige høyskole. Disse bidrar med forskning og undervisning innen blant annet historie, språk, rettsvitenskap, helse, teologi,

samfunnsvitenskap, lærerutdanning og profesjonsfag. Selv om miljøene ofte er mindre enn ved Sámi allaskuvla, UiT og Nord universitet, har de betydning for å spre kunnskap om samiske forhold til studenter og profesjoner i hele landet.

Universitets- og høyskolesektoren tilbyr både ordinære studieprogrammer, enkeltemner, videreutdanninger, desentraliserte tilbud og digitale emner. Slike tilbud er viktige for personer som allerede arbeider i offentlig sektor og trenger kompetanse om samiske språk, kultur, rettigheter og erfaringer med fornorsking. Dette gjelder blant annet ansatte i barnehager, skoler, helse- og omsorgstjenester, barnevern, familievern, politi, rettsvesen og kommunal forvaltning.

Sektoren har også en sentral rolle i utviklingen av samisk språkteknologi og digital infrastruktur. Divvun og Giellatekno ved UiT utvikler blant annet digitale ordbøker, stavekontroll, korrekturverktøy, tastatur, grammatiske analyseverktøy, tekst-til-tale og andre digitale ressurser for samiske språk. Sámi AI Lab ved Samisk høgskole bidrar med kunnskap om hvordan kunstig intelligens kan utvikles og anvendes på måter som er tilpasset samiske språk, samfunnsforhold og etiske perspektiver. Slike verktøy har betydning for muligheten til å bruke samisk i utdanning, arbeidsliv, offentlig forvaltning og digitale tjenester. Utvikling av samisk språkteknologi reiser samtidig spørsmål om datatilgang, kvalitet, personvern, opphavsrett og samisk kontroll over språkressurser. Samiske språk er små språk i teknologisk sammenheng, og språkdata og fagpersoner er begrensede ressurser. Arbeidet krever derfor langsiktig samarbeid mellom språkfaglige miljøer, teknologer, språkbrukere og samiske institusjoner. Det må også bygge på prinsipper som ivaretar samiske interesser og rettigheter.

4.2.2 De samiske museene

I dag finnes det seks likestilte og konsoliderte samiske museer i Norge: Árran julevsáme guovdásj/lulesamisk senter, Davvi álbmogiid guovddáš/Senter for nordlige folk, Deanu ja Várjjat Museumsiida/Tana- og Varanger Museumsiida/Tëan da Va'rjjel Mu'zeidsiida, RiddoDuottarMuseat, Saemien Sijte og Várdobáiki sámi guovddáš/samisk senter. Disse museene formidler samlet samenes historie og kultur, og har siden 2002 vært forvaltet av Sametinget. Museene har ansvar for formidling av samisk kulturhistorie innen hvert sitt geografiske område. Selv om hvert museum formelt kun dekker ulike deler av samenes kulturarv innenfor den delen av Sápmi som ligger i Norge, har de en sentral rolle i å formidle samenes felles fortelling og bidrar med sine samiske stemmer til de samfunnene der de virker og gjør samiske perspektivene synlige der fornorskingspolitikk har ført til at samer har blitt oversett og ignorert.

De seks konsoliderte samiske museene er hovedsakelig finansiert av Sametinget, med noe finansiering også fra fylkeskommuner og kommuner, og inngår i de samiske institusjonene som har et sentralt allsamisk perspektiv i sitt arbeid. Dette ses som en del av samenes selvbestemmelse, som omfatter retten til å eie og forvalte egen kultur og kulturarv (Sametinget 2020). Museene kan ses som stabile faginstitutioner med sterk lokal forankring og de er høyt prioritert i Sametingets institusjons- og kulturpolitikk, men i forhold til

omfanget av samlinger og størrelsen på museenes nedslagsfelt og økonomiske rammebetingelser, er de små organisasjoner med få fagfolk (Kulturrådet 2019).

Fire av de seks samiske museene er del av samiske kultursentre med et bredere ansvar for å formidle samisk språk, kultur og historie. Dette kan styrke sammenhengen mellom forskning, samlingsforvaltning, språk- og kulturarbeid og formidling, men Kulturrådet (2019) peker på at museene må avgrense museumsoppgavene tydelig, slik at det museumsfaglige arbeidet ikke svekkes. Museene forvalter gjenstander, fotografier, arkivmateriale, bygninger, kulturmiljøer og muntlige fortellinger, og formidler samisk historie og samtidig gjennom blant annet utstillinger, undervisning og samarbeid med skoler og lokalsamfunn. De er viktige arenaer for kunnskapsoverføring, språkbruk og samtaler om historie, urett og tilhørighet, og deltar også i forsknings- og dokumentasjonsprosjekter i samarbeid med universiteter, samiske institusjoner og fagmiljøer i Sverige og Finland.

Kulturrådet bemerket i 2019 at det var liten grad av samarbeid mellom de samiske museene og museene i det nasjonale museumsnettverket. Dette har endret seg. I årsberetninger og i dialogmøter som utredningen har hatt med museene, blir det rapportert om et tett samarbeid med andre samiske museer gjennom Samisk museumsnettverk og Samisk museumslag (seksjon i Norges museumsforbund). Mange museer gjennomfører også prosjekter sammen med regionale og nasjonale museer i det nasjonale museumsnettverket.

De samiske museene og samisk museumspolitikken inngår også i de overordnede nasjonale kultur- og museumspolitiske rammene i Norge. Museenes virksomhet bygger blant annet på Sametingets *Prinsipper for Sametingets museumspolitikken* (2020), stortingsmeldingene *Musea i samfunnet Tillit, ting og tid* (Meld. St. 23 (2020–2021)) og *Kulturens kraft. Kulturpolitikk for framtida* (Meld. St. 8 (2018–2019)). I sine styringsdokumenter viser museene også til ICOMs etiske regelverk for museer som et sentralt grunnlag for virksomheten. Videre legger Samisk immateriell kulturarv, UNESCO-konvensjonen om vern av immateriell kulturarv (2020) og Sametingsrådets redegjørelse om samisk kulturminnevern viktige føringer for museenes virksomhet.

Museene kan dessuten være ressurser for kommuner og fylkeskommuner i arbeid med lokalhistorie, kulturformidling, planlegging og kulturminneforvaltning. Dokumentasjon av stedsnavn, landskapsbruk, muntlige tradisjoner, bygninger og kulturminner kan bidra til at samiske perspektiver inngår i skolearbeid, kulturtilbud, arealplanlegging og offentlig formidling. Samlingsforvaltning, digitalisering, konservering og tilgjengeliggjøring er ressurskrevende oppgaver. Flere samiske museer har begrenset tilgang til egnede magasiner, konserveringskompetanse, teknisk infrastruktur og personell. Dette påvirker både arbeidet med eksisterende samlinger og mulighetene for tilbakeføring av samisk kulturarv, og forsinket for eksempel noen reparerende prosjekter.⁶⁹

⁶⁹ Se mer om Bååstede-prosjektet i

4.2.3 Samisk arkiv

Sámi arkiiva – Samisk arkiv i Kautokeino er en del av Nasjonalarkivet og fungerer som et allsamisk arkiv på norsk side. Arkivet har et nasjonalt ansvar for å bevare og tilgjengeliggjøre samisk dokumentasjon, og arbeider for at samiske samfunn skal kunne eie og forvalte sin egen historie. Samisk språk, tradisjonell kunnskap og et urfolksperspektiv ligger til grunn for virksomheten, med FNs erklæring om urfolks rettigheter (UNDRIP) som en sentral referanseramme og Sametinget som en viktig premissleverandør.

Samisk arkiv tar vare på materiale fra blant annet samiske institusjoner, organisasjoner, bedrifter, reinbeitedistrikter, politikere, forskere og privatpersoner. Arbeidet omfatter både skriftlige og muntlige kilder, som personlige fortellinger, joik, lydopptak, foto, film og digitalt skapte arkiver. Arkivet har en særlig viktig rolle i å sikre kilder til samisk historie, kultur, språk, rettighetsforhold og samfunnsliv. Gjennom bevaring, tilgjengeliggjøring og samarbeid med andre samiske arkivenheter i Norden bidrar Samisk arkiv til kunnskap, forskning og språklig og kulturell revitalisering i det grenseoverskridende samiske samfunnet.

For å styrke bevaringen av samiske privatarkiver samarbeider Samisk arkiv med de samiske museene gjennom Samisk arkivnettverk. Nettverket består av representanter fra museumssiidaene under Sametingets forvaltning, mens Samisk arkiv i Arkivverket bistår og har sekretariatsfunksjon. Nettverket ble etablert i 2024 som en del av arbeidet med den første nasjonale bevaringsplanen for samiske privatarkiv. Gjennom kunnskapsdeling, kompetansebygging og samarbeid om prioriteringer og digitalisering skal nettverket bidra til at samisk dokumentasjon og kulturarv bevares og formidles. Bevaringsplanen peker på rundt 400 privatarkiver som er viktige for å dokumentere samisk historie og samfunnsliv.

4.2.3.1 Sannhets- og forsoningskommisjonens arkiv

Sannhets- og forsoningskommisjonens arkiv ble overført til Arkivverket i 2023, etter at kommisjonen avsluttet sitt arbeid. Arkivet forvaltes i dag av Samisk arkiv, som er en del av Nasjonalarkivet. I Arkivportalen er arkivet registrert som RA-S-7143 Sannhets- og forsoningskommisjonen, med Nasjonalarkivet/Riksarkivet som arkivinstitusjon. Katalogen er fortsatt under arbeid. Arkivet dekker perioden fra 2019 til 2023 og foreligger som et elektronisk uttrekk. Det omfatter blant annet saksmapper med personlige historier som ble samlet inn som del av kommisjonens dokumentasjon og gransking av fornorskingspolitikken. I tillegg inneholder arkivet materiale knyttet til kommisjonens virksomhet, herunder korrespondanse med medier, forskere og offentlige organer, nyhetssaker og interne dokumenter som sakspapirer, møtereferater, møteagendaer, fagnotater, drøftingsnotater og rapportutkast.

En vesentlig del av materialet inneholder personopplysninger og sensitive fortellinger om erfaringer med fornorskingspolitikk, urett og konsekvenser for enkeltpersoner, familier og lokalsamfunn. Arkivet er derfor klausulert med særlige bestemmelser om taushet og tilgang i 100 år. Tilgang til materialet krever grundige juridiske, etiske og arkivfaglige vurderinger. Samisk arkiv har en viktig oppgave i å sikre forsvarlig bevaring, ordning og tilgjengeliggjøring av arkivet. Arbeidet innebærer blant annet å vurdere hvilke deler av

materialet som kan gjøres tilgjengelig, på hvilke vilkår og for hvem. Dette er tidkrevende arbeid som må balansere hensynet til personvern og vern av de berørtes historier med behovet for dokumentasjon, forskning og offentlig kunnskap. Arkivet vil på sikt kunne være en viktig kilde til kunnskap om fornorskingspolitikken og dens konsekvenser. Samtidig må bruken av materialet skje på en måte som ivaretar de personene som har delt sine erfaringer, og som følger gjeldende regelverk og arkivfaglige prinsipper.

4.2.4 Samiske språksentre

Samiske språk- og kultursentre er sentrale i arbeidet med å bevare, utvikle og revitalisere samiske språk. De skaper lokale arenaer der barn, unge og voksne kan lære, høre og bruke samisk, og har særlig betydning i områder der fornorskingspolitikken har svekket overføringen av språk mellom generasjoner. For mange språkbrukere og familier er sentrene blant de få tilgjengelige arenaene der samisk kan brukes i sosiale, kulturelle og hverdagslige sammenhenger. Sametingets strategi for samiske språksentre fra 2024 slår fast at sentrenes samfunnsoppdrag er å bevare og utvikle samiske språk og bidra til at flere lærer og bruker samisk. Sentrene skal arrangere språkkurs, skape språkarenaer og gjennomføre lokalt tilpassede språk- og kulturtiltak. Strategien understreker at aktive lokalmiljøer og et mangfold av tiltak er avgjørende for levende samiske språkmiljøer. Revitalisering handler dermed ikke bare om språkopplæring, men også om å skape trygge arenaer for språkbruk og kulturell tilhørighet.

Sentrene har ulike organisatoriske former og rammevilkår. Noen er kommunale, mens andre inngår i større samiske kulturinstitusjoner eller regionale kompetansemiljøer. Sametinget er en sentral finansieringskilde gjennom tilskuddsordninger for samiske språksentre. Felles for sentrene er at de kombinerer språkopplæring, språkstimulering og kulturformidling med rådgivning, dokumentasjon og samarbeid med barnehager, skoler, kommuner og frivillige organisasjoner. De har dermed en funksjon som går ut over ordinær undervisning, og kan være møteplasser for språkbrukere, familier, nybegynnere, eldre tradisjonsbærere og personer som ønsker å gjenoppta en samisk tilhørighet som tidligere generasjoner ikke hadde mulighet til å videreføre åpent.

Sentrene bidrar også til dokumentasjon av lokale ord, uttrykk, dialekter, stedsnavn og muntlige fortellinger. Slik dokumentasjon kan være viktig både for språkfaglig arbeid, lokalhistorie og kulturminneforvaltning. I enkelte områder deltar sentrene i utvikling av læremidler og digitale språkressurser, eller samarbeider med universiteter, museer og arkiv om dokumentasjons- og forskningsprosjekter. De er også viktige samarbeidspartnere for kommuner og fylkeskommuner i arbeid med språkplanlegging, barnehage- og skoletilbud, kulturarbeid og utvikling av lokale møteplasser.

Språk- og kultursentrene kan bidra til å gjøre samiske rettigheter og behov mer konkrete for offentlige virksomheter. Gjennom rådgivning, kurs og samarbeid kan de støtte kommuner i arbeidet med skilting, informasjon, stedsnavn, språklig tilrettelegging og kulturkompetanse. Samtidig er det avgjørende at sentrene ikke blir brukt som en erstatning for kommunenes eget

ansvar. Kommunene må selv sikre at samiske språk- og kulturettigheter følges opp i ordinære tjenester og i politiske og administrative beslutninger.

4.2.5 Samiske kompetansemiljøer i samiske kulturinstitusjoner

Samiske kulturinstitusjoner og kunstneriske fagmiljøer er arenaer for utvikling og formidling av samiske språk, fortellinger, kunnskaper og estetiske uttrykk. Gjennom teater, film, musikk, litteratur, duodji, visuell kunst, dans og digitale uttrykk formidles samiske erfaringer på samiske premisser. Kulturinstitusjonene er viktige både for samisk offentlighet og for den bredere offentlighetens kunnskap om samisk historie, samtid og mangfold.

Samiske kunstnere og institusjoner bidrar til språkrevitalisering, identitetsbygging og offentlig kunnskap.⁷⁰ De kan utfordre stereotype framstillinger av samer, synliggjøre forskjeller mellom språk- og regionområder og gi rom for refleksjon over fornorsking, naturinngrep, tilhørighet, rettigheter og forsoning. Kunst og kultur kan formidle erfaringer som ikke alltid lar seg fange av administrative kategorier eller forskningsspråk. De kan også skape gjenkjennelse og samtale, både blant berørte grupper og i majoritetssamfunnet. Samiske teatre, International Sámi Film Institute, kunstnernetverk, festivaler og andre kulturarenaer bidrar samlet til kunstnerisk utvikling, kompetansebygging og synlighet. Flere arbeider grenseoverskridende og inngår i nordiske og internasjonale urfolksnettverk. Dette er viktig fordi samisk språk, kultur og samfunnsliv går på tvers av statsgrenser, og fordi samarbeid med urfolksmiljøer i andre land kan gi faglige og kunstneriske impulser.

Kulturinstitusjonene samarbeider med kommuner og fylkeskommuner gjennom blant annet Den kulturelle skolesekken, kulturskolen, bibliotek, festivaler, ungdomstilbud og lokale arrangementer. Slik kan samiske kunst- og kulturuttrykk inngå i barn og unges møte med samisk språk, historie og samtidskultur. Dette er relevant både i samiske områder og i resten av landet. Samiske barn og unge trenger tilgang til kunst og kultur på egne språk og med gjenkjennelige erfaringer, mens den øvrige befolkningen trenger kunnskap som motvirker usynliggjøring, stereotyper og fordommer.

4.2.6 Samiske kompetansemiljøer innen helse, omsorg, barne- og familievern

Kompetansemiljøer innen helse, omsorg, barnevern og familievern bidrar til utviklingen av mer likeverdige tjenester til den samiske befolkningen. Likeverdige kommunale helse- og omsorgstjenester forutsetter kunnskap om samiske brukeres språk, kultur, historie, rettigheter og erfaringer med fornorsking og diskriminering. Dette gjelder blant annet fastlegetjenester, hjemmetjenester, sykehjem, psykisk helsearbeid, forebyggende tilbud og tjenester til barn og familier. Tilgang til kvalifiserte tolketjenester er viktig, men må kombineres med språk- og kulturkompetanse og forståelse for samiske kommunikasjonsformer, lokale forhold og erfaringer som kan påvirke tilliten til offentlige institusjoner.

⁷⁰ Meld. St. 17 (2024 – 2025) Samisk språk, kultur og samfunnsliv.

Sámi klinihkka og Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus (SANKS) har sentrale roller i utviklingen av spesialisthelsetjenester og kompetanse om samiske pasienters behov. Miljøene bidrar med klinisk virksomhet, forskning, undervisning, veiledning og kompetanseheving. Nasjonalt samisk kompetansesenter (NASAK) har en tilsvarende rolle innen barnevern, familievern og krisesentertilbud. Gjennom veiledning, utvikling av ressurser og samarbeid med tjenester i hele landet bidrar senteret til å styrke kunnskapen om samiske barns, unges og familiers rettigheter og behov.

Regionale samiske institusjoner, språk- og kultursentre og lokale fagpersoner bidrar også med kunnskap og språkkompetanse. De kan være viktige samarbeidspartnere for kommunale og statlige tjenester, særlig i områder der det ikke finnes egne samiske tilbud. Ansvar for likeverdige tjenester ligger likevel hos de ordinære tjenestene. Samiske kompetansemiljøer kan gi faglig støtte, men kan ikke kompensere for systematisk manglende kompetanse eller kapasitet i kommuner, helseforetak og statlige virksomheter.

4.3 Kvenske kompetansemiljøer

Kvenske/norskfinske kompetansemiljøer finnes i universitets- og høyskolesektoren, språk- og kulturinstitusjoner, språksentre, museer, arkiv, medier, litteratur- og scenekunstheltet.

Miljøene har ulike oppgaver og faglige profiler, men utfyller hverandre i arbeidet med å dokumentere, utvikle, forske på, formidle og revitalisere kvensk språk, kultur, historie og samfunnsliv.

Fagfeltet har røtter i forskning som vokste fram ved UiT og tidligere Alta distriktshøgskole fra 1970-tallet. Det gikk likevel flere tiår før et bredere institusjonslandskap for kvensk språk og kultur ble etablert. Vadsø museum, etablert i 1971, fikk i 1995 status som ansvarsmuseum for kvensk/norskfinsk kulturhistorie og er i dag en del av Varanger Museum IKS. Kväänin institutti – Kvensk institutt ble opprettet i 2005 som nasjonalt senter for kvensk språk og kultur. Senere er det etablert språksentre i ulike deler av Troms og Finnmark, mens museer, arkiv og regionale kulturinstitusjoner har bygget kompetanse om kvensk/norskfinsk historie, språk og kulturarv. Etableringen av Kvääniteatteri i 2022 har ytterligere styrket den profesjonelle kvenske kulturinfrastrukturen.

Kvensk er et alvorlig truet nasjonalt minoritetsspråk. Fornorskingspolitikken har bidratt til språkskifte, brudd i kunnskapsoverføring og usynliggjøring, og språket overføres i begrenset grad mellom generasjoner. Kompetansemiljøene har derfor en viktig rolle i å dokumentere språk og kultur, utvikle språkressurser og opplæringstilbud og skape arenaer der kvensk kan læres, brukes og utvikles. Arbeidet må samtidig ta utgangspunkt i at kvenske og norskfinske miljøer er mangfoldige, med ulike identiteter, lokale språkbetegnelser og erfaringer med språk, kultur og fornorsking.

Statlige, kommunale og fylkeskommunale myndigheter har ansvar for å verne og fremme kvensk språk som nasjonalt minoritetsspråk. Språkloven fastslår at offentlige organ skal verne og fremme nasjonale minoritetsspråk, og opplæringsloven gir elever med kvensk/norskfinsk

bakgrunn i Troms og Finnmark rett til opplæring i kvensk eller finsk i grunnskolen. Regjeringens handlingsplan for kvensk språk 2026–2031 legger opp til en langsiktig innsats for å lære, bruke og utvikle kvensk språk. Kvenske/norskfinske kompetansemiljøer er viktige samarbeidspartnere i dette arbeidet, men kan ikke erstatte myndighetenes ansvar for å innarbeide kvenske/norskfinske perspektiver i opplæring, kulturtilbud, bibliotek, planlegging og relevante tjenester.

4.3.1 Kompetansemiljøer i Universitets- og høyskolesektoren

UiT har det mest etablerte fagmiljøet for kvensk språk og forskning og er det eneste universitetet i Norge med et etablert studietilbud i kvensk. Universitetet tilbyr utdanning i kvensk på flere nivåer og har fagmiljøer som arbeider med blant annet språkvitenskap, språkhistorie, språkrevitalisering, kultur, historie, migrasjon, minoritetspolitikk og fornorskingspolitikk. UiTs årsstudium, bachelor- og masterløp, enkeltemner og forskerutdanning er viktige for rekruttering av lærere, oversettere, språkarbeidere, forskere og andre fagpersoner. Fleksible og samlingsbaserte tilbud har særlig betydning fordi potensielle studenter ofte bor spredt og kan være i arbeid eller ha omsorgsoppgaver. Utdanningstilbudene er også relevante for personer som ønsker å lære eller ta tilbake kvensk som del av egen familiehistorie og identitet. UiT har en sentral rolle i utviklingen av kvensk språkteknologi, blant annet gjennom samarbeid mellom Giellatekno, Divvun og Kväänin institutti. Arbeidet omfatter utvikling og vedlikehold av digitale ordbøker, stavekontroll og tekstkorpus. Slike ressurser er nødvendige for at kvensk skal kunne brukes i undervisning, oversettelse, litteratur, medier og digital kommunikasjon.

Forskningen bidrar med kunnskap om både historiske og samtidige spørsmål, blant annet språkbruk og språkendring, identitet, kulturarv, migrasjon, minoritetspolitikk og vilkår for revitalisering. Det finnes også relevante fagmiljøer og enkeltforskere ved andre universiteter og høyskoler, blant annet innen finsk-ugriske språk, minoritetsstudier, historie, utdanning og oversettelse. Disse bidrar til faglig bredde, men aktiviteten er ofte spredt og sårbar. UiT har derfor etablert et tverrfaglig nettverk for kvenske temaer i forskning, utdanning og formidling. Nettverket inngår i universitetets forskningsstruktur og knytter sammen fagpersoner fra forsknings- og utdanningsinstitusjoner, museer, språksentre og andre organisasjoner.

Universitets- og høyskolesektoren kan også styrke kunnskapen om kvenske/norskfinske forhold i profesjonsutdanninger og andre utdanninger som kvalifiserer for arbeid i offentlig sektor. Kunnskap om kvensk/norskfinsk historie, språk, rettigheter og erfaringer med fornorsking er relevant for blant annet lærerutdanning, barnehagelærerutdanning, kulturfag, barnevern, helse- og sosialfag og offentlig forvaltning. Det finnes også mindre kompetansemiljøer ved andre universiteter og høyskoler. UiO har fagpersoner og forskningsaktivitet med relevans for kvensk språk, finsk-ugriske språk, minoritetsspråk og nasjonale minoriteter. Ved NTNU finnes det også fagmiljøer som kan bidra med kompetanse innen språk, historie, kultur og minoritetsstudier. Universitetet i Agder (UiA) har blant annet hatt studietilbud og faglig aktivitet knyttet til kvenske oversettelsesstudier. Selv om disse miljøene er mindre enn ved UiT, bidrar de til faglig bredde, samarbeid og kompetanseutvikling på feltet.

4.3.2 Nasjonale, regionale og lokale språk- og kulturinstitusjoner

Kväänin institutti – Kvensk institutt er det nasjonale kompetansemiljøet for kvensk språk og kultur. Instituttet arbeider med språkrevitalisering, undervisning, dokumentasjon, formidling, rådgivning og kulturarbeid, og har drifts- og sekretariatsansvar for Kväänin kielitinka – Kvensk språkting. En hovedoppgave er å bidra til at flere kan lære, bruke og møte kvensk i hverdagen, særlig fordi språket i begrenset grad overføres mellom generasjoner som følge av fornukspolitikken.

Instituttet utvikler og gjennomfører språkkurs, læremateriell og digitale ressurser, blant annet gjennom kvensk.no, som del av et målrettet revitaliseringsarbeid. Kursvirksomheten er nært knyttet til utvikling og utprøving av nye metoder og språkarenaer som kan gjøre kvensk relevant og tilgjengelig i ulike livsfaser og hverdagslige sammenhenger. Instituttet gir også kurs og veiledning til språksentre, skoler og barnehager, og har vært en viktig samarbeidspartner i arbeidet med kvenske språkareir i Porsanger og andre former for språkstimulering, språkduj og kulturformidling for barn. Slike tiltak gir barn mulighet til å møte og bruke kvensk i hverdagslige situasjoner, og kan tilpasses lokale behov der det ikke er grunnlag for et fulltids språkareir. Samarbeid med blant annet kommuner, lokale kvenforeninger, familier, UiT og Kvääninuoret bidrar til språktilbud for barn, unge og voksne med ulike språkferdigheter.

Kulturarbeid er en integrert del av revitaliseringen. Gjennom seminarer, verksteder, utstillinger og prosjekter for barn og unge formidles kunnskap om blant annet historie, håndverk, fortellertradisjoner og språk. Arbeidet omfatter også utvikling av nye kvenske kulturuttrykk, for eksempel gjennom musikk og låtskriving. Slik kan språk og kultur knyttes til samtidige uttrykksformer og nye generasjoner av språkbrukere. Instituttet dokumenterer både muntlige og skriftlige kilder til kvensk språk og kultur. Dette gir grunnlag for språkressurser, læremidler, oversettelser og videre forskning, samtidig som lokale og historiske språkvariasjoner ivaretas. Kvensk institutt samarbeider blant annet med Giellatekno og Divvun ved UiT om digitale ordbøker, stavekontroll og tekstkorpus.

Halti kväänisentteri – Halti kvenkultursenter IKS er et viktig regionalt kompetansemiljø, særlig i Nord-Troms. Senteret kombinerer språk- og kulturarbeid med dokumentasjon, arrangementer, oversettelser og samarbeid med kommuner, skoler, frivillige organisasjoner og kunst- og kulturaktører. Sammen med lokale språksentre bidrar institusjonene til at kvensk blir synlig, tilgjengelig og brukt i lokalsamfunnene. Dette arbeidet forutsetter langsiktig samarbeid mellom språkbrukere, lokale miljøer, språksentre, Kvensk institutt, UiT og offentlige virksomheter.

Kvenske språksentre er sentrale lokale arenaer for revitalisering av kvensk språk og kultur. Sentrene, som blant annet finnes i Storfjord, Porsanger, Vadsø, Kvænangen og Alta, tilbyr språkkurs, språkkafeer, familieaktiviteter og språkstimulering i samarbeid med barnehager, skoler og lokale organisasjoner. Gjennom aktiviteter knyttet til blant annet håndverk, mat, stedsnavn, musikk og fortellinger gjør de kvensk synlig og brukbart i hverdagen. Sentrene fungerer også som bindeledd mellom språkbrukere, familier, lokale foreninger og større fagmiljøer, og kan bidra med lokal kunnskap i dokumentasjons- og forskningsarbeid.

Gjennom samarbeid i Kväänin kieliverkko og med Kvensk institutt, UiT, museer og kommuner kan de dele ressurser og utvikle tilbud på tvers av kommunegrenser. Mange sentre er imidlertid små og avhengige av prosjektmidler og enkeltpersoner. Det er derfor behov for stabile rammer og langsiktig arbeid som gir barn, unge og voksne mulighet til å lære og bruke kvensk over tid.

4.3.3 Museer, arkiv, medier og kulturliv

Museer og arkiv har en viktig rolle i å dokumentere, bevare og formidle kvensk og norskfinsk historie og kulturarv. De synliggjør kvenske og norskfinske erfaringer som en del av lokal, regional og nasjonal historie, herunder migrasjon, bosetting, arbeid, språk, kulturmøter, fornorsking, motstand og revitalisering. Museene og arkivene bidrar til at fornorskingspolitikken og dens konsekvenser belyses gjennom lokale historier, gjenstander, fotografier, bygninger, muntlige fortellinger og undervisningsopplegg. De kan også være arenaer for språkbruk og læring gjennom utstillinger, arrangementer, verksteder, digitale formidlingsløsninger og samarbeid med språksentre og skoler.

Vadsø museum – Ruija kvenmuseum er ansvarsmuseum for kvensk/norskfinsk historie og kultur. Museet forvalter samlinger, bygninger, arkivmateriale og utstillinger og er et sentralt kompetansemiljø for dokumentasjon og formidling på feltet. Alta museum, Nord-Troms museum og Senter for nordlige folk er eksempler på regionale institusjoner som integrerer kvenske, samiske og nordnorske perspektiver i arbeidet med flerkulturell og flerspråklig historie i sine områder. Kvenarkivet ved Norges arktiske universitetsmuseum ved UiT er en sentral samling av kvensk kulturhistorisk materiale. Arkivet omfatter blant annet intervjuer, lydopptak, fotografier, feltnotater og annet dokumentasjonsmateriale. Arkivsamlinger i Finland har også betydning for dokumentasjonen av kvenske dialekter og språkbruk. Samlet kan slike kilder bidra til å belyse språk, hverdagsliv, arbeidsliv, migrasjon, familiehistorier og erfaringer med fornorsking.

Kvensk kunst, medier og kulturliv bidrar på sin side til språkbruk, synlighet og refleksjon over kvensk identitet, historie og samtid. Gjennom scenekunst, musikk, litteratur, film, dans, festivaler, aviser, radio og digitale medier kan kvenske fortellinger og språkformidling nå andre målgrupper enn den tradisjonelle undervisningen og kunnskapsformidlingen. NRK Kvääni og Ruijan Kaiku har særskilt betydning som medieaktører. Mediene gjør kvensk språk tilgjengelig i hverdagen for språkbrukere som bor spredt, og kan samtidig gi nye språkbrukere tilgang til aktuelle tekster, lyd og samtaler på kvensk. Kvenskspråklig litteratur er også en sentral del av språkets infrastruktur. Tilgang til bøker på kvensk i folkebibliotek og skolebibliotek kan styrke lesing, språklæring og synlighet, mens bibliotekene kan fungere som lokale møteplasser for høytlesing, forfatterbesøk, språkkafeer og formidling.

Kvääniteatteri – Kventeater har en særlig rolle i utviklingen av profesjonell kvensk scenekunst. Teateret arbeider med kvensk språk, kulturarv og samtidige spørsmål knyttet til blant annet tilhørighet, minoritetsrettigheter, fornorsking og forsoning. Gjennom turnévirkksomhet og samarbeid med skoler, kulturinstitusjoner og kvenske fagmiljøer kan teateret bidra til kunstnerisk utvikling, språkbruk og bredere offentlig samtale.

Kvenfestivaler og andre større kulturarrangementer er særlig viktige fordi de gir språket en offentlig plass. Kvenfestivalen i Vadsø samler lokale, regionale og tilreisende deltakere til konserter, utstillinger, foredrag, aktiviteter og fellesskap. Festivalen er en arena der kvensk språk og kultur blir hørt, sett og brukt i byrommet og kulturlivet. Også Paaskiviikko – de kvenske kulturdagene i Nord-Troms, Kipparifestivalen i Børselv og lokale markeringer av Kvenfolkets dag og Kvensk språkdag er viktige møteplasser. Når språksentrene deltar i slike arrangementer, bidrar de til at kvensk blir en synlig og naturlig del av offentligheten.

4.4 Skogfinske kompetansemiljøer

Kompetansemiljøene for skogfinske temaer i Norge er små og i begrenset grad institusjonelt forankret. I motsetning til på samisk og kvensk/norskfinsk område finnes det ikke en universitets- eller høyskoleinstitusjon med et tydelig nasjonalt ansvar for skogfinsk utdanning, forskning og kompetanseutvikling. Kompetanse finnes likevel i museumssektoren, universitets- og høyskolesektoren, arkiv- og kulturminneforvaltningen, frivillige organisasjoner og blant enkeltforskere, formidlere, kulturaktører og lokale tradisjonsbærere.

Norsk Skogfinsk Museum er det mest sentrale institusjonaliserte kompetansemiljøet på feltet. Museet har et nasjonalt ansvar for skogfinnene som nasjonal minoritet og arbeider med dokumentasjon, bevaring, forskning, formidling og rådgivning. Museets samlinger, arkiv, bygninger og kulturmiljøer gir et viktig grunnlag for kunnskap om skogfinsk bosetting, byggeskikk og materiell og immateriell kulturarv. Samlingene omfatter blant annet stedsnavn, fortellertradisjoner, håndverk, musikk og runesang, mattradisjoner og kunnskap om landskap og ressursbruk. Museet er en møteplass og samarbeidspartner for skogfinske organisasjoner, frivillige, offentlige myndigheter og forskningsmiljøer i Norge og Sverige. Den grenseoverskridende dimensjonen er viktig, ettersom skogfinsk historie, språk og kultur ikke følger dagens statsgrenser. Samarbeid med svenske og finske miljøer kan bidra til å styrke dokumentasjon, forskning og formidling, og til å sette norske erfaringer inn i en bredere historisk og kulturell sammenheng.

Skogfinsk kulturarv er nært knyttet til kulturmiljøer og landskap. Gårder, husmannsplasser, bygninger, tunstrukturer, skogsområder, gravsteder og andre historiske spor gir kunnskap om skogfinsk livsform og samfunnsutvikling. Kunnskap om stedsnavn, muntlige fortellinger, tradisjonell bruk av landskap og andre immaterielle uttrykk kan gi steder og bygninger en bredere historisk og kulturell sammenheng. Dette er relevant både for museumsarbeid, kulturminneforvaltning, lokal historie, skole og kommunal planlegging.

Det finnes forskning på blant annet skogfinsk historie, språk, stedsnavn, litteratur, kulturarv og undervisning. Aktiviteten er imidlertid i stor grad knyttet til enkeltforskere og tidsavgrensede prosjekter, særlig ved Universitetet i Innlandet. Skogfinske organisasjoner, historielag, frivillige og lokale tradisjonsbærere bidrar også med kunnskap om steder, slekt, fortellinger og kulturelle praksiser. I et lite fagfelt er dette arbeidet særlig viktig, men det viser også hvor sårbar kunnskapsutviklingen kan være når den avhenger av få personer og begrensede ressurser. Få institusjoner og fagpersoner har ansvar for et bredt skogfinsk felt.

Dette begrenser mulighetene for langsiktig kunnskapsutvikling, rekruttering av fagpersoner og systematisk undervisning om skogfinske forhold. Det er behov for mer forskning og dokumentasjon om blant annet fornorskingens konsekvenser, språktap, kulturmiljøer, byggeskikk, tradisjonell kunnskap, migrasjon, slektskap og identitet.

4.5 Samlet vurdering av eksisterende kompetansemiljøer og videre behov

Det finnes i dag et bredt spekter av samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøer som bidrar til forskning, utdanning, dokumentasjon, språkrevitalisering og kulturformidling. En viktig styrke er bredden i institusjonslandskapet: Universiteter og høyskoler, museer og arkiver, språk- og kultursentre, kunst- og kulturinstitusjoner, kompetansetjenester og frivillige miljøer utfyller hverandre. Samlet forvalter og formidler de både forskningsbasert kunnskap, samlinger og arkiver, muntlige tradisjoner, språkpraksis, kunstneriske uttrykk og lokal erfaring. Den lokale og regionale forankringen er særlig viktig, fordi den knytter kunnskap om språk, kultur, fornorsking og samfunnsliv til konkrete steder, familier og kulturmiljøer.

Kompetansemiljøene er likevel ulikt utviklet. De samiske miljøene er samlet sett mest omfattende og institusjonaliserte, men også her er mange fagmiljøer små og sårbare. Meld. St. 17 (2024–2025) og Sametinget har pekt på at det samiske samfunnet står i en kompetansekrise, med mangel på fagpersoner med relevant utdanning og samisk språk- og kulturkompetanse. Dette gjelder blant annet lærere, barnehagelærere, helsepersonell, tolker, jurister, ansatte i barnevern og familievern og medarbeidere i offentlig forvaltning og kulturliv. Utfordringene er særlig tydelige i lule- og sørsamiske områder, men gjelder også i nordsamiske kommuner og bykommuner med samisk befolkning. Små fagmiljøer og begrenset tilgang på samiskspråklig kompetanse gjør utdanningstilbud, forskning og tjenesteutvikling avhengig av få personer.

De kvenske/norskfinske miljøene har færre institusjoner og mer begrenset kapasitet. UiT, Kväänin institutti – Kvensk institutt, Haltiin kväänisentteri – Halti kvenkultursenter, språksentre, museer, arkiv og kulturaktører utgjør likevel en viktig infrastruktur for språkrevitalisering, dokumentasjon og formidling. Sårbarheten er særlig knyttet til få fagpersoner med avansert kvensk språk- og forskningskompetanse, begrenset kapasitet i forsknings- og utdanningsmiljøene og avhengighet av prosjektfinansiering. Det er behov for langsiktig rekruttering, sammenhengende utdanningsløp og mer kvenskspråklig innhold i undervisning, litteratur, medier og kunst. Kvenske/norskfinske perspektiver må også inngå tydeligere i profesjonsutdanninger og offentlig sektor, slik at minoritetens språk, kultur og rettigheter ikke fortsatt blir usynliggjort i tjenester og forvaltning.

På det skogfinske området er kompetansen enda mer begrenset og spredt. Norsk Skogfinsk Museum har en sentral rolle, men feltet mangler en universitets- eller høyskoleinstitusjon med et tydelig og varig ansvar for forskning, utdanning og forskerrekruttering. Mye av

kunnskapsutviklingen er derfor knyttet til enkeltforskere, tidsavgrensede prosjekter, frivillige organisasjoner og lokale tradisjonsbærere. Det er behov for å styrke forskning, dokumentasjon og formidling om skogfinsk historie, språkspor, kulturmiljøer, byggeskikk, fortellertradisjoner, håndverk og landskapsbruk. Slik kunnskap er nødvendig for å motvirke fortsatt usynliggjøring og for å gi kommuner, fylkeskommuner og kulturminneforvaltningen et bedre grunnlag for planlegging, vern og formidling.

På tvers av feltene er det behov for mer langsiktig finansiering og kapasitet til å kombinere ordinær drift med forskning, dokumentasjon, digitalisering, samlingsforvaltning, undervisning og formidling. Museer, arkiver og språk- og kultursentre trenger ressurser til å bevare og tilgjengeliggjøre samlinger og kunnskap, samtidig som arbeidet må ivareta språk, lokal variasjon, etikk, personvern og lokalt eierskap. Forskningsresultater og dokumentasjon bør tilbakesendes til de miljøene som har bidratt med kunnskap, materiale og erfaringer, slik at arbeidet også blir relevant og tilgjengelig i berørte samfunn.

Det er videre behov for at kunnskap om samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske forhold får større plass i profesjonsutdanninger, tjenesteutvikling og offentlig planlegging. Dette gjelder blant annet barnehage og skole, helse og omsorg, barnevern, familievern, justis, politi, kulturforvaltning og kommunal administrasjon. For samiske forhold må dette også omfatte kunnskap om rettigheter, land, vann, naturinngrep og tradisjonelle næringer. For kvenske/norskfinske og skogfinske forhold må det omfatte myndighetenes ansvar for å verne og fremme språk og kultur, blant annet gjennom opplæring, kulturtilbud, dokumentasjon og kulturminneforvaltning.

Samlet sett bør videre satsing bygge på eksisterende institusjoner og deres ulike roller. Det er behov for å redusere sårbarheten i fagmiljøene, styrke samarbeidet mellom forskning, utdanning, museer, språk- og kultursentre og offentlige myndigheter, og sikre at kompetansen omsettes i praksis. En eventuell nasjonal satsing bør dermed støtte og koble sammen eksisterende miljøer, uten å overta eller svekke lokale og minoritetseide institusjoners ansvar og funksjoner.

4.6 Kompetansemiljøenes betydning for forsoningsarbeid

Forståelsen av forsoning som legges til grunn i denne utredningen, er redegjort for i kapittel 1.5.2. Forsoning forstås her som en langsiktig prosess som kan omfatte kunnskap, anerkjennelse av urett, styrking av språk og kultur, rettighetsoppfølging og endringer i institusjonell praksis. Samtidig er forsoning et omstridt og flerdimensjonalt begrep, og utredningen gir ikke en uttømmende faglig avklaring av hva forsoning og forsoningsarbeid innebærer i samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske sammenhenger. Begrepet kan heller ikke defineres ensidig av staten eller majoritetssamfunnet.

De samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøene har først og fremst oppgaver knyttet til forskning, utdanning, dokumentasjon, språk- og kulturarbeid og formidling. Dette arbeidet er ikke nødvendigvis definert som forsoningsarbeid av

institusjonene selv. Det kan likevel bidra til viktige forutsetninger for forsoning ved å synliggjøre erfaringer med fornorskingspolitikken, gjøre språk og kulturarv tilgjengelig og styrke kunnskapsgrunnlaget i offentligheten og forvaltningen.

Universiteter, museer, arkiver, språk- og kultursentre og kunst- og kulturinstitusjoner dokumenterer og formidler blant annet språk, muntlige fortellinger, familiehistorier, kulturmiljøer og tradisjonskunnskap. Slik kan de bidra til at erfaringer som lenge har vært marginalisert, blir en tydeligere del av lokal, regional og nasjonal historie. Språkrevitalisering og kulturarbeid kan også ha en reparerende betydning etter språk- og kulturtap, uten at tiltakene av den grunn bør forstås som forsoning i seg selv.

Kompetansemiljøene kan dermed bidra med kunnskap, arenaer og ressurser som er relevante for forsoningsprosesser, men kan ikke alene ha ansvar for forsoning. De har normalt ikke mandat til å følge opp rettigheter, endre offentlig praksis eller håndtere konflikter knyttet til blant annet areal, ressurser og beslutningsmyndighet. Dette ansvaret ligger hos offentlige myndigheter og sektorer som forvalter lovverk, tjenester og offentlige beslutninger.

4.7 Andre samfunnsaktørers oppfølging av forsoningsarbeidet

Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport har ført til at flere samfunnsaktører utenfor de samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøene offentlig har vurdert sin egen rolle i fornorskingspolitikken og i det videre forsoningsarbeidet. Oppfølgingen har blant annet omfattet beklagelser, handlingsplaner, utredninger, kompetansetiltak og lokale dialogprosesser. Gjennomgangen nedenfor er ikke en samlet vurdering av forsoningsarbeidet i hele offentlig sektor eller sivilsamfunnet. Den omtaler eksempler på aktører som selv, gjennom offentlige uttalelser, vedtak, planer eller høringsinnspill, har knyttet egen virksomhet til forsoning, historisk ansvar eller oppfølging av kommisjonens rapport. At en aktør ikke er omtalt, innebærer derfor ikke nødvendigvis at den ikke arbeider med relevante spørsmål. Eksemplene viser likevel at fornorskingspolitikken ikke bare ble utformet av staten, men også ble gjennomført og normalisert gjennom skoler, kirker, kommuner, profesjoner og offentlige tjenester. Når slike aktører undersøker sin egen historie og praksis, kan de konkretisere hvordan uretten ble utøvd og vurdere hvilke endringer som er nødvendige i egne institusjoner. Forsoning blir dermed ikke bare et spørsmål om historisk anerkjennelse, men også om ansvar for dagens tjenester, prioriteringer, rettighetsoppfølging og beslutninger.

4.7.1 Erkjennelse av ansvar og beklagelser

Flere institusjoner har gjennom uttalelser, vedtak og beklagelser erkjent den uretten som fornorskingspolitikken påførte samer, kvener/norskfinnere og skogfinnere. Slike handlinger kan synliggjøre at tap av språk, kultur, identitet og tilhørighet ikke var de berørte gruppenes ansvar, men konsekvenser av politikk og praksis i storsamfunnet.

Offentlige beklagelser innebærer ikke at personer i dag får individuell skyld for fortidens handlinger. De uttrykker derimot et institusjonelt og moralsk ansvar ved at eksisterende

institusjoner erkjenner sin historiske rolle og konsekvensene av den. Tidligere beklagelser fra regjeringen, Kong Harald og Den norske kirke bidro til offentlig anerkjennelse av fornorskingen som urett. Etter kommisjonsrapporten har flere aktører fulgt opp med egne vurderinger av ansvar. Stortinget har blant annet erkjent sin aktive rolle i fornorskingspolitikken. Utdanningsforbundet ba i 2023 om unnskyldning for lærernes medvirkning og knyttet dette til et ansvar for at skolen i dag skal bidra til kunnskap, revitalisering og likeverd. Kirkemøtet utvidet i 2024 kirkens erkjennelse av ansvar til også å omfatte kvener/norskfinner og skogfinner. Enkelte kommuner har også behandlet sin lokale historie og vedtatt beklagelser for medvirkning i fornorskingspolitikken.

Beklagelser kan være viktige utgangspunkt, men er ikke i seg selv tilstrekkelige. Dersom de ikke følges av endrede prioriteringer, praksiser og ressursbruk, kan de miste troverdighet. Oppfølgingen må derfor vise hvordan institusjonene vil styrke kunnskap, forebygge diskriminering, sikre medvirkning og unngå at urett videreføres i nye former.

4.7.2 Utdanning, forskning og kulturforvaltning

Utdanningssektoren har et særlig ansvar fordi skolen var et sentralt virkemiddel i fornorskingspolitikken. Utdanningsforbundets beklagelse og videre arbeid illustrerer hvordan lærerprofesjonen kan knytte historisk ansvar til dagens oppgaver. Forbundet har blant annet framhevet at skolen skal bidra til kunnskap om samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske forhold og være en arena for revitalisering av språk, tradisjoner og levesett.

Flere universiteter har også igangsatt prosesser for å vurdere egen rolle. UiO har opprettet en tverrfaglig arbeidsgruppe som skal kartlegge forskning, utdanning og formidling om samiske, kvenske og skogfinske forhold og vurdere hvordan universitetet kan bidra sterkere i forsoningsarbeidet. NTNU har satt i gang et utredningsarbeid om hvordan samiske perspektiver og behov, særlig knyttet til sørsamiske forhold, kan ivaretas bedre i utdanning, forskning og formidling. Slike prosesser er uttrykk for at institusjonene ikke bare skal produsere kunnskap om urfolk og nasjonale minoriteter, men også vurdere egne prioriteringer, praksiser og ansvar.

Kulturrådet har på sin side løftet fram fornorskingens virkninger i kulturlivet og kulturforvaltningen. Rådet har understreket behovet for langsiktige rammer for samisk, kvensk/norskfinsk og skogfinsk kunst og kultur, og for å vurdere om støtteordninger og vurderingskriterier gir likeverdige muligheter. Dette innebærer at forsoningsarbeid i kultursektoren ikke bare handler om å inkludere flere aktører i eksisterende ordninger, men også om å undersøke om ordningene selv skaper blindsoner for minoriteters språk, uttrykksformer og kunnskapstradisjoner.

4.7.3 Menneskerettigheter, diskriminering og offentlige tjenester

Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM) og Ligestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) har pekt på at fornorskingspolitikken fortsatt har betydning for dagens menneskerettighets- og ligestillingsutfordringer. De har blant annet løftet fram sammenhengen mellom manglende kunnskap, negative holdninger, hets, diskriminering og

lav tillit til offentlige institusjoner. NIM har understreket myndighetenes ansvar for å sikre at samer og nasjonale minoriteter kan bevare og utvikle språk, kultur og samfunnsliv, og for å sikre reell deltakelse i saker som berører dem. LDO har framhevet behovet for aktive tiltak mot diskriminering og for mer likeverdige tjenester, blant annet i skole, helse- og omsorgstjenester, barnevern og justissektor. Begge aktørene synliggjør at oppfølgingen av kommisjonsrapporten må omfatte både kunnskapsløft og endringer i offentlig praksis. Forsoning i offentlig sektor handler dermed ikke bare om å erkjenne fortidens urett, men også om å forebygge at manglende kompetanse, utilstrekkelig tilrettelegging eller svak oppfølging av rettigheter skaper ny urett. Dette krever tydelige ansvarsforhold, kompetanseutvikling og systematisk oppfølging i ordinær sektorforvaltning.

4.7.4 Kirke, arbeidsliv, sivilsamfunn og lokale prosesser

Den norske kirke har et særskilt ansvar på grunn av sin medvirkning i fornorskingspolitikken. Kirkemøtets vedtak i 2024 og Kirkerådets handlingsplan for sannhet og forsoning viser en eksplisitt oppfølging av kommisjonsrapporten. Planen omfatter blant annet kompetanseutvikling, språk- og kulturarbeid, trosopplæring, rekruttering, rettighetsarbeid og samarbeid med samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske miljøer. Slik knyttes kirkens historiske erkjennelse til endringer i dagens kirkeliv og menighetsarbeid.

Arbeidslivets organisasjoner og sivilsamfunnet har også tatt initiativ. Fagforbundet har understreket at samer, kvener/norskfinner og skogfinner selv må ha innflytelse over tiltak og framtidsprioriteringer. Frivillige organisasjoner, profesjonsfelleskap, historielag og lokale foreninger kan bidra med kunnskapsformidling, møteplasser og lokal mobilisering. Samtidig kan frivillige initiativ ikke erstatte offentlige myndigheters ansvar for ressurser, rettigheter og likeverdige tjenester.

Kommuner og fylkeskommuner har en særlig viktig rolle fordi de forvalter tjenester og beslutninger med betydning for språk, kultur, skole, helse, planlegging, arealbruk og næringsutvikling. Lavangen kommune har gjennom prosjektet *Forsoning i Loabák* arbeidet med fornorskingens lokale konsekvenser gjennom dokumentasjon, dialog og folkemøter, og har vedtatt å beklage kommunens medvirkning overfor den samiske og kvenske befolkningen. Røros kommune har integrert forsoningsarbeidet i sin strategi for samisk språk og kultur, blant annet gjennom vektlegging av sørsamisk historie, samiske rettigheter og dialog med reindriften. Vadsø kommune har vedtatt en strategi for kvensk/norskfinsk utvikling som omfatter språk, kultur, kunnskap og lokale institusjoner.

Eksempelene viser at forsoningsarbeid kan ta ulike former, men at det bør knyttes til institusjonenes ordinære ansvar og praksis. Beklagelser, planer og enkeltprosjekter kan være viktige, men må følges av langsiktig medvirkning, ressurser og konkrete endringer dersom de skal bidra til mer likeverdige relasjoner og tjenester.

4.8 Samlet vurdering av kompetansemiljøer og behov

Kartleggingen viser at det finnes betydelig kompetanse og aktivitet knyttet til samisk, kvensk/norskfinsk og skogfinsk språk, kultur, historie og samfunnsliv. Universiteter og høyskoler, museer og arkiver, språk- og kultursentre, kunst- og kulturinstitusjoner, kompetansetjenester, frivillige organisasjoner og lokale tradisjonsbærere bidrar samlet til forskning, dokumentasjon, revitalisering og formidling. En sentral styrke er bredden i institusjonslandskapet. Kompetanse finnes både i forsknings- og utdanningsmiljøer, institusjoner med ansvar for samlinger og arkiv, lokale språk- og kultursentre, kunst- og kulturfeltet og tjenesteutviklingsmiljøer. Flere institusjoner kombinerer språk, kultur, dokumentasjon og formidling. Dette gir lokal forankring og kan styrke sammenhengen mellom faglig kunnskapsutvikling og praktisk revitaliseringsarbeid. Det er også en styrke at flere miljøer arbeider grenseoverskridende og inngår i nordiske nettverk. Dette er nødvendig fordi samisk, kvensk/norskfinsk og skogfinsk historie, språk og kultur ikke følger dagens statsgrenser. Samarbeid med institusjoner og fagmiljøer i Sverige og Finland kan bidra til mer helhetlig kunnskap, tilgang til kilder og styrket faglig utvikling.

Kompetansemiljøene er samtidig ulikt utviklet med hensyn til institusjonell forankring, geografisk dekning, faglig bredde og tilgang på ressurser. De samiske kompetansemiljøene er samlet sett de mest omfattende og institusjonaliserte. Samisk høyskole, UiT og Nord universitet har særskilte og komplementære roller i samisk høyere utdanning og forskning. Samiske museer, Samisk arkiv, språk- og kultursentre og kulturinstitusjoner har viktige oppgaver innen lokal dokumentasjon, språkrevitalisering, samlingsforvaltning og formidling. De kvenske/norskfinske miljøene har færre institusjoner og mindre kapasitet, men omfatter blant annet UiT, Kväänin institutti, Haltiin kväänisentteri, kvenske språksentre, Vadsø museum – Ruija kvenmuseum, Kvenarkivet og fagmiljøer innen medier, litteratur og kunst. På det skogfinske området er kompetansen ytterligere begrenset og spredt. Norsk Skogfinsk Museum er den viktigste institusjonen, mens forskningsaktiviteten i stor grad er knyttet til enkeltforskere, tidsavgrensede prosjekter, frivillige miljøer og lokale tradisjonsbærere.

På tvers av områdene finnes det en rekke kompetansemiljøer, men disse er ofte små, geografisk spredt og organisert med begrensede ressurser. Mange har få ansatte og dekker samtidig brede fagfelt og store geografiske områder, noe som gjør miljøene sårbare. Flere av institusjonene arbeider dessuten hovedsakelig med lokal og regional formidling, ofte rettet mot berørte grupper, lokalsamfunn og andre konkrete målgrupper. Dette arbeidet er viktig både for forankring, tillit og tilgjengeliggjøring av kunnskap, men innebærer også at kapasiteten til mer langsiktig og systematisk forskning, dokumentasjon, og utviklingsarbeid kan være begrenset.

Den fragmenterte organiseringen av det faglige landskapet gjør det krevende å bygge og opprettholde tilstrekkelig faglig tyngde over tid, og kan føre til at erfaringer, kilder og metodisk kompetanse i liten grad blir systematisert og delt på tvers av institusjoner og regioner. Det kan også være vanskelig å sikre en helhetlig oversikt over kunnskapsgrunnlaget, identifisere kunnskapshull og legge til rette for felles standarder for dokumentasjon, bevaring og formidling. Når ansvar og kompetanse er fordelt på mange små miljøer, blir arbeidet

dessuten sårbart for kortsiktig prosjektfinansiering og avhengig av enkeltpersoners innsats og nettverk.

Det er derfor behov for en mer varig og samordnende struktur som kan styrke samarbeidet mellom eksisterende aktører, samle og videreutvikle kompetanse og sikre kontinuitet i arbeidet. En slik struktur kan bidra til å knytte lokale og regionale perspektiver sammen med et bredere nasjonalt kunnskapsgrunnlag, samtidig som den støtter opp under og synliggjør arbeidet som allerede gjøres i de ulike miljøene. Dette vil kunne gi bedre forutsetninger for langsiktig kunnskapsutvikling, kvalitetssikring, tilgjengeliggjøring og formidling til både berørte grupper, offentligheten, forvaltningen og utdanningssektoren.

Det finnes ingen institusjon med et samlet, nasjonalt og tverrsektorielt ansvar for å dokumentere, forske på og formidle kunnskap om fornorskingspolitikken og dens konsekvenser for samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Kunnskap finnes i dag i mange miljøer, men er spredt mellom institusjoner med ulike mandater, finansierungsordninger og geografiske virkeområder. Dette kan gjøre det vanskelig for offentlig sektor, skoler, organisasjoner og befolkningen å få oversikt over tilgjengelige ressurser og relevante fagmiljøer.

4.9 Behov for et bredt kunnskapsløft

Sannhets- og forsoningskommisjonen pekte på et betydelig implementeringsgap (se kap 1.5.1) mellom formelle rettigheter og politiske mål på den ene siden, og praksis i forvaltning, tjenester og lokalsamfunn på den andre. Manglende oppfølging kan skyldes begrensede ressurser og kompetanse, men også at relevant kunnskap ikke innhentes, etterspørres eller tillegges tilstrekkelig vekt i beslutninger. Dette er av enkelte forskere omtalt som strategisk ignoranse. Et framtidig kunnskapsløft må derfor ikke bare øke kunnskapen om samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske språk, kulturer og samfunnsforhold, men også bidra til at kunnskapen brukes i offentlig forvaltning, tjenesteutvikling, utdanning og samfunnsdebatt.

Kunnskap om fornorskingspolitikken og uretten den innebar, er en viktig forutsetning for forsoning. Samtidig må kunnskapen synliggjøre motstand, overlevelse og gjenreisning. For samiske områder må den også omfatte land, vann, naturinngrep, reindrift, fiske og andre tradisjonelle næringer. For kvener/norskfinner og skogfinner må den blant annet omfatte språktap, usynliggjøring, kulturarv, lokale historie- og tilhørighetsforhold og vilkårene for å bevare og utvikle språk og kultur som nasjonale minoriteter. En forståelse av fornorskningen som avgrenser seg til språk og kultur, kan gi et for snevert bilde av samenes rettighetsutfordringer, men språk og kultur må samtidig forstås som grunnleggende rettighetsspørsmål for kvenske/norskfinske og skogfinske miljøer.

Et kunnskapsløft bør bygge videre på og styrke eksisterende samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøer. Det er behov for langsiktig, tverrfaglig og praksisnær forskning, men også for bedre dokumentasjon og formidling. Forskning og dokumentasjonsarbeid må utvikles i samarbeid med berørte grupper og institusjoner.

Samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske miljøer må ha reell innflytelse over problemstillinger, metoder, etiske vurderinger og formidling av resultater. De bør ikke bare brukes som informanter eller formelle samarbeidspartnere, men anerkjennes som aktive og likeverdige kunnskapsprodusenter.

Det er også behov for å styrke dokumentasjonen av språk, kulturarv, lokale historier og erfaringer med fornorsking. Museer, arkiver, språk- og kultursentre og lokale institusjoner trenger kapasitet til innsamling, registrering, konservering, digitalisering og langtidsbevaring. Bedre oversikter over samlinger, privatarkiver, forskningsprosjekter, fagpersoner og formidlingsressurser kan gjøre det enklere å identifisere kunnskapshull, unngå dobbeltarbeid og legge til rette for samarbeid. Dokumentasjon av personlige fortellinger og tradisjonell kunnskap må ivareta samtykke, personvern, etiske prinsipper og lokalt eierskap.

Språk- og kulturevitalisering, formidling og tilgang til egen historie kan ha en reparerende betydning etter fornorskingens språk- og kulturtap. Når barn, unge og voksne får mulighet til å lære og bruke samisk eller kvensk, møte skogfinsk kulturarv og delta i språk- og kulturarenaer, kan det styrke tilhørighet, identitet og overføring av kunnskap mellom generasjoner. Slike tiltak kan ikke oppheve tidligere urett, men de kan gi rom for å gjenoppta, utvikle og synliggjøre språk og kulturelle uttrykk som tidligere ble fortrent eller usynliggjort. Digitale ressurser og nasjonale formidlingstiltak kan gjøre kunnskapen tilgjengelig for flere, men kan ikke erstatte lokalt forankrede møteplasser, språk- og kulturarenaer eller samarbeid med berørte miljøer.

Kunnskap må dessuten få en tydeligere plass i profesjonsutdanninger, videreutdanning og tjenesteutvikling. Dette gjelder særlig utdanninger og tjenester innen barnehage og skole, helse og omsorg, barnevern, familievern, justis, politi, kulturforvaltning og offentlig administrasjon. Målet må være at offentlig forvaltning ikke er avhengige av enkeltpersoners interesse eller særskilte kompetanse for å kunne ivareta urfolks og nasjonale minoriteters rettigheter og behov. Kunnskap om samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske språk, kultur, historie og rettigheter må forankres i ledelse, rutiner, planlegging og beslutningsgrunnlag.

For samene som urfolk må kunnskap om samerett, urfolksrett, land- og vannforhold, tradisjonell kunnskap og lokale bruksmønstre inngå i planlegging og beslutninger om arealer og naturressurser. For kvener/norskfiner og skogfiner må offentlig sektor ha kunnskap om minoritetsrettigheter og om sitt ansvar for å verne og fremme språk og kultur. Dette omfatter blant annet opplæring, kulturtilbud, kulturminneforvaltning, bibliotek, stedsnavn, dokumentasjon og tilrettelegging i relevante tjenester. Tidlig dialog, reell medvirkning og rettighetsvurderinger kan bidra til at beslutninger ikke viderefører usynliggjøring, språktap eller manglende anerkjennelse.

Kunnskap fører ikke automatisk til forsoning. Den kan imidlertid styrke grunnlaget for anerkjennelse, ansvarstaking og endring. Et kunnskapsløft må derfor sikre at forskning, dokumentasjon og formidling omsettes i praksis i offentlig sektor og sivilsamfunnet. Slik kan det bidra til å redusere implementeringsgapet, motvirke strategisk ignoranse og styrke

grunnlaget for at samer, kvener/norskfinner og skogfinner får sine språk-, kultur- og rettighetsbehov bedre ivaretatt.

5 Om inkludering av andre nasjonale minoriteter

Mandatet for utredningen fastslår at arbeidet skal konsentreres om urfolk og nasjonale minoriteter som omfattes av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport: samer, kvener/norskfinner og skogfinner. UiT er samtidig bedt om å vurdere om andre nasjonale minoriteter på lengre sikt kan inngå i senterets arbeid. Norge har fem nasjonale minoriteter etter Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter: jøder, romer, tatere/romanifolk, skogfinner og kvener/norskfinner. Norge anerkjente konvensjonen i 1998.

Behovet for et kunnskapsløft om nasjonale minoriteter er godt dokumentert. Da NIM i 2021 undersøkte befolkningens kunnskap om og holdninger til samer og nasjonale minoriteter, kom det fram at tatere/romanifolk, romer og jøder var særlig utsatt for hets og hatprat.⁷¹

Holdningene til tatere/romanifolk og romer var gjennomgående mest negative. Tilsvarende holdninger har kommet fram i holdningsundersøkelser HL-senteret har gjennomført med jevne mellomrom fra 2010 og fram til i dag. Holdningsundersøkelsene har vist at om lag en tredjedel av befolkningen ikke ønsker sosial kontakt med romer. Den sosiale avstanden til romer er større enn til andre grupper som inngår i kartleggingene. Undersøkelsene skiller ikke mellom norske og tilreisende romer, men gir likevel en tydelig indikasjon på holdninger til gruppen.⁷² Kunnskapsbehovet må ses i sammenheng med det Sannhets- og forsoningskommisjonen omtalte som et implementeringsgap. Se kap. 1.2. Mangelfull gjennomføring svekker både effekten av politikken og tilliten til myndighetene.⁷³ Staten er, jf. kapittel 2.3, forpliktet til å motvirke fordommer, fremme kunnskap og synliggjøre nasjonale minoriteters historie, språk og kultur. Staten skal også legge til rette for reell likestilling og deltakelse i samfunnslivet.

Dette kapitlet vurderer om tatere/romanifolk, norske romer og jøder på lengre sikt bør inkluderes i et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Vurderingen tar utgangspunkt i senterets faglige innretning og oppgaver innen forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid, samt målsettingen om å bidra til et kunnskapsløft i både offentlig sektor og sivilsamfunnet.

⁷¹ NIM *Holdninger til samer og nasjonale minoriteter*. 2022

⁷² Moe, Vibeke (red.): *Holdninger til jøder og muslimer i Norge i 2022. Befolkningsundersøkelse, minoritetsstudie og ungdomsundersøkelse*. HL-sentrert (2022)
https://www.hlsenteret.no/forskning/jodisk-historie-og-antisemittisme/holdningsundersokelsene/holdningsundersokelsen-2022/hl-senteret_holdninger_til_joder_og_muslimer_web.pdf

⁷³ Dokument 19 (2022-23): 636.

5.1 Tater/romanifolk

Fra midten av 1800-tallet og fram mot 1990-tallet førte norske myndigheter en assimileringsspolitikk overfor tater/romanifolk. Politikken og konsekvensene av den er blant annet dokumentert i St.meld. nr. 15 (2000–2001), NOU 2015: 7 *Assimilering og motstand* og Meld. St. 12 (2020–2021).⁷⁴ Organisasjonene for tater/romanifolk har vært og er misfornøyde med hvordan myndighetene har fulgt opp den historiske uretten. De hevder det mangler en reell anerkjennelse av konsekvensene av assimileringsspolitikken, at kompensasjon for uretten både individuelt og som gruppe ikke er tilstrekkelig, at det offentlige arbeid mot fordommer og diskriminering er mangelfull, at det ikke er tilstrekkelige positive tiltak for tater/romanifolkets språk og kultur eller for forbedring av de sosioøkonomiske levekårene.⁷⁵

5.1.1 Assimilasjon og motstand

Tater/romanifolk har en om lag 500 år lang historie i Norge. Gruppen har vært omtalt med en rekke navn, herunder «tater», «fant», «splint», «fark» og «omstreifer». Selv har de brukt etnonym som «tater», «romanifolk», «vandri», «reisende» og «båtreisende». Flere av de eksterne betegnelse var knyttet til negative og stereotype forestillinger om gruppen. Fra midten av 1800-tallet til slutten av 1990-tallet brukte myndighetene betegnelsen «omstreifere». Samtidig som gruppa fikk status som nasjonal minoritet endret myndighetene betegnelsen til tater/romanifolk.⁷⁶

Assimileringsspolitikken var særlig inngripende fra 1907 til 1970-tallet. Målet var å frata tater/romanifolk deres reisende livsform, svekke språk, kultur og identitet og slik gjøre dem sosialt og kulturelt lik den norske majoritetsbefolkningen. De viktigste virkemidlene var omsorgsovertakelse av barn, tvungen bosetting og sterilisering av kvinner.⁷⁷ Myndighetene overlot i stor grad gjennomføringen av assimileringsspolitikken til Norsk misjon blant hjemløse (Misjonen). Misjonen var selv en pådriver i politikktutforming, og hadde fra 1907 og til 1986 ansvar for gjennomføringen på vegne av staten. Offentlige instanser på ulike nivå hadde instruks om å samarbeide med Misjonen.⁷⁸

⁷⁴ Viktige bidrag om norske myndigheters politikken og konsekvensene av den er også å finne i Knut Kjeldstadli (red.) (2003): *Norsk innvandringshistorie bd. 1-3*, Chalak Kaveh (2017) «Statens kamp mot «omstreiferuvæsenet» - politiets og domstolenes praktisering av lovverket overfor «tater» og «sigøynere» 1900-1960», i Per Haave (2017) «Hovedtrekk i norsk romani-/taterpolitikk: Assimilering», Holm Thorgeir (2022) *Den brysomme arven. Innføring i norsk politikk overfor romanifolket/taterne 1986-2021*. og i Solvor Mjøberg Lauritzen, Tuva Skjelbred Nodeland og Anna Skjervum (2026) «Romanifolket/taterne».

⁷⁵ Holm (2022): 29-60, Lauritzen, Nodeland og Skjervum (2026): 61-64.

⁷⁶ NOU 2015: 7: s.17-20, Lauritzen, Nodeland og Skjervum (2026).

⁷⁷ NOU 2015: 7: s.39-41, Haave (2017).

⁷⁸ NOU 2015: 7: s.49-51.

Assimileringspolitikken ble understøttet av lover og bestemmelser som enten var direkte rettet mot eller i praksis ble brukt mot tateres/romanifolks levesett og kultur. Dette gjaldt blant annet vergerådsloven av 1896, løsgjengerloven av 1900, handelsloven av 1907 med senere revisjoner, steriliseringsloven av 1934, dyrevernloven av 1935 med revisjon i 1951 og barnevernsloven av 1935. Det tydeligste eksemplet på en lov som hadde til hensikt å ramme taterne/romanifolket særskilt, var det såkalte hesteforbudet i den reviderte dyrevernloven av 1951. De øvrige lovene var ikke særskilt innrettet mot tater-/romanifolk, men ble tolket og praktisert på en måte som gjorde dem til effektive virkemidler i assimilasjonspolitikken.⁷⁹

Barn var et hovedmål for politikken. Kommunale myndigheter samarbeidet med Misjonen om omsorgsovertakelser, ofte med begrunnelse i at foreldrenes livsform var skadelig for barna. Mange barn ble plassert i barnehjem og fosterhjem, og Misjonen arbeidet aktivt for å bryte kontakten mellom barn og foreldre. Mange ble utsatt for omsorgssvikt, fysisk og psykisk mishandling eller overgrep. Nesten en tredjedel av barna født i tater-/romanifamilier ble plassert utenfor hjemmet i første halvdel av 1900-tallet.⁸⁰

Bosetting var et annet sentralt virkemiddel. Med hjemmel i løsgjengerloven ble familier og enkeltpersoner bosatt med økonomisk støtte fra staten, blant annet ved Svanviken arbeidskoloni på Nordmøre og Bergfløtt arbeidskoloni på Østlandet. Svanviken ble etablert i 1908 for å gjøre tater-/romanifolk fastboende gjennom arbeidstrening, opplæring, skolegang og kontrollert hverdagsliv. Oppholdet framsto formelt som frivillig, men mange befant seg i en tvangssituasjon. Alternativet kunne være anmeldelse etter løsgjengerloven, tvangsarbeid eller omsorgsovertakelse av barn. For å bryte ned språk, kultur og identitet gjennomførte Misjonen inngripende kontroller med privatlivet til familiene på Svanviken under påskudd om å sikre at husordens- og hygienereglementet ble overholdt.⁸¹

Sterilisering av kvinner var et tredje virkemiddel. Initiativet kom fra Misjonen, og steriliseringsloven ble vedtatt i 1934. Fram til 1977 ble 125 tater-/romanikvinner sterilisert helt eller delvis under tvang med hjemmel i loven. I tillegg ble 230 kvinner sterilisert utenfor lovens rammer, av «medisinske grunner», etter påtrykk fra Misjonen. I realiteten var det ikke kvinnenenes helse som begrunnet steriliseringen, men sosiale forhold eller at familien tidligere hadde fått barn fratatt omsorgen. I perioden 1950–1970 ble 40 prosent av kvinnene som hadde opphold på Svanviken sterilisert.⁸²

Politikken ble utsatt for økende offentlig kritikk fra 1970-tallet. Samtidig ble sosiallovgivningen endret, og det førte til at særomsorgen ble avviklet og Misjonens ansvar opphørte gradvis. I 1986 ble § 8 i løsgjengerloven opphevet, og kommunene overtok ansvaret på lik linje med ansvaret for resten av befolkningen. Svanviken arbeidskoloni ble lagt ned i

⁷⁹ NOU 2015: 7: s. 45-49. Lauritzen, Nodeland og Skjervum (2026).

⁸⁰ NOU 2015: 7: s. 56-59.

⁸¹ NOU 2015: 7: s. 53-56, Haave (2017), Lauritzen, Nodeland og Skjervum (2026).

⁸² NOU 2015: 7: s. 63-65 og 78.

1989. Selv om den formelle politikken da var avsluttet, blir mange fortsatt møtt med fordommer og kunnskapsmangel.⁸³ Assimilasjonspolitikken overfor taterne/romanifolket hadde som mål å bryte familiebånd, avvikle den reisende livsformen, og utviske språk, kultur og identitet. Politikken har hatt, og har fortsatt, store konsekvenser for enkeltmennesker og folkegruppen som helhet.⁸⁴

Tatere/romanifolk har utøvd motstand mot politikken siden tidlig på 1900-tallet, både individuell, stillferdig og symbolsk, og gjennom organisert mobilisering. Denne motstanden var viktig for avviklingen av politikken og for senere krav om gransking, oppreisning og anerkjennelse.⁸⁵ På 1990-tallet krevde representanter for gruppen at myndighetenes politikk måtte granskes, og at enkeltpersoner måtte få erstatning for overgrepene de hadde vært utsatt for. Myndighetene har siden forsøkt å følge opp dette gjennom unnskyldninger og individuelle og kollektive erstatningsordninger. Anerkjennelsen av tatere/romanifolk som nasjonal minoritet inngikk i denne prosessen.⁸⁶

Regjeringen oppnevnte i 2011 Tater-/romaniutvalget for å granske politikken overfor gruppen fra 1800-tallet og framover. Utvalget la i 2015 fram NOU 2015: 7 *Assimilering og motstand*.⁸⁷ Rapporten dokumenterte bakgrunnen for, innholdet i og konsekvensene av assimilasjonspolitikken. Utvalget konkluderte med at politikken innebar menneskerettighetsbrudd, og at myndighetene burde ha forstått dette da Norge sluttet seg til FNs verdenserklæring om menneskerettighetene i 1948 og Den europeiske menneskerettskonvensjonen i 1953.⁸⁸ Utvalget viste også til at stigmatisering, fordommer og usynliggjøring har bidratt til utenforskap, og at kunnskap om tateres/romanifolks historie og kultur er begrenset både i offentlig sektor og i utdanningssystemet. Blant anbefalingene var tydeligere oppgjør med fortiden, styrket tillit og deltakelse, økt kunnskap i offentlig sektor og skole, tiltak mot diskriminering, tilgang til arkiver, rettferdige oppreisningsordninger og videre forskning og formidling.

Regjeringen gjennomførte en bred høring av NOU 2015: 7. Høringsinnspillene viste ulike syn i gruppen. Enkelte var kritiske til rapportens framstilling og til kollektive ordninger, mens organisasjoner og institusjoner i hovedsak støttet flere av utvalgets anbefalinger og ba om ytterligere tiltak.⁸⁹ Stortinget behandlet oppfølgingen av rapporten i forbindelse med Meld. St. 12 (2020–2021). Oppfølgingen skulle i hovedsak skje gjennom eksisterende ordninger og tiltak. I juni 2026 fremmet Taternes Landsforening et opprop med krav om en uavhengig

⁸³ NOU 2015: 7: s. 131-135.

⁸⁴ NOU 2015: 7: s. 68-78, Holm (2022): 8, Lauritzen, Nodeland og Skjervum (2026): s.60.

⁸⁵ Lauritzen, Nodeland og Skjervum (2026): ss. 53, 56, 58-66.

⁸⁶ NOU 2015: 7: s. 81-83.

⁸⁷ NOU: 2015: 7 hadde et sideantall på 146 sider fordelt på sju kapitler, samt et eget bind med 30 vedlegg på totalt 722 sider.

⁸⁸ NOU 2015: 7 Sammendrag: s. 6.

⁸⁹ Meld. St. 12 (2020–2021)

sannhets- og forsoningskommisjon for taterne/romanifolket. Foreningen viste blant annet til manglende tillit til prosessen rundt NOU 2015: 7, begrenset involvering av gruppen og mangelfull oppfølging av flere anbefalinger. Formålet med en ny kommisjon skulle være å gjennomgå statens politikk og praksis, dokumentere erfaringer, bidra til offentlig erkjennelse og legge grunnlag for tillit og forsoning.⁹⁰

Myndighetene har tidligere etablert både individuelle og kollektive oppreisningsordninger. I 2004 og 2005 ble det opprettet individuelle ordninger for personer som hadde vært utsatt for blant annet mobbing på grunn av opphav, tvangssterilisering, opphold på Svanviken eller barnevernstiltak.⁹¹ Det er også etablert tiltak for dokumentasjon og formidling, blant annet den faste utstillingen *Latjo drom* ved *Anno Glomdalsmuseet*. Museet har siden 1997 hatt et særskilt nasjonalt ansvar for dokumentasjon og formidling av romanifolkets/taternes kultur og historie. Arbeidet bygger på samspill mellom fagkompetanse og erfaringsnær kunnskap fra gruppen. Museet forvalter omfattende samlinger og driver et bredt formidlingsarbeid. Stiftelsen Romanifolkets/taternes kulturfond ble etablert i 2008 med en grunnkapital på 75 millioner kroner, men senere avviklet. Fra 2019 har Kulturrådet forvaltet den kollektive oppreisningen.⁹²

Det finnes i dag ingen institusjon i universitets- og høyskolesektoren med et definert ansvar for forskning, formidling og utdanning om tater/romanifolk eller språket romani. Taternes Landsforening har i sitt innspill til utredningen argumentert for at taterne/romanifolket bør inkluderes i det nasjonale kompetansesenteret fra oppstarten, gjennom en egen faglig enhet eller programlinje. Foreningen understreker at organisasjonene må involveres i utformingen av innhold, oppgaver og prioriteringer.⁹³ Anno Glomdalsmuseet har anbefalt at et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett inkluderer alle nasjonale minoriteter.⁹⁴

5.1.2 Vurdering og anbefaling

Tatere/romanifolk har vært utsatt for en langvarig og menneskerettsstridig assimileringspolitikk. Politikken har hatt betydelige konsekvenser for enkeltpersoner, familier og gruppen som helhet. Det er samtidig godt dokumentert at det fortsatt er behov for kunnskap, tillitsbygging, forsoningsarbeid og tiltak mot diskriminering. Det er vesentlige

⁹⁰ Taternes landsforening. «Opprop: Sannhets- og forsoningskommisjon for romanifolket/taterne» 8.juni 2026. <https://www.taterne.no/opprop-til-stortinget-sannhets-og-forsoningskommisjon-for-romanifolket-taterne/>.

⁹¹ Meld. St. 12 (2020–2021)

⁹² Meld. St. 12 (2020–2021)

⁹³ Taternes landsforening, «Høringsinnspill fra Taternes landsforening til utredningen av nasjonalt kompetansesenter for fornorskning og urett», 02.06. 2026. Referat av møte med taternes landsforening 06.08. 2026.

⁹⁴ Anno Glomdalsmuseet, «Innspill til utredning av nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett» 02.06. 2026.

paralleller mellom politikken overfor tatere/romanifolk og politikken overfor samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Målsettingene om assimilering, tidsperioden og den særskilte innretningen mot barn og unge har klare fellestrekk, selv om virkemidlene og konsekvensene også var ulike. Det er videre likheter mellom Tater-/romaniutvalgets mandat og Sannhets- og forsoningskommisjonens mandat, og mellom flere av anbefalingene i de to rapportene. Faggruppa vurderer derfor at tatere/romanifolk på sikt kan inngå i et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. En grunnleggende forutsetning er at gruppen selv ønsker en slik løsning, og at taternes/romanifolket organisasjonene får reell innflytelse på utformingen.

På grunn av den begrensede tilliten til tidligere prosesser bør inkludering skje trinnvis over tre til fem år. Første trinn bør være å opprette et *Senter for rettferdighet og forsoning for tatere/romanifolk*. Senteret bør ha ansvar for å følge opp sentrale anbefalinger fra Tater-/romaniutvalget, bidra til tillit og relasjonsbygging og styrke arbeidet med rettferdighet og forsoning. Et Senter for rettferdighet og forsoning for tatere/romanifolk bør fra oppstarten samarbeide med Anno Glomdalsmuseet, HL-senteret og det nasjonale kompetansesenteret om fornorskingspolitikk og urett. Parallelt bør en institusjon i universitets- og høyskolesektoren få et definert ansvar for forskning, formidling og utdanning om tater/romanifolk og romani. Når senteret har vært i stabil drift i tre til fem år, bør det innlemmes i det nasjonale kompetansesenteret om fornorskingspolitikk og urett og samtidig styrkes.

5.2 Romer

Det er to grupper romer i Norge: norske romer og tilreisende romer. Norske romer er etterkommere av vlach-romer som innvandret til Norge på slutten av 1800-tallet. De er norske statsborgere og har status som nasjonal minoritet.⁹⁵ Tilreisende romer kommer hovedsakelig fra Øst-Europa og omfattes ikke av denne vurderingen. Norske myndigheters politikk overfor norske romer før, under og etter andre verdenskrig er blant annet dokumentert i HL-senterets rapport «Å bli dem kvit» (2015), St.meld. nr. 15 (2000–2001) og Meld. St. 12 (2020–2021).⁹⁶

⁹⁵ NIM. *Rapport 2019. Norges nasjonale minoriteter*. s. 77.

⁹⁶ Se også Tyldum, Guri og Jon Horgen Friberg (2014) *Et skritt på veien. Evaluering av Handlingsplan for å bedre levekårene blant rom i Oslo*. Fafo-rapport 2015: 50, i Brustad, Jan Aleksander S., Lars Lien og Maria Rosvoll (2015) «Ekskludering: Norsk politikk overfor rom 1915-1956, Kirkens Bymisjon (2017) *Rapport om forprosjektet Romsk kultur og ressurscenter – Romano Kher*, Meld. St. 12 (2020–2021) *Nasjonale minoriteter i Norge. En helhetlig politikk* og Lauritzen, Solvor Mjøberg, Tuva Skjelbred Nodeland og Aylin Karayszgan (2026) «Romer i Norge».

5.2.1 Utestenging og utenforskap

Fra 1920-tallet til 1956 førte norske myndigheter en ekskluderings- og utestengingspolitikk overfor norske romer. Tidligere hadde romfamilier kunnet komme til Norge, få statsborgerskap og norsk pass. På 1920-tallet endret myndighetene kurs. Romer ble ansett som så «fremmede» at de ikke kunne assimileres, og deres tilstedeværelse ble også oppfattet som en trussel mot myndighetenes politikk overfor tatere/romanifolk.⁹⁷ Myndighetene registrerte norske romer systematisk, presset dem til å reise ut av landet og fratok dem i praksis rettigheter som norske statsborgere. I 1934 ble 68 personer fra sju norske romfamilier avvist da de søkte om å vende tilbake til Norge. Familiene ble sendt tilbake til Belgia. Under andre verdenskrig ble 66 norske romer som oppholdt seg i Belgia deportert til Auschwitz. Fire overlevde. Tre norske romfamilier ble totalt utslettet.⁹⁸ Også etter krigen ble romer avvist. I 1954 fikk en familie som hadde overlevd folkemordet, avslag på søknad om å vende tilbake til Norge. Avslaget var begrunnet i «sigøynerparagrafen» i fremmedloven av 1927. Paragrafen ble opphevet i 1956 etter sterk offentlig kritikk. Deretter fikk norske romer igjen adgang til statsborgerskap, og fem storfamilier ble anerkjent som norske statsborgere på 1950-, 1960- og 1970-tallet.⁹⁹

Norske myndigheters politikk overfor norske rom i perioden fra 1956 og fram til begynnelsen på 1970-tallet kan karakteriseres som en form for minoritetspolitisk passivitet. Romer var en tålt minoritet, men uten tiltak som la til rette for likeverdig deltakelse. Dette bidro til å videreføre mistillit, stigmatisering og marginalisering.¹⁰⁰ Levekårene til de norske romfamiliene var markant dårligere enn for den øvrige norske befolkningen ved inngangen til 1970-tallet. I 1973 ble det etablert en særomsorgspolitikkk gjennom *Sigøynerkontoret* i Oslo. Kontoret skulle koordinere velferdstjenester og tiltak innen blant annet bolig, utdanning, helse, arbeid og barnevern. Ordningen ga romer tilgang til særskilt tilpassede boliger, voksenopplæring, helsetiltak, arbeidsmarkedstiltak, barnehage, skoleklasser og ungdomsklubb. Tiltakene var omstridte, blant annet fordi mange romer hadde erfaringer som resulterte i skepsis til skole, barnevern og myndighetsinngrep. Særomsorgen bidro likevel til bedre levekår.¹⁰¹

Sigøynerkontoret ble lagt ned i 1991, og særtiltakene opphørte. De ordinære velferdstjenestene overtok ansvaret, men flere tiltak som hadde fungert godt, blant annet opplæringstilbud, forsvant. Dette fikk blant annet konsekvenser for lese- og skriveferdighetene blant yngre generasjoner.¹⁰² Anerkjennelsen som nasjonal minoritet i 1998

⁹⁷ Lauritzen, Nodeland og Karayszgan (2026): 26-32.

⁹⁸ Brustad, Lien, Rosvoll (2017).

⁹⁹ Brustad, Lien, Rosvoll (2017), Aarset og Lidén (2017).

¹⁰⁰ Aarset og Lidén (2017): 208-210.

¹⁰¹ St. Meld. Nr. 37. (1972-73): 3, Aarset og Lidén 2017 og Lauritzen, Nodeland og Karayszgan (2026).

¹⁰² Aarset og Lidén (2017): 212, Tyldum og Friberg (2014): 17 og 22.

forpliktet staten til å legge til rette for at norske romer kunne bevare og utvikle språk, kultur og identitet. Samtidig skulle staten sikre tilgang til utdanning, tjenester og reelt medborgerskap. Disse hensynene kan være i konflikt med hverandre.¹⁰³

På 2000-tallet økte levekårsutfordringene, blant annet i form av diskriminering, fattigdom, manglende utdanning og yrkesmuligheter og boligproblemer. I 2008 vedtok regjeringen *Handlingsplan for å bedre levekårene blant romer i Oslo* for perioden 2009–2013. Evalueringen fra 2014 viste at norske romer i begrenset grad hadde deltatt i utformingen av planen, og at tiltakene i liten grad hadde ført til forbedrede levekår eller redusert diskriminering.¹⁰⁴ I 2015 beklaget statsminister Erna Solberg på vegne av regjeringen den rasistiske ekskluderings- og utestengingspolitikken og de fatale konsekvensene den fikk. *Romsk råd* ble etablert i 2016 som et samlande taleorgan.¹⁰⁵ I 2018 åpnet *Romano kher – Romsk kultur- og ressurscenter* i Oslo som del av den kollektive oppreisningen. Senteret er et møtested og et kultur- og kunnskapssenter som også gir veiledning i møte med offentlige tjenester. Fra 2025 har Kirkens Bymisjon i tillegg driftet *Ressurscenter for norske romer*.

Begrepet antisiganisme brukes om rasisme og diskriminering rettet mot romer, fra historisk utestenging og folkemord til fordommer, hatefulle ytringer og hets. I Norge har begrepet, som springer ut fra og henter inspirasjon fra teorier om antisemittisme, vært knyttet til to nasjonale minoriteter; romer og tatere/romanifolk. Solvor Mjøberg Lauritzen (2023) har drøftet antisiganisme i en norsk kontekst. Hun har pekt på at også i vårt land har antisiganismen til ulike tider hatt ulike former og uttrykk, og viser til hvordan disse formene og uttrykkene gjensidig påvirker hverandre og bidrar til kumulativ diskriminering. Lauritzen legger vekt på at den rasismen som romer i Norge har vært, og til dels er, utsatt for, er historisk produsert og i stor grad strukturell. Hun konkluderer med at rasismen som romer har vært utsatt ikke er annerledes enn rasismen som har vært rettet mot andre grupper.¹⁰⁶ Våren 2025 fremmet Ola Elvestuen, Venstre, og seks andre stortingsrepresentanter fra SV, Rødt, Kristelig folkeparti og Venstre, et Dokument 8-forslag om en handlingsplan mot antisiganisme.¹⁰⁷ Alle partier på Stortinget, med unntak av FrP, anerkjente at romer og tatere/romanifolk har blitt og blir utsatt for ulike former for antisiganisme og at regjeringen har det overordnede ansvaret for å arbeide mot diskriminering og rasisme. Forslaget ble likevel nedstemt. Flertallet ønsket ikke en egen tiltaksplan og trakk fram at *Handlingsplan mot rasisme og diskriminering - ny innsats 2024–2027* og de generelle tiltakene også omfatter romer.¹⁰⁸

¹⁰³ Tyldum og Friberg (2014): 21-23.

¹⁰⁴ Tyldum og Friberg (2014): 11

¹⁰⁵ Meld. St. 12 (2020–2021)

¹⁰⁶ Lauritzen 2023. «Antisiganisme i Norge» Norsk sosiologisk tidsskrift, Vol. 7, bind 1.

<https://www.scup.com/doi/epdf/10.18261/nost.7.1.3>

¹⁰⁷ Dokument 8:245 S (2024–2025), Innst. 350 S (2024–2025).

¹⁰⁸ Referater Stortinget, sak nr. 9, møte tirsdag den 3. juni 2025 og votering 4. juni 2025.

5.2.2 Vurdering og anbefaling

Norske romer har vært utsatt for alvorlig urett som følge av myndighetenes politikk, herunder statlig utestenging, statsløshet og folkemord under andre verdenskrig. Senere politikk har vekslet mellom passivitet, særomsorg og nye tiltak for inkludering og rettighetsrealisering. Politikken overfor romer skiller seg vesentlig fra fornorskings- og assimileringspolitikken overfor samer, kvener/norskfinner, skogfinner og tatere/romanifolk. Staten har ikke forsøkt å assimilere romer, men tvert om forsøkt å holde dem utenfor fordi de ble betraktet som for «fremmede» til å kunne inngå i det norske samfunnet.

Norske romer står i en særskilt situasjon. Gruppen er liten, anslagsvis 700–1000 personer, og mange har begrenset deltakelse i sentrale samfunnsinstitusjoner. Samtidig inngår gruppen i et levende språklig og kulturelt fellesskap, og mange bruker romanes som dagligspråk. Behovet for forsoning, tillitsbygging og kunnskap må derfor ses i lys av gruppens særlige erfaringer med utenforskap, diskriminering og møte med offentlige tjenester. Romsk råd og Diskriminerings- og likestillingsombudet har tatt til orde for en egen sannhets- og forsoningsprosess for norske romer, med krav om at en kommisjon må undersøke både den historiske uretten og de langvarige konsekvensene.¹⁰⁹

Faggruppas vurdering er at det ikke vil være en god løsning å inkludere norske romer i et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. En slik organisering vil ikke i tilstrekkelig grad svare på gruppens særskilte utfordringer eller på den historiske erfaringen med ekskludering framfor fornorsking. Norske romer vil etter Faggruppas vurdering være bedre tjent med at Romano kher og Ressurssenter for norske romer videreutvikles, og at samarbeidet med HL-senteret styrkes. Det bør også etableres samarbeid mellom disse miljøene og det nasjonale kompetansesenteret om fornorskingspolitikk og urett. For å styrke kunnskapen i offentlig sektor og sivilsamfunnet bør en institusjon i universitets- og høyskolesektoren få et definert ansvar for forskning, formidling og utdanning om norske romer og romanes.

5.3 Jøder

Norske myndigheters politikk overfor jøder har vært skiftende. I lange perioder var jødene en tålt minoritet som norske myndigheter utvist en minoritetspolitisk passivitet overfor. Den tyske okkupasjonen rammet det jødiske miljøet i Norge hardt, og nær en tredjedel av de norske jødene ble drept i Holocaust. Politikken overfor jøder under og etter andre verdenskrig er blant annet dokumentert i NOU 1997: 22 *Inndragning av jødisk eiendom i Norge under den*

¹⁰⁹ Safira Josef, representant for Romsk råd, tale lest opp på «Sannhet og forsoning - hva nå?» arr. UiT på Arendalsuka, 12.8. 2026 og Diskriminerings- og likestillingsombudet «Et register som aldri burde sett dagens lys» (02.04. 2024). <https://ldo.no/blog/2024/04/02/et-register-som-aldri-burde-sett-dagens-lys/>

2. verdenskrig, St.prp. nr. 82 (1997–98), *Et historisk og moralsk oppgjør med behandlingen i Norge av den økonomiske likvidasjon av den jødiske minoritet under den 2. verdenskrig*, St.meld. nr. 15 (2000–2001) og Meld. St. 12 (2020–2021).

5.3.1 Mellom integrasjon og Holocaust

Grunnlovens jødeparagraf fra 1814 nektet jøder adgang til Norge. Forbudet ble opphevet i 1851. I de følgende tiårene innvandret en mindre gruppe jøder, først og fremst fra Nord-Tyskland og Danmark, og senere fra Russland. Mange slo seg ned i Trondheim og Oslo, hvor det rundt 1900 ble etablert mosaiske trossamfunn.¹¹⁰ Jødene fikk norsk statsborgerskap og pass gjennom de liberale innvandringslovene. De tok aktivt del i arbeidsliv og samfunnsliv, samtidig som de opprettholdt jødisk identitet, tradisjon og tilhørighet.¹¹¹ Mellom 1920 og 1940 gjorde rasetenking og antisemittisme seg gjeldende også i Norge. Da andre verdenskrig brøt ut, bodde det om lag 2 100 jøder i landet. Totalt ble 773 norske jøder deportert til konsentrasjonsleirer, og 38 overlevde. De fleste som unnslopp Holocaust, flyktet til Sverige.¹¹²

Etter krigen var det under 560 jøder i Norge. I tillegg til de menneskelige tapene hadde de tyske okkupantene beslaglagt og solgt jødernes eiendeler, eiendommer og virksomheter. Norske myndigheter gjorde i første omgang lite for å sikre tilbakeføring eller oppreisning. Norske myndigheters politikk overfor de norske jødene fra 1945 og fram til 1990-tallet, kan karakteriseres som minoritetspolitisk passivitet.¹¹³ Myndighetene rettet verken systematiske assimilerings-, integrerings- eller ekskluderings tiltak mot gruppen. Jødene var samtidig i høy grad integrert i samfunnet, uten å gi avkall på sin identitet og sine tradisjoner.¹¹⁴

Anerkjennelsen som nasjonal minoritet i 1998 innebar et vendepunkt. Den innebar at staten fikk et tydeligere ansvar for å legge til rette for bevaring og utvikling av jødisk kultur og tradisjon, også utover det rent religiøse. Parallelt tok Stortinget et historisk og moralsk oppgjør med den økonomiske likvidasjonen av den jødiske minoriteten under andre verdenskrig. Oppgjøret, basert på NOU 1997: 22, omfattet både individuelle og kollektive erstatninger. Den kollektive oppreisningen var på 250 millioner kroner, hvorav 40 millioner kroner gikk til opprettelsen av HL-senteret.¹¹⁵ HL-senteret ble etablert i 2001 og har en fast

¹¹⁰ Niemi, Einar (2003): 98-105 og Banik, Vibeke Kieding (2026).

¹¹¹ Banik, Vibeke Kieding (2026).

¹¹² Bruland, Bjarte (2010), Banik, Vibeke Kieding og Irene Levin (2010).

¹¹³ Begrepet «minoritetspolitisk passivitet» er hentet fra Sannhets- og forsoningskommisjonen sin rapport *Sannhets og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett. Stortinget Dokument 19 (2022-2023): 298*. Begrepet viser til fraværet av en aktiv politikk fra myndighetenes side der myndighetene verken tok hensyn til gruppens språk og kultur eller satte inn særskilte tiltak rettet mot gruppa.

¹¹⁴ Banik, Vibeke Kieding og Irene Levin (2010) og Banik og Levin (2010): 187-188.

¹¹⁵ St. prp. nr. 82, (1997-98), Innst. S. nr. 108 (1998-99). Meld. St. 12 (2020–2021).

samarbeidsavtale med Universitetet i Oslo om undervisning og forskning. Senteret forsker på og formidler kunnskap om Holocaust, folkemord, rasisme, antisemittisme og minoriteters vilkår i moderne samfunn. Gjennom året har HL-senteret en rekke publikumsarrangementer og arrangerer også den nasjonale markeringen av Den internasjonale Holocaustdagen 27. januar.¹¹⁶ Det finnes i tillegg jødiske museum i Trondheim og Oslo. Museene arbeider med jødisk historie, kultur og kulturarv i Norge og fungerer som møteplasser og kompetansemiljøer.

Den jødiske minoriteten i Norge består i dag av anslagsvis 1 500–2 000 personer. Gruppen er sammensatt når det gjelder religiøs praksis og forholdet til tradisjoner. Norske jøder er i stor grad integrert økonomisk, sosialt og politisk, og mange knytter identiteten like mye til kultur, historie og tradisjon som til religion.¹¹⁷

5.3.2 Vurdering og anbefaling

Norske jøder har vært utsatt for alvorlig urett, særlig gjennom Holocaust, deportasjonene og den økonomiske likvidasjonen under andre verdenskrig. Staten har senere tatt et moralsk og økonomisk oppgjør med deler av denne uretten og etablert institusjoner som skal ivareta forskning, dokumentasjon og formidling. Den historiske erfaringen skiller seg imidlertid fra erfaringene til samer, kvener/norskfinner, skogfinner og tatere/romanifolk. Jøder har ikke vært utsatt for en målrettet fornorskings- eller assimileringspolitikk. Holocaust og antisemittisme representerer en annen type historisk og pågående urett enn den som et kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett primært skal arbeide med.

Fagutvalget vurderer derfor at jøder ikke bør inkluderes i et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett, heller ikke på lengre sikt. HL-senteret har allerede et nasjonalt ansvar for forskning og formidling om Holocaust, rasisme, antisemittisme og beslektede temaer. Det bør likevel etableres et nært og bredt samarbeid mellom det nasjonale kompetansesenteret om fornorskingspolitikk og urett og HL-senteret. Samarbeidet kan bidra til kunnskapsutveksling, styrket formidling og en mer helhetlig innsats mot rasisme, diskriminering og hatefulle ytringer.

¹¹⁶ HL-senterets oppdrag. <https://www.hlsenteret.no/om/HL-senterets%20oppdrag/hl-senterets-oppdrag.html>, sist 17/7 2026.

¹¹⁷ Banik og Levin (2010: 191-192). Meld. St. 12 (2020–2021).

6 Primær- og sekundærforslag om organisering av et nasjonalt kompetansesenter

UiT er bedt om å utrede mulig organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Mandatet åpner for at det kan fremmes et primærforslag og et sekundærforslag til organisasjonsform. Videre bes det i mandatet om forslag til hvilke oppgaver som skal legges til senteret innenfor områdene forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid. Mandatet ber om at det utredes to aktivitetsnivå, hvorav ett er et nullalternativ med et årlig budsjett på 7 millioner kroner.

Faggruppa vurderer at det er behov for en mer systematisk og koordinert nasjonal innsats knyttet til fornorskingspolitikk, urett og forsoningsarbeid. Selv om flere institusjoner arbeider med forskning, dokumentasjon og formidling på disse feltene, har ingen et særskilt nasjonalt ansvar for forsoningsarbeid (se kap. 4). Faggruppa går derfor inn for at senterets faglige tyngdepunkt skal være knyttet til formidling og forsoningsarbeid, understøttet av forskning og dokumentasjon. Faggruppa presenterer her forslag til hvordan et kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett kan organiseres. Forslaget bygger på mandatet, innspill til utredningen, innhentede erfaringer og vurderinger av rettigheter, eksisterende kompetansemiljøer og behovet for et kunnskapsløft og forsoningsarbeid.

I vurderingen av mulige organisasjonsformer har faggruppa, i tråd med mandatet, lagt til grunn at senteret så langt som mulig skal bygge på eksisterende kompetansemiljøer og bidra til å styrke, samordne og utfylle dem. Primærforslaget innebærer etablering av selvstendige enheter i form av en stiftelse med distribuert struktur der tyngden av den faglige aktiviteten er lagt til fagenheter. Forslaget legger til rette for et aktivitetsnivå som gjør det mulig for det nasjonale kompetansesenteret å møte de dokumenterte behovene for et kunnskapsløft.

Faggruppa har i denne omgang valgt å ikke legge fram et sekundærforslag med et årlig budsjett på 7 millioner kroner (jf. mandatet til utredningen). Hvorfor gjør vi rede for i kap 6.3.

I kap 6.4 gjør faggruppa rede for hvordan tater/romanifolket kan inkluderes i et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett.

Et mindretall i faggruppen har ønsket å fremme et alternativt forslag til organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Det er gjort rede for i kap 6.5.

6.1 Faglige oppgaver

Den overordnede hensikten med etableringen av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett er å bidra til et kompetanseløft i offentlig sektor og i sivilsamfunnet. KD har bedt UiT foreslå oppgaver innenfor kategoriene forsoningsarbeid, formidling, forskning og dokumentasjon. På bakgrunn av vurderingene av dagens kompetansesituasjon, herunder behovene for et kompetanseløft, foreslår faggruppa at kompetansesenterets oppgaver prioriteres i denne rekkefølgen: formidling, forsoningsarbeid,

forskning og dokumentasjon. Faggruppen har i sin vurdering lagt vekt på at senteret ikke skal erstatte eksisterende institusjoner og kompetansemiljøer, men styrke, supplere og legge til rette for samarbeid mellom dem. Oppgavene bør av den grunn utvikles og prioriteres i tett dialog med berørte grupper, deres organisasjoner og relevante fagmiljøer. Faggruppa tror det vil bidra til å sikre bred forankring og faglig legitimitet, og sikre at arbeidet bygger på berørte gruppers erfaringer, behov og prioriteringer. Tilnærmingen bidrar også til å ivareta rettighetene til urfolk og nasjonale minoriteter.

6.1.1 Formidling

Faggruppa foreslår at formidling skal være den prioriterte faglige oppgaven til senteret. Målet med formidlingsaktiviteten er å bidra til økt kunnskap i offentlig sektor og i sivilsamfunnet om fornorskingspolitikk og urett, om fornorskingspolitikkenes konsekvenser og de rettigheter urfolk og nasjonale minoriteter har. Formidlingsarbeidet bør slik bidra til å legge grunnlaget for forsoningsarbeid og et mer forsonet samfunn. Kompetansesenterets formidling bør også rette seg inn mot samisk, kvensk/norskfinsk og skogfinsk språk, kulturer, historier og samfunnsliv. Formidlingen bør synliggjøre erfaringer som over tid har vært marginalisert, fremme anerkjennelse av historisk urett og legge til rette for dialog og læring.

Formidlingen bør også være relevant for de berørte gruppene selv. Som følge av fornorskingspolitikken har mange samer, kvener/norskfinnere og skogfinnere begrenset tilgang til kunnskap om egen gruppes historie, språk og samfunnsliv. De personlige historiene og det øvrige materialet etter Sannhets- og forsoningskommisjonen kan være en viktig kilde til kunnskap, forskning og forsoning. Materialet forvaltes av Nasjonalarkivet, der Samisk arkiv har en særlig rolle gjennom sitt nasjonale ansvar for samisk dokumentasjon. Bruk og tilgjengeliggjøring må skje i tett samarbeid med Nasjonalarkivet og Samisk arkiv. Materialet inneholder personlige historier og sensitivt innhold, og forutsetter juridiske, etiske og arkivfaglige vurderinger som ivaretar personvern, rettigheter og tillit. Nasjonalarkivet bør ha ansvar for arkivfaglig forvaltning, herunder innsynsvurderinger, metadata, kontekstualisering og forsvarlig tilgjengeliggjøring. Kompetansesenteret bør ha ansvar for aktiv formidling i samarbeid med berørte miljøer og innenfor rammene Nasjonalarkivet fastsetter. Roller, ansvar og tilgangsformer bør avklares før det etableres et mer forpliktende samarbeid.

Faggruppa foreslår at det etableres en årlig *Sannhets- og forsoningsuke*, med *Sannhets- og forsoningsdagen* 12. november (datoen Stortinget vedtok unnskyldning for fornorskingspolitikken) som et samlende nasjonalt markeringspunkt. Uka og dagen henter sin inspirasjon fra Canada, se kap. 3.2. Forsoningsuka bør skape en felles nasjonal ramme for arrangementer, samtaler og formidlingsaktiviteter. Den bør kombinere nasjonal synlighet med lokalt og regionalt forankrede aktiviteter gjennomført i samarbeid med berørte grupper, kunnskaps- og utdanningsinstitusjoner på ulike nivåer, museer og kulturinstitusjoner, kommuner, frivillige organisasjoner og offentlige virksomheter. En slik årlig satsing kan bidra til varig oppmerksomhet om fornorskingspolitikken og dens konsekvenser, samtidig som den skaper møteplasser for kunnskapsdeling, dialog og videre forsoningsarbeid.

Faggruppa understreker at senteret ikke skal erstatte eksisterende formidlingsmiljøer, men styrke, samordne og supplere deres arbeid. Dette kan blant annet skje gjennom utvikling av felles ressurser, formidlingsopplegg, digitale løsninger og møteplasser som aktører i hele landet kan bruke og videreutvikle. Faggruppa mener at senteret bør ha som mål å være en godt synlig kunnskapsbasert aktør i det offentlige rom nasjonalt, dels gjennom egne aktiviteter og dels gjennom samarbeid med eksisterende institusjoner som virker innen det samme feltet.

Faggruppa mener at senteret bør være en foregangsinstitusjon for flerspråklig formidling. Formidlingen bør skje på norsk og, ut fra målgruppe, tema og formidlingssituasjon, på nordsamisk, lulesamisk, sørsamisk og kvensk.

Faggruppa vil understreke at siden formidling om fornorskingspolitikken og historisk urett kan berøre sensitive temaer som tap av språk, kultur og identitet, diskriminering, rasisme, skam og taushet, bør arbeidet være faglig solid, etisk bevisst og utvikles i tett dialog med berørte grupper og eksisterende fagmiljø.

6.1.2 Forsoningsarbeid

Faggruppa foreslår at forsoningsarbeid skal prioriteres etter formidling og før forskning og dokumentasjon. Forsoningsarbeid skjer ikke isolert, det er tett bundet sammen til oppgavene innen formidling, forskning og dokumentasjon. Faggruppa vil understreke at forsoningsarbeid ikke er en enkeltstående aktivitet eller et ansvar som kan ligge hos én institusjon. Faggruppa vil understreke at forsoningsarbeid er en langsiktig prosess, ikke en enkeltstående aktivitet eller et ansvar som kan ligge hos én institusjon. Prosessen forutsetter innsats fra berørte grupper, lokalsamfunn, offentlige myndigheter, institusjoner og sivilsamfunnet. Kompetansesenterets fremste rolle bør derfor være å bidra med kunnskap, samordning, møteplasser og faglig støtte til forsoningsarbeid på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå.

Det har over noen tiår vært en omfattende aktivitet med betydning for forsoningsarbeid i samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske miljøer. Oppfølgingen av sannhets- og forsoningskommisjonens rapport har også bidratt til at en rekke aktører har vurdert sin egen rolle i fornorskingspolitikken og i det videre forsoningsarbeidet, se kap. 4. Selv om forsoningsarbeid ikke alltid inngår eksplisitt i aktørenes mandat, er arbeidet deres sentralt i forsoningsprosessen. Det bidrar til å motvirke konsekvensene av fornorskingspolitikken, styrke språk, kultur, tilhørighet og identitet og synliggjøre erfaringer som over tid har vært marginalisert.

Faggruppa anerkjenner det arbeidet aktører innen offentlig forvaltning, utdanning, forskning, kultur, kirkeliv, arbeidsliv og sivilsamfunn har lagt ned. Den anerkjenner også hvordan aktørene har fulgt opp kommisjonens rapport gjennom erkjennelser og beklagelser, strategier, handlingsplaner, kompetansetiltak og lokale prosesser. Kompetansesenteret bør bygge videre på dette arbeidet ved å støtte offentlig sektor og sivilsamfunnet i deres forsoningsarbeid. Senteret bør synliggjøre erfaringer, formidle relevant kunnskap og legge til rette for læring og erfaringsutveksling på tvers av folkegrupper, sektorer og geografiske områder.

6.1.3 Forskning

Forskning er svært viktig for kunnskapsutvikling, formidlings- og forsoningsarbeid, og bør etter faggruppa sitt syn være en sentral oppgave for senteret. Faggruppa mener at senteret bør legge vekt på å utvikle kunnskap om hvordan forsoningsprosesser kan forstås, gjennomføres og følges opp i ulike sammenhenger, og om hvilke tiltak som kan motvirke de langvarige konsekvensene av fornorskingspolitikken. Forskningen bør også belyse erfaringer med forsoningsprosesser lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt.

På tross av en rekke forsknings- og kunnskapsfremmende tiltak de siste årene, har utredningen bekreftet at det fortsatt er et betydelig kunnskapsbehov. Dette gjelder både fornorskingspolitikken som historisk og samfunnsmessig fenomen, og politikkenes konsekvenser for samer, kvener/norskfinner, skogfinner og storsamfunnet.

Kompetansesenteret bør ha til oppgave å følge utviklingen i kunnskapsstatusen, synliggjøre forskningsbehov og initiere eller legge til rette for forskning på prioriterte områder.

Faggruppa understreker at kompetansesenteret ikke er ment å erstatte eksisterende forskningsmiljøer, men bidra til å styrke, koordinere og synliggjøre forskning som allerede foregår ved universiteter, høyskoler, museer, arkiv, språk- og kultursentre og andre kompetansemiljøer. Forskningen bør utvikles i tett samarbeid med samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøer.

Faggruppa mener at senteret bør initiere og delta i forskningsprosjekter og faglige nettverk nasjonalt og internasjonalt. Et konkret tiltak for å stimulere til kunnskapsutvikling kan være å legge til rette for hospiterings- eller gjesteforskerordninger, der forskere og fagpersoner fra ulike institusjoner arbeider ved senteret i avgrensede perioder. En slik ordning vil styrke kunnskapsutviklingen, fremme samarbeid mellom forskningsmiljøer og praksisfelt og bidra til at ny kunnskap tas i bruk.

6.1.4 Dokumentasjon

Dokumentasjon bør understøtte kompetansesenterets arbeid med formidling, forsoning og forskning. Arbeidet bør bidra til å bevare og synliggjøre lokale og regionale erfaringer med fornorskingspolitikken og dens konsekvenser for samer, kvener/norskfinner og skogfinner. En slik dokumentasjon vil gi et viktig grunnlag for kunnskapsutvikling, formidling og videre forsoningsarbeid.

Kompetansesenteret bør slik faggruppa ser det, ikke bygge opp arkiv- eller dokumentasjonsstrukturer, men samarbeide med og styrke eksisterende arkiver, museer, språk- og kultursentre og andre relevante kompetansemiljøer. Senteret bør ha en koordinerende rolle i videre dokumentasjonsarbeid og utvikle en overordnet strategi og et etisk og metodisk rammeverk for arbeidet. Strategien bør utvikles i samarbeid med berørte grupper, Nasjonalarkivet, herunder Samisk arkiv, andre relevante arkivinstitusjoner og eksisterende samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøer. Arbeidet bør bygge opp under eksisterende kompetanse og ikke komme i konkurranse med den.

Etter faggruppens vurdering bør senteret, i samarbeid med lokale og regionale aktører, dokumentere personlige historier og lokale og regionale erfaringer med fornorskingspolitikken, konsekvensene den har hatt for samer, kvener/norskfinner og skogfinner, og erfaringer fra forsoningsprosesser. Dokumentasjon som omfatter personopplysninger, personlige fortellinger eller annet sensitivt materiale, må håndteres i tråd med juridiske, etiske og arkivfaglige krav.

Senteret bør ha en overordnet strategi for dokumentasjon og et etisk og metodisk rammeverk for arbeidet. Det bør vurderes om dokumentasjon som senteret selv samler inn eller skaper, skal avleveres til Nasjonalarkivet, herunder Samisk arkiv, eller andre relevante arkivinstitusjoner. Nasjonalarkivet, Samisk arkiv og andre relevante arkiv- og fagmiljøer bør være samarbeidspartnere i spørsmål om arkivfaglig forvaltning, dokumentasjon, språk, kultur og kontekstualisering av materiale knyttet til samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske erfaringer. Ansvar, eierskap, tilgang og rutiner for håndtering av personopplysninger og annet sensitivt materiale må avklares tidlig, i dialog med berørte miljøer og aktuelle arkivinstitusjoner. Slik kan dokumentasjonsarbeidet bidra til å bevare erfaringer for framtiden og styrke kunnskapsgrunnlaget for forsoning.

6.2 Primærforslag: Stiftelse med desentralisert struktur

Primærforslaget har som utgangspunkt at det etableres et Nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett (NKFU) som en selvstendig enhet, i form av en stiftelse, med desentralisert struktur. Faggruppa anbefaler at NKFU etableres med tre fagenheter: Fagenhet for samisk, Fagenhet for kvensk/norskfinsk og Fagenhet for skogfinsk. I tillegg til fagenhetene etableres Enhet for administrative tjenester, virksomhetskoordinering og nasjonalt formidlings- og forsoningsarbeid (EVN) som en egen støtte- og resultatenheter.

6.2.1 Fagenheter

Hovedtyngden av den faglige aktiviteten bør utføres ved fagenhetene. De tre fagenhetene bør for sine respektive grupper ha ansvar for formidling, forsoningsarbeid, forskning og dokumentasjon. Dette bør skje i dialog med gruppene og relevante kompetansemiljøer.

Fagenhetene bør ha egne virksomhetsplaner basert på NKFU sin strategi. Hver fagenhet bør utøve bemannings-, mål-, resultat-, økonomi- og risikostyring og ha fag-, budsjett- og personalansvar på sitt nivå. Fagenhetene bør etter faggruppas syn lokaliseres i tilknytting til eksisterende samiske, kvenske/norsk finske og skogfinske kompetansemiljøer. Dette vil sikre senteret en desentralisert struktur og at senteret i sin helhet bygger på eksisterende kompetansemiljø.

Hver fagenhet kan ut fra sine faglige prioriteringer velge å knytte til seg et eller flere *knutepunkt* lokalisert ved et eller flere eksisterende kompetansemiljøer. Knutepunktene bør ha en sentral rolle i NKFUs arbeid gjennom å bidra med lokal kunnskap og kontakt med berørte grupper.

Etter faggruppas vurdering bør fagenhetene sikre at den faglige aktiviteten er forankret i de ulike gruppenes egne språk, historie, kultur og samfunnsliv. Faggruppa mener det vil bidra til å kunne identifisere kunnskapsbehov og stimulere til formidlingsformer som er særlig relevante for den enkelte folkegruppe.

Fagenhetene bør etter faggruppas syn ha ansvar for å utvikle og følge opp forsoningsarbeidet gjennom lokale og regionale dialogprosesser, kompetansetiltak, formidlingsarbeid og utvikling av kunnskapsgrunnlag som tar utgangspunkt i de berørte gruppenes erfaringer, behov og prioriteringer.

Fagenhetene bør ha forskningskompetanse og bidra til utviklingen av forskningsaktivitet innenfor sine respektive fagområder. Dette bør skje i dialog med knutepunkt og i samarbeid med eksisterende forskningsmiljøer. Fagenhetene bør bidra til å identifisere lokale og regionale kunnskapsbehov, etablere samarbeid om forskningsprosjekter og formidle forskningsresultater til relevante målgrupper.

Dokumentasjonsarbeidet bør primært være forankret i fagenhetene og knutepunktene. Fagenhetene har en viktig oppgave i å identifisere dokumentasjonsbehov og prioritere innsatsområder innenfor sine folkegrupper.

6.2.2 Knutepunkt

Faggruppa foreslår at hver fagenhet kan ha samarbeid med et eller flere knutepunkt, lokalisert ved et eller flere andre eksisterende kompetansemiljøer. Mens fagenhetene bør utgjøre faste enheter i NKFU, kan knutepunktenes tilknytning og form variere. Det bør i stor grad være opp til fagenhetene selv, ut fra gruppa sine behov, å identifisere hvem det bør inngås knutepunktsavtaler med og hvilket innhold avtalene skal ha. Samarbeidet kan for eksempel bestå i at senteret har en forpliktende samarbeidsavtale med kompetansemiljøet om prosjektgjennomføring, frikjøp og/eller aktivitetsmidler.

Knutepunkt kan for eksempel være institusjoner av ulik art, som museer, språk- og kultursentre og kultur- og kunnskapsinstitusjoner. Knutepunktenes rolle vil primært være å bidra med lokal tilstedeværelse, særskilt kompetanse om fagfeltet og utgjøre bindeledd mellom senteret og berørte grupper og miljøer.

Knutepunktene bør med sin lokale tilstedeværelse og kontakt med berørte grupper bidra til å identifisere behov, bygge relasjoner og legge til rette for konkrete aktiviteter og møteplasser. Knutepunktene bør ha mulighet til å tilpasse innsatsen til lokale forhold, samtidig som erfaringer og kunnskap kan deles og videreutvikles i hele senterets struktur.

6.2.3 Enhet for administrative tjenester, virksomhetskoordinering og nasjonalt formidlings- og forsoningsarbeid (EVN)

Stabs- og administrative støttefunksjoner vil være en sentral del av oppgavene til EVN, utover dette bør enheten ha oppgaver knyttet til formidlings- og forsoningsarbeid rettet mot nasjonalt nivå. Faggruppa mener EVN bør ha ansvar for å koordinere arbeidet med Sannhets- og forsoningsuka og Sannhets- og forsoningsdagen 12. november. EVN bør etter faggruppas syn

ha et særlig ansvar for at NKFU er en synlig nasjonal aktør som bidrar til økt kunnskap om fornskingspolitikk og uretten den har medført, om urfolk og nasjonale minoriteter og deres rettigheter og som slik bidrar til forsoningsarbeid.

Oppgavene knyttet til nasjonalt formidlings- og forsoningsarbeid bør omfatte utvikling og tilgjengeliggjøring av digitale ressurser, gjennomføring av formidlingsopplegg og nasjonale arrangementer, samt opprette og holde kontakt med sentrale målgrupper i offentlig sektor, utdanningssektoren, kultur- og museumssektoren, media og sivilsamfunnet. Dette omfatter blant annet å identifisere nasjonale kunnskaps- og kompetansebehov samt bidra til samhandling mellom fagenhetene, knutepunktene og eksterne samarbeidspartnere.

6.2.4 Juridisk form, styre og råd

Stiftelser er ofte benyttet som organisasjonsform for ideelle, samfunnsnyttige, kulturelle, forsknings- og dokumentasjonsrelaterte formål. Faggruppa har vurdert at en stiftelse er den best egnede organisasjonsformen for NKFU. Dette var også tilbakemeldingen i et stort flertall av innspillene på råutkastet, se kap. 1. Skal NKFU kunne bidra til kunnskapsløft innenfor offentlig sektor og sivilsamfunnet, er det etter faggruppas vurdering avgjørende at senteret over tid opparbeider bred tillit hos berørte grupper og samfunnet ellers. Senterets arbeid forutsetter også faglig uavhengighet og full akademisk frihet. Slik faggruppa vurderer det er stiftelsesformen den organisasjonsformen som best legger til rette for dette.

Vedtektene angir senterets formål, mandat, oppgaver, sammensetning av styre, rolle, oppgave og sammensetting av eventuelle råd, men gjerne også forholdet til berørte grupper. Slik faggruppa vurderer det, gir det den nødvendige forutsigbarheten et senter av denne typen vil ha behov for. En stiftelse vil samtidig kunne fastsette egne strategiske prioriteringer innenfor rammene av formålet, inngå samarbeidsavtaler med relevante institusjoner og utvikle egne systemer for administrasjon, ledelse, formidling, forsoningsarbeid, forskning og dokumentasjon.

Faggruppa er av den oppfatning senteret bør ha et styre og tre råd. Det vil si at NKFU har et styre og at hver fagenhet har et eget råd. Styrets sammensetning bør reflektere bakgrunnen for opprettelsen av senteret og senterets samfunnsoppdrag og ivareta rettighetene til de berørte gruppene. I vedtektene bør det gå fram at alle fagenheter og alle berørte grupper – samer, kvener/norskfinner og skogfinner – skal være representert i styret og at disse til sammen har et flertall av styremedlemmene.

Rådene til fagenhetene bør ha representanter fra den berørte gruppens organisasjoner og institusjoner, fra relevante fag- og kompetansemiljøer, fra UH-sektoren, samt fra offentlig sektor. Rådet skal bidra til faglig forankring og gi råd om strategiske valg og faglige prioriteringer. Rådene vil dermed inngå i senterets samlede medvirkningsstruktur. Rådenes sammensetning bør reguleres av vedtektene og ivareta rettighetene til de berørte gruppene.

6.2.5 Aktivitetsnivå

Etableringen av et nasjonalt kompetansesenter for forsoning, formidling, forskning og dokumentasjon forutsetter et aktivitetsnivå som er i samsvar med senterets mandat, oppgaver og organisering. Primærforslaget innebærer en organisasjonsform med tre fagenheter, med et nettverk av knutepunkter, og med en enhet for stabs- og støttefunksjoner samt nasjonalt formidlings- og forsoningsarbeid (EVN). En slik struktur krever kapasitet til ledelse, koordinering, kommunikasjon, reisevirksomhet, digitale samarbeidsløsninger og oppfølging av samarbeidsavtaler, i tillegg til senterets løpende faglige virksomhet. Senterets ressurser må derfor dimensjoneres både for å ivareta egen virksomhet og for å understøtte samarbeid med knutepunkt og øvrige kompetansemiljøer. På bakgrunn av dette foreslår faggruppa en trinnvis utvikling av NKFU, der tre aktivitetsnivåer synliggjør ulike ambisjonsnivåer, ressursbehov og utviklingsmuligheter:

Oppstartsfasen er en kortere tidsavgrenset periode der NKFU bygger organisasjon, etablerer styrings- og medvirkningsstrukturer, inngår samarbeidsavtaler og utvikler strategier og arbeidsformer. I denne fasen vil den faglige aktiviteten være begrenset, og hovedfokus ligge på organisasjonsutvikling, forankring og nettverksbygging. For rask oppstart vil det være formålstjenlig at en eksisterende kunnskapsinstitusjon fungerer som faslitator, tilsvarende det HL-senteret hadde (se kap. 4.1).

Grunnivået representerer det laveste nivået som kan gi NKFU en varig og troverdig nasjonal funksjon. På dette nivået er NKFU etablert som en stiftelse. NKFU vil da ha kapasitet til å ivareta senterets fire hovedoppgaver innen formidling, forsoningsarbeid, forskning og dokumentasjon. Grunnivået forutsetter at det er fagmiljøer ved alle fagenhetene, kapasitet til nasjonal koordinering og tilstrekkelige ressurser til samarbeid og aktivitet.

Full drift innebærer at NKFU har kapasitet til å gjennomføre forsknings- og dokumentasjonsarbeid, utvikle nasjonale kompetanse- og undervisningsressurser, støtte lokale og regionale forsoningsprosesser og delta aktivt i internasjonalt samarbeid. Dette nivået gir rom for et mer omfattende nettverk av knutepunkt og langsiktige utviklingsprogrammer.

Ved vurderingen av aktivitetsnivåene bør det legges særlig vekt på kapasiteten som er nødvendig for at NKFU skal kunne fylle rollen som nasjonal aktør, samtidig som det styrker eksisterende kompetansemiljøer. Et sentralt premiss er at NKFU ikke skal erstatte andre aktører, men bidra til koordinering, kunnskapsutvikling og samarbeid på tvers av sektorer og geografiske områder.

Faggruppa legger til grunn at oppstartsfasen primært bør forstås som en avgrenset oppstartsperiode, mens grunnivået representerer minimumsnivået for en varig nasjonal virksomhet. Ressursbehovet bør derfor vurderes både ut fra behovet for grunnbemanning, samarbeid med knutepunkt og eksterne aktører, og aktivitetsmidler til formidling, deltakelse i forsoningsarbeid, forskning og dokumentasjon. Ressursene bør fordeles slik at NKFU sikres tilstrekkelig kapasitet til ledelse, koordinering og fellesfunksjoner og at fagenhetene har tilstrekkelig kapasitet til bemanning og drift av robuste fagmiljøer med tilknyttede knutepunkt.

På bakgrunn av oppgavene som foreslås lagt til NKFU, vurderer faggruppa at aktivitetsnivået i oppstartsfasen bør ligge på 10 til 12 årsverk. I denne fasen bør hovedvekten ligge på oppbygging av NKFU med etablering av fagenhetene (4–5 årsverk) og etablering av samarbeidsavtaler/knutepunkt (2–3 årsverk) og ledelse, administrative støttefunksjoner og nasjonalt formidling- og forsoningsarbeid (EVN) (4–5 årsverk). Midler til drift kommer i tillegg.

Grunnivået, som utgjør minimumsnivået for varig nasjonal drift, bør ligge på om lag 25–30 årsverk. På grunnivået bør fagenhetene ha mulighet å utvikle et reelt fagmiljø og følge opp oppgaver innen formidling, forsoningsarbeid, forskning og dokumentasjon. Det vil kreve 12 til 15 årsverk. Knutepunkt, som på dette nivået trolig vil være en kombinasjon av samarbeidsavtaler, frikjøp, prosjektmidler og aktivitetsmidler, tilsvarer 4 til 5 årsverk. NKFU bør ha tilstrekkelig kapasitet til å ivareta ledelse og EVN med 8–10 årsverk. Midler til drift kommer i tillegg.

Full drift innebærer at NKFU har kapasitet til å innta en bred nasjonal rolle og et mer omfattende nettverk av knutepunkt. Aktivitetsnivået bør da ligge på om lag 50 til 60 årsverk, der om lag 27–35 til fagenhetene, om lag 10–12 årsverk settes av til knutepunkt og 12–15 årsverk til ledelse og EVN. Ved full drift bør NKFU ha kapasitet til å utvikle et mer forpliktende og aktivt nettverk av knutepunkt. Dette kan omfatte flerårige samarbeidsavtaler, frikjøp av kompetanse ved partnerinstitusjoner, delte stillinger og egne prosjektmidler til lokale og regionale formidlings-, forsonings- og dokumentasjonstiltak. Et slikt nivå vil gi senteret større evne til å fungere som en nasjonal utviklingsaktør, samtidig som arbeidet forankres i eksisterende kompetansemiljøer. Midler til drift kommer i tillegg.

Tabell: Dimensjonering NKFU primærforslag, årsverk i ulike faser

Fase	Samlet	Fagenhet	Knutepunkt	EVN
Oppstartsfase	10–12	4–5	2–3	4–5
Grunnivå	25–30	12–15	4–6	8–10
Full drift	50–60	27–35	10–12	12–15

6.3 Lokalisering av fagenheter og EVN

I vurdering av lokalisering av fagenheter og EVN har faggruppa lagt vekt på det overordnede målet med etableringen av senteret, de ulike faglige oppgavene senteret skal ha, rettighetene til urfolk og nasjonale minoriteter og innspillene fra berørte grupper og eksisterende kompetansemiljø.

6.3.1 Samisk fagenhet

Lokaliseringen av en samisk fagenhet bør avgjøres i dialog med Sametinget og samiske institusjoner og med utgangspunkt i fagenhetens mandat, oppgaver og behov for faglig og institusjonell forankring. Fagenheten bør etter faggruppas vurdering plasseres i eller ha nær

tilknytning til et etablert samisk fagmiljø med relevant kompetanse, kapasitet og samarbeidserfaring.

Ved vurderingen av lokalisering bør det legges vekt på tilgang til samisk språk- og kulturkompetanse, kunnskap om samisk historie og samfunnsliv, samt erfaring med dokumentasjon, forskning og formidling. Det bør også legges vekt på tilgang på kompetent arbeidskraft og muligheten for et tett og forpliktende samarbeid med Sametinget, samiske institusjoner, museer, arkiv- og dokumentasjonsmiljøer, forsknings- og utdanningsinstitusjoner og samiske organisasjoner.

6.3.2 Kvensk/norskfinsk fagenhet

Lokaliseringen av en kvensk/norskfinsk fagenhet bør avgjøres i dialog med kvenske/norskfinske organisasjoner og institusjoner med utgangspunkt i fagenhetens mandat, oppgaver og behov for faglig og institusjonell forankring. Per i dag finnes det to virksomheter med et særlig nasjonalt ansvar for kvenske og norskfinske temaer: Kvensk institutt, som er et nasjonalt senter for kvensk språk og kultur, og Ruija kvenmuseum, som har et nasjonalt musealt ansvar for kvensk/norskfinsk historie i Norge. I tillegg finnes det språk- og kultursentre, organisasjoner og andre aktører som har viktig kunnskap om kvensk/norskfinsk språk, kultur, historie og samfunnsliv.

Faggruppa anbefaler at fagenheten plasseres i et miljø med sterk kompetanse innen kvensk språk, kultur, historie, formidling, forskning og dokumentasjon, og med nærhet til sentrale kvenske og norskfinske miljøer, og med god tilgang på arbeidskraft med relevant fagkompetanse. Lokaliseringen bør vurderes i lys av fagenhetens oppgaver, og hvilke eksisterende institusjoner og fagmiljøer den skal samarbeide med. Det bør også legges vekt på at fagenheten bidrar til samarbeid og erfaringsutveksling mellom ulike kompetansemiljø.

6.3.3 Skogfinsk fagenhet

Faggruppa foreslår at den skogfinske fagenheten etableres i tilknytning til Norsk skogfinsk museum på Svullrya i Innlandet. Forslaget er i tråd med de ønsker og innspill som er satt fram av de skogfinske organisasjonene og av Norsk skogfinsk museum. De skogfinske kompetansemiljøene er få og er i dag i en oppbyggingsfase, der mye av kompetansen er å finne på institusjoner i Innlandet, som Universitetet i innlandet og Norsk skogfinsk museum.

Utredningen foreslår av den grunn at fagenheten plasseres i tilknytning til det fremste kompetansemiljøet på skogfinsk historie, kultur, kulturarv, formidling, forskning og dokumentasjon. Lokaliseringen ses i lys av fagenhetens mandat og oppgaver, tilgjengelig fagkompetanse og muligheten for å bygge et langsiktig og robust fagmiljø. Geografisk nærhet til sentrale skogfinske kulturmiljøer og på muligheten for samarbeid med Skogfinsk museum, Universitetet i Innlandet, skogfinske organisasjoner og berørte lokalsamfunn er også vektlagt.

6.3.4 Enhet for administrative tjenester, virksomhetskoordinering og nasjonalt formidlings- og forsoningsarbeid

EVN skal ivareta senterets stabs- og administrative støttefunksjoner og ha ansvar for nasjonalt formidlings- og forsoningsarbeid. Faggruppa mener at EVN bør koordinere arbeid med Sannhets- og forsoningsuka og markeringen av Sannhets- og forsoningsdagen 12. november. Faggruppa har vurdert både Oslo og Tromsø som aktuelle lokaliseringssteder.

Oslo har fordeler i form av nærhet til sentrale statlige institusjoner, departementer og andre nasjonale aktører, et stort befolkningsgrunnlag og gode kommunikasjonsmuligheter. En lokalisering i Oslo kan gi gode forutsetninger for kontakt med sentrale beslutningstakere og nasjonal synlighet. Samtidig er det en risiko for at enheten blir én av mange nasjonale aktører, med begrenset mulighet til å utvikle en tydelig faglig profil og samarbeid med de berørte miljøene.

Tromsø har på sin side sterke og relevante eksisterende kompetansemiljøer innen samiske og kvenske/norskfinske spørsmål, urfolks- og minoritetsrettigheter, forskning, utdanning, dokumentasjon og formidling. Byen har også en viktig funksjon som møteplass for samiske, kvenske/norskfinske og andre nordnorske og arktiske miljøer, og har gode kommunikasjonsmuligheter og et bredt institusjonslandsskap. En ulempe ved lokalisering i Tromsø er større avstand til sentrale beslutningstakere, deler av de nasjonale institusjonene, og enkelte av de nasjonale minoritetsmiljøene. Samtidig vil en lokalisering i Tromsø kunne gi EVN nærhet til flere av de berørte gruppene, til en rekke sentrale fagmiljøer og samarbeidspartnere som er viktige for senterets oppgaver, samtidig som enheten kan ivareta en nasjonal rolle.

Faggruppa anbefaler derfor at EVN lokaliseres i Tromsø. Etter faggruppas vurdering gir Tromsø de beste forutsetningene for å bygge opp en faglig robust og legitim enhet, med nærhet til relevante kompetansemiljøer og berørte grupper. En lokalisering i Tromsø er ikke til hinder for et tett samarbeid med departementer, direktorater og øvrige nasjonale aktører i hele landet. For å kunne ivareta sine nasjonale og koordinerende funksjoner på en god måte, bør EVN ha egne og egnede lokaler.

6.4 Om sekundærforslag

Mandatet ber om at det legges fram forslag basert på nullalternativet, det vil si et årlig budsjett på 7 millioner kroner. Det innebærer at senteret dimensjoneres og etableres med dette som ramme for oppstarts- og driftskostnader. Det overordnede målsetting for senteret og oppgavene senteret står overfor vil i utgangspunktet være de samme for sekundærforslaget som for primærforslaget. Samtidig vil kapasiteten til å løse oppgavene være en helt annen.

Innspillene faggruppa har fått i dialogen med berørte grupper og berørte miljø har i overveiende grad gått i retning av en selvstendig enhet med distribuert modell, i tråd med primærforslaget som her er presentert. Slik faggruppa vurderer det, vil det være krevende å

etablere et nasjonalt kompetansesenter med en selvstendig enhet med distribuert modell og samtidig ivareta alle oppgavene mandatet legger til grunn innenfor et årlig budsjett på 7 millioner kroner. Faggruppa vurderer imidlertid at det vil være mulig å etablere et senter som en egen enhet med en distribuert modell ved en eksisterende kunnskapsinstitusjon. En slik modell har imidlertid liten eller ingen støtte blant berørte grupper og berørte miljø.

Etter faggruppas vurdering vil det ikke være formålstjenlig, sett i lys av bakgrunnen for og målet med senteret, å etablere et nasjonalt kompetansesenter uten den nødvendige tilliten fra berørte grupper og miljøer. Faggruppa velger av den grunn å ikke legge fram et sekundærforslag med utgangspunkt nullalternativet i denne omgang. Forslag til nullalternativet vil bli utredet i løpet av den nærmeste tiden og danne grunnlag for dialog med berørte grupper i løpet av høsten. Faggruppa vil ha klart et sekundærforslag basert på nullalternativ innen 15. november.

6.5 Alternativt forslag til organisering

Et mindretall i faggruppen har ønsket å fremme et alternativt forslag til organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Forslaget bygger på innspill som utredningen har mottatt til råutkastet, jf. kapittel 1.4. Det overordnede målet for senteret og oppgavene det skal ivareta, vil i utgangspunktet være de samme som i primærforslaget. Det alternative forslaget legger imidlertid til grunn at organiseringen må ta utgangspunkt i samenes status som urfolk og deres rett til selvbestemmelse. For kvenene/norskfinnene og skogfinnene må organiseringen ta utgangspunkt i deres rett til effektiv deltakelse i saker som gjelder gruppenes egne erfaringer med fornorskingspolitikk og urett.

Innspill fra samiske miljøer understreker at et senter som skal bidra til forsoning, ikke bør organiseres på en måte som kan svekke samenes særlige rettslige status eller rettigheter. Dersom disse hensynene ikke kan ivaretas innenfor rammen av primærforslaget, bør det alternative forslaget utredes videre. Dette vil kunne innebære å utrede etablering av to eller flere kompetansesentre.

I alternativet forslaget foreslås det etableres et eget samisk kompetansesenter, forankret i en samisk eller samiskstyrt institusjon med et tydelig samisk samfunnsmandat. Senteret bør organiseres som en distribuert modell, med regionale samiske institusjoner som en del av strukturen.

De kvenske/norskfinske og skogfinske miljøenes behov bør på tilsvarende måte følges opp i tett dialog med deres institusjoner, organisasjoner og kompetansemiljøer. Det bør ikke på forhånd fastsettes én felles organisasjonsmodell. Det kan derfor være aktuelt å etablere ett, to eller flere sentre, avhengig av premissgivergruppenes behov, vurderinger og beslutninger.

I denne alternative modellen skal samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske premissgivernivåer ha selvstendig ansvar for strategiske prioriteringer knyttet til dokumentasjon, forskning, formidling og forsoning. Et eventuelt felles organ bør ivareta

støtte- og samordningsoppgaver på oppdrag fra gruppene. Senterstrukturen bør bygge på eksisterende kompetansemiljøer, institusjoner og forskningsmiljøer og sikres tilstrekkelige ressurser og nødvendig institusjonell kapasitet.

Faggruppen har imidlertid vurdert at en modell som innebærer etablering av to eller flere kompetansesentre, kan ligge utenfor mandatets ramme, ettersom UiT er bedt om å utrede mulig organisering av ett nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett.

6.6 Om inkludering av tater/romanifolket

I mandatet er UiT bedt om å vurdere om andre nasjonale minoriteter enn kvener/norskfinner og skogfinner på lengre sikt kan inkluderes i senterets arbeid. Faggruppa har vurdert at det nasjonale kompetansesenteret om fornorskingspolitikk og urett i første omgang skal ha et særskilt ansvar for oppfølgingen av Sannhets- og forsoningskommisjonens anbefalinger om samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Faggruppa vurderer imidlertid at senterets organisering på lengre sikt bør innrettes slik at den også kan omfatte tatere/romanifolk.

Tatere/romanifolk har vært utsatt for en langvarig og menneskerettsstridig assimileringsspolitikk, med alvorlige og vedvarende konsekvenser for enkeltpersoner, familier og fellesskapet. Faggruppa viser til at det er vesentlige paralleller mellom denne politikken og fornorskingspolitikken overfor samer, kvener/norskfinner og skogfinner, blant annet når det gjelder målsettinger og tidsperiode og at de målrettede tiltakene særlig var rettet mot barn og unge. Tatere/romanifolk bør på sikt inngå som en likeverdig del av senterets arbeid og ha samme reelle mulighet til å påvirke prioriteringer, kunnskapsutvikling, formidling og forsoningsarbeid som de øvrige gruppene senteret omfatter. En slik inkludering må imidlertid skje gradvis og på gruppens premisser. På bakgrunn av begrenset tillit til tidligere prosesser er dialog, forankring og reell medvirkning fra tater-/romanifolk avgjørende.

Faggruppa anbefaler derfor at det først etableres et eget senter for rettferdighet og forsoning for tatere/romanifolk. Senteret bør bygges opp som en sentral ressurs og et kompetansemiljø for gruppen, og fra oppstarten samarbeide tett med Anno Glomdalsmuseet, HL-senteret og det nasjonale kompetansesenteret. Etter tre til fem år med stabil drift bør senteret, dersom gruppen selv ønsker det, vurderes som en selvstendig fagenhet i det nasjonale kompetansesenteret om fornorskingspolitikk og urett.

Faggruppa vurderer at norske romer og jøder ikke bør inkluderes i senterets mandat, ettersom deres historiske erfaringer og utfordringer er av en annen karakter. Det bør likevel etableres et forpliktende samarbeid med Romano Kher, Ressurssenter for norske romer, og HL-senteret.

6.7 Vurdering av primærforslaget

Primærforslaget svarer i stor grad ut den overordnede hensikten et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett er satt til å løse: Bidra til et kompetanseløft i offentlig sektor og sivilsamfunnet om fornorskingspolitikk og urett. Forslaget etablerer en tydelig sammenheng mellom senterets formål, de fire faglige oppgavene og den foreslåtte organiseringen. Modellen legger til rette for at senteret kan utvikle og formidle kunnskap, støtte forsoningsprosesser og styrke samarbeidet mellom eksisterende institusjoner og kompetansemiljøer.

Faggruppa har lagt til grunn at formidling bør være senterets prioriterte oppgave. Det finnes fortsatt betydelige kunnskapsmangel i offentlig sektor og i befolkningen om fornorskingspolitikken, konsekvensene av politikken og rettighetene til samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Et kompetanseløft forutsetter at kunnskap gjøres tilgjengelig, relevant og anvendbar for ulike målgrupper. Primærforslaget gir senteret et tydelig ansvar for å utvikle og tilgjengeliggjøre formidlingsressurser, digitale løsninger, arrangementer og møteplasser. Dette kan styrke kunnskapen både i offentlige virksomheter, utdanningssektoren, kultursektoren, media og sivilsamfunnet.

Faggruppa vurderer det som en styrke at formidlingen ikke begrenses til fornorskingspolitikken som historisk fenomen. Senteret skal også formidle kunnskap om samisk, kvensk/norskfinsk og skogfinsk språk, kultur, historie og samfunnsliv og om urfolk og nasjonale minoriteters rettigheter. En slik tilnærming kan bidra til å synliggjøre erfaringer og kunnskap som over tid har vært marginalisert, og samtidig styrke anerkjennelse, tilhørighet og forståelse. At formidlingen skal skje på norsk og, der det er relevant, på nordsamisk, lulesamisk, sørsamisk og kvensk, understøtter senterets mål om å være en foregangsinstitusjon for flerspråklig formidling.

Forslaget om en årlig Sannhets- og forsoningsuke, med 12. november som et nasjonalt samlingspunkt, kan bli et viktig virkemiddel i dette arbeidet. En slik markering kan gi fornorskingspolitikken og dens konsekvenser varig offentlig oppmerksomhet. Den kan også gi kommuner, skoler, museer, frivillige organisasjoner, offentlige virksomheter og berørte miljøer en felles ramme for lokale og regionale aktiviteter. Faggruppa vurderer at tiltaket særlig kan styrke sammenhengen mellom nasjonal synlighet og lokalt forankret forsoningsarbeid.

Primærforslaget svarer også godt på føringen om at senteret ikke skal erstatte eksisterende institusjoner og kompetansemiljøer. Tvert imot bygger modellen på at senteret skal styrke, samordne og supplere arbeid som allerede skjer ved universiteter og høyskoler, museer, arkiver, språk- og kultursentre, organisasjoner og andre fagmiljøer. Dette kommer tydelig fram både i beskrivelsen av de faglige oppgavene og i den desentraliserte organisasjonsmodellen. Fagenhetene og knutepunktene skal knytte senteret til eksisterende kompetanse og lokale miljøer, og bidra til at kunnskap, erfaringer og initiativ kan deles på tvers av geografiske områder og sektorer.

Modellen med egne fagenheter for samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske forhold vurderes som særlig viktig. Gruppene har ulike erfaringer med fornorskingspolitikken, ulike språk- og kulturforutsetninger, ulik rettslig status og rettsgrunnlag og ulike institusjonelle landskap. Fagenhetene kan derfor identifisere kunnskapsbehov og utvikle aktiviteter med utgangspunkt i den enkelte gruppes erfaringer, behov og prioriteringer. Samtidig kan senteret ivareta fellesfunksjoner, nasjonal koordinering og et samlet formidlings- og forsoningsarbeid. Faggruppa vurderer at denne kombinasjonen gir en hensiktsmessig balanse mellom særskilt faglig forankring og en tydelig nasjonal rolle.

Faggruppa vurderer videre at forslaget har en realistisk forståelse av forsoning. Forsoning kan ikke gjennomføres av én institusjon eller reduseres til enkeltstående tiltak. Det er en langsiktig prosess som forutsetter innsats fra berørte grupper, lokalsamfunn, myndigheter, institusjoner og sivilsamfunn. Senteret bør derfor først og fremst bidra med kunnskap, samordning, faglig støtte og møteplasser. Forslaget legger godt til rette for en slik rolle gjennom lokale og regionale dialogprosesser, kompetansetiltak, formidling og erfaringsutveksling.

Innen forskning og dokumentasjon gir primærforslaget senteret relevante og nødvendige oppgaver. Senteret skal identifisere kunnskapshull, synliggjøre forskningsbehov, initiere samarbeid og bidra til at ny kunnskap tas i bruk. Dokumentasjonsarbeidet skal på sin side ivareta og synliggjøre lokale og regionale erfaringer, uten at senteret bygger opp parallelle arkivstrukturer.

Stiftelsesformen og den foreslåtte medvirkningsstrukturen gir etter faggruppas vurdering et godt grunnlag for faglig uavhengighet og langsiktig legitimitet. Styret og rådene må samtidig sikre reell medvirkning, ikke bare formell representasjon. Berørte grupper må ha innflytelse på senterets prioriteringer, arbeidsformer og faglige utvikling.

Den største usikkerheten knytter seg til ressurser. Mandatet er bredt, og den desentraliserte strukturen krever kapasitet til faglig arbeid, koordinering, samarbeid og administrasjon. Faggruppa vurderer derfor at grunnivået på 25–30 årsverk bør forstås som et minimum for varig nasjonal drift. Samlet sett vurderes primærforslaget som et godt og gjennomarbeidet grunnlag for å etablere et senter som kan fylle de overordnede målsettingene, forutsatt tilstrekkelig finansiering, tydelige rolleavklaringer og reell medvirkning fra berørte grupper.

Referanseliste

Berg-Nordlie, M. (2024). *En kort introduksjon til samenes historie*. Cappelen Damm Akademisk.

Bjørklund, I. (2024). Den norske kolonialismen i Sápmi – metafor eller realitet? *Nytt Norsk Tidsskrift*, 41(3–4), 222–234.

Direktoratet for forvaltning og økonomistyring. (2024). *Veileder til utredningsinstruksen*. <https://www.dfo.no/fagomrader/utrede-statlige-tiltak/veileder-til-utredningsinstruksen>

Europarådet. (1992). *Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk* (ETS nr. 148). <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/text-of-the-charter>

Europarådet. (1995). *Rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter* (ETS nr. 157). <https://www.coe.int/en/web/minorities/text-of-the-convention>

Fjellheim, E. M. (2023). Wind energy on trial in Saepmie: Epistemic controversies and strategic ignorance in Norway's green energy transition. *Arctic Review on Law and Politics*, 14(1). <https://doi.org/10.23865/arctic.v14.5518>

FNs menneskerettighetskomité. (1994). *General comment No. 23: The rights of minorities (Article 27)* (CCPR/C/21/Rev.1/Add.5). Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights.

FNs menneskerettighetskomité. (2024). *Views adopted by the Committee under article 5 (4) of the Optional Protocol, concerning communication No. 3588/2019: Jovsset Ante Sara v. Norway* (CCPR/C/141/D/3588/2019). Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights.

Forente nasjoner. (1965). *Internasjonal konvensjon om avskaffelse av alle former for rasediskriminering*.

Forente nasjoner. (1966). *Internasjonal konvensjon om sivile og politiske rettigheter*.

Forente nasjoner. (1989). *Konvensjon om barnets rettigheter*.

Forente nasjoner. (2007). *FNs erklæring om urfolks rettigheter*. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. <https://www.ohchr.org/en/indigenous-peoples/un-declaration-rights-indigenous-peoples>

Government of Canada. (2026). National Day for Truth and Reconciliation. <https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/campaigns/national-day-truth-reconciliation.html>

Grunnloven. (1814). *Kongeriket Norges Grunnlov* (LOV-1814-05-17). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1814-05-17>

HL-senteret. (2026). *Årsrapport 2025*. <https://www.hlsenteret.no/om/arsrapport/>

HL-senteret. (2026). Forside. <https://www.hlsenteret.no/>

HL-senteret. (2026). HL-senterets oppdrag. <https://www.hlsenteret.no/om/HL-senterets%20oppdrag/hl-senterets-oppdrag.html>

HL-senteret. (2026). Om Mino-bygget. <https://www.hlsenteret.no/om/mino/index.html>

Innst. 30 S (2024–2025). *Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner*. Stortinget. <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2024-2025/inns-202425-030s.pdf>

Innst. S. nr. 108 (1998–1999). *Innstilling om et historisk og moralsk oppgjør med behandlingen i Norge av den økonomiske likvidasjonen av den jødiske minoriteten under den andre verdenskrig*. Stortinget.

Innst. S. nr. 29 (2006–2007). *Innstilling om samtykke til ratifikasjon av UNESCO-konvensjonen av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven*. Stortinget.

International Labour Organization. (1989). Konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater. <https://www.ilo.org/resource/c169-indigenous-and-tribal-peoples-convention-1989>

Johnsen, T. (2021). Negotiating the meaning of ‘TRC’ in the Norwegian context. I S. Guðmarsdóttir, P. Regan, D. Solomons, & H. J. van der Walt (Red.), *Trading justice for*

peace? Reframing reconciliation in TRC processes in South Africa, Canada and Nordic countries. AOSIS Publishing.

Josefsen, E., & Broderstad, E. G. (2024). Hvordan forstå forsoningspolitikken formelle sluttspunkt? *Heimen*, 61(4), 311–328.

Josefsen, E., Broderstad, E. G., & Hernes, H.-K. (2024). Sannhet for forsoning? Om den norske sannhets- og forsoningskommisjonens rapport. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 41(1), 72–81.

Kommunal- og distriktsdepartementet. (2025, 29. januar). Europarådets rammekonvensjon. Regjeringen.no. <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/nasjonale-minoriteter/midtpalte/europaradets-rammekonvensjon/id86935/>

Kortekangas, O., Elgabsi, N., & Arvidsson, M. (2024). Forgotten responsibilities? Nordic truth commissions, Sámi history, and the difficulty of transnational perspectives on historical responsibility. *Ethnicities*, 1–16.

Kultur- og likestillingsdepartementet. (2026, 25. februar). *FNs konvensjon mot rasediskriminering (ICERD)*. Regjeringen.no. <https://www.regjeringen.no/no/tema/likestilling-og-mangfold/likestilling-og-inkludering/fn-konvensjoner-kud/fns-rasediskrimineringskonvensjon-/id670417/>

Kulturrådet. (2025). *Kulturrådets strategi for 2025–2028*. [Kulturrådets strategi for 2025–2028 | Kulturdirektoratet](#).

Kuokkanen, R. (2020). Reconciliation as a threat or structural change? The truth and reconciliation process and settler colonial policy making in Finland. *Human Rights Review*, 21, 293–312.

Kuokkanen, R. (2026). Culturalization as a governance logic: Reconciliation in Norway. *International Political Science Review*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/01925121261427412>

Likestillings- og diskrimineringsloven. (2017). *Lov om likestilling og forbud mot diskriminering* (LOV-2017-06-16-51). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51>

Meld. St. 12 (2020–2021). *Nasjonale minoriteter i Norge: En helhetlig politikk*. Kommunal- og moderniseringsdepartementet.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/b3beb7e9982f4cd3a6ab324cbe6f3a9b/no/pdfs/stm202020210012000dddpdfs.pdf>

Meld. St. 17 (2024–2025). *Samisk språk, kultur og samfunnsliv: Kommunale tjenestetilbud til samiske innbyggere*. Kommunal- og distriktsdepartementet.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/74b764d7859d4dbaaf8421e68c12da93/no/pdfs/stm202420250017000dddpdfs.pdf>

Menneskerettsloven. (1999). *Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett* (LOV-1999-05-21-30). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-05-21-30>

National Centre for Truth and Reconciliation. (2025a). *2025 NCTR 10 year report*. <https://nctr.ca/wp-content/uploads/2025/12/2025-NCTR-10YR-REPORT-ENG-FIN-WEB.pdf>

National Centre for Truth and Reconciliation. (2025b). Shaped by courage, strengthened by hope: 10 years of the National Centre for Truth and Reconciliation. *2025 NCTR 10 year report* <https://nctr.ca/wp-content/uploads/2025/12/2025-NCTR-10YR-REPORT-ENG-FIN-WEB.pdf>

National Centre for Truth and Reconciliation. (2026). Leadership team. <https://nctr.ca/about/leadership-team/>

National Centre for Truth and Reconciliation. (2026). NCTR governance. <https://nctr.ca/about/nctr-governance/>

National Centre for Truth and Reconciliation. (2026). Our mandate. <https://nctr.ca/about/our-mandate/>

National Centre for Truth and Reconciliation. (2026). Truth and Reconciliation Commission of Canada. <https://nctr.ca/about/history-of-the-trc/truth-and-reconciliation-commission-of-canada/>

National Centre for Truth and Reconciliation. (2026). University of Manitoba. <https://nctr.ca/about/history-of-the-trc/university-of-manitoba/>

Niemi, E. (2026a). Kvener. I V. K. Banik, K. G. Eriksen, & T. S. Nodeland (Red.), *Nasjonale minoriteter – en håndbok*. Cappelen Damm Akademisk.

Niemi, E. (2026b). Skogfinnene. I V. K. Banik, K. G. Eriksen, & T. S. Nodeland (Red.), *Nasjonale minoriteter – en håndbok*. Cappelen Damm Akademisk.

Norges Høyesterett. (2021). HR-2021-1975-S [Fosen-dommen]. Lovdata.
<https://lovdata.no/dokument/HRSIV/avgjorelse/hr-2021-1975-s>

Norges institusjon for menneskerettigheter. (2019). *Norges nasjonale minoriteter*.
<https://www.nhri.no/>

Norges institusjon for menneskerettigheter. (2022). *Holdninger til samer og nasjonale minoriteter i Norge*. <https://www.nhri.no/rapport/holdninger-til-samer-og-nasjonale-minoriteter-i-norge/?showall=true>

NOU 1997: 22 (1997). *Inndragning av jødisk eiendom i Norge under den 2. verdenskrig*. Justis- og politidepartementet.

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (u.å.). United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. <https://www.ohchr.org/en/indigenous-peoples/un-declaration-rights-indigenous-peoples>

Ot.prp. nr. 53 (2002–2003). *Om lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke (Finnmarksloven)*. Justis- og politidepartementet.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-53-2002-2003/-id173320/>

Prop. 86 L (2020–2021). *Endringer i sameloven mv. (konsultasjoner)*. Kommunal- og moderniseringsdepartementet.

Reibold, K. (2025). Trust, integration, and colonial legacies. *Nordlit*, 53(2), 104–121.

Sælthun, S. (2025). Meaningful or meaningless loss? Collective memories of the Alta controversy. *Acta Borealia*, 42(1–2), 34–51.

Sameloven. (1987). *Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold* (LOV-1987-06-12-56), kap. 4. Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1987-06-12-56>

Sametinget. (2024, 7. mars). *Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport – Sametingets overordnede vurderinger [Plenumsvedtak]*. <https://sametinget.no/sannhets-og-forsoningskommisjonens-rapport/sametingets-overordnede-vurderinger/>

Sannhets- og forsoningskommisjonen, (2023), *Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner* (Dokument 19 (2022–2023)). Stortinget. <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/sannhets-og-forsoningskommisjonen/rapport-til-stortinget-fra-sannhets--og-forsoningskommisjonen.pdf>

Selle, P., & Strømsnes, K. (2021). Det samiske sivilsamfunnet i Sametinget og i samepolitikken. I J. Saglie, M. Berg-Nordlie, & T. Pettersen (Red.), *Sametingsvalg: Tilhørighet, deltakelse, partipolitikk* (s. 101–138). Cappelen Damm Akademisk. <http://www.jstor.org/stable/jj.36233634.7>

Skaar, E. (2024). The Nordic Truth and Reconciliation Commissions: A new TRC model for resolving historic and ongoing violations of Indigenous rights. I L. M. Skum, J. Klaasen, B. Kruckpa, & R. Aldred (Red.), *Cultivating transformative reconciliation* (ReconTrans, Vol. 2). Pickwick Publications.

Skogerbø, E., Habbestad, A. D., Fjærli, M. R., & Josefsen, E. (2024). Sannhets- og forsoningskommisjonen i mediene. *Mediehistorisk Tidsskrift*, 21(2), 72–81.

St.prp. nr. 82 (1997–1998). *Et historisk og moralsk oppgjør med behandlingen i Norge av den økonomiske likvidasjonen av den jødiske minoriteten under den 2. verdenskrig*. Justis- og politidepartementet.

Stortinget. (2023). *Høring om Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport*. <https://www.stortinget.no/no/Hva-skjer-pa-Stortinget/Horing/horing/?h=10004983>

Stortinget. (2025). *Anmodningsvedtak: Rapport til Stortinget fra Sannhets- og forsoningskommisjonen*. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Vedtak/Vedtak/Sak/?p=94524>

UiT Norges arktiske universitet. (2026). Dialog og forankring. <https://uit.no/project/nasjonaltkompetansesenter/dialogogforankring>

UNESCO. (2003). Konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven.
<https://ich.unesco.org/en/convention>

Vedlegg

Vedlegg 1

Medlemmet Eva Josefsen slutter seg ikke til førsteutkastet slik det forelå 20. august 2026. Hun har dissens på fem punkter. Dissensene gjelder forståelsen av begrepet sivilsamfunn, omtalen av samer, kvener/norskfinner og skogfinner som premissgivere, kompetansesenterets merverdi for premissgivergruppene, samisk selvbestemmelse og forslaget til organisering.

Enkelte av hennes merknader er likevel innarbeidet i førsteutkastet, ettersom de reflekterer synspunkter som ble fremmet både i faggruppen som helhet og i mindretallets alternative forslag. Synspunktene ble drøftet på faggruppens møte 17. august 2026 og senere i Josefsens innspill til utkastet, som ble sendt til sekretariatet 20. august 2026. Sekretariatet gjorde deretter endringer i teksten, og deler av innholdet som er dissensene ble innarbeidet. Forslag til revidert tekst ble sendt til faggruppen fredag 21. august 2026 kl. 13.38.

Eva Josefsen har imidlertid ikke hatt anledning til å gjennomgå hvordan merknadene er innarbeidet i utkastet, ettersom tekstforslagene ble sendt ut sent. Hun har bedt sekretariatet om at dissensene tas inn i dokumentet i sin helhet ved utsendelse.

Her følger innholdet i dissensene, slik Eva Josefsen formulerte dem i en e-post til faggruppen fredag 21. august 2026 kl. 02.49:

Dissens 1 fra Eva Josefsen

Jeg viser til forslag til tekst i utredningens kapittel 1.3.1. forståelse av mandatet, side 7, avsnittet som begynner med «Offentlig sektor og sivilsamfunnet...» Denne dissensen uttrykker uenighet i flertallets beskrivelse av sivilsamfunn i dette avsnittet. I teksten er begrepet sivilsamfunn ikke satt inn i en ramme av majoritetssamfunn, urfolkssamfunn og minoritetssamfunn. En slik begrepsredegjørelse er nødvendig for at målgruppene i utredningens mandat skal konkretiseres. Denne dissensen begrunner jeg som følger: I en fornorskningssammenheng hvor samer som urfolk, og de nasjonale minoritetene kvener/norskfinner og skogfinner har erfart urett både fra offentlig sektor og fra det organiserte sivilsamfunnet hvor majoritetens verdier har vært grunnmuren, er det nødvendig å differensiere på innholdet i begrepet sivilsamfunn. Å kun se det organiserte sivilsamfunnet som endimensjonalt, for eksempel når det gjelder, organisasjonsgrad, medlemsmasse, behov og utfordringer, innebærer at særegne trekk ved samers, kvener/norskfinners og skogfinners erfaringer med fornorskningspolitikken i egne sivilsamfunn ikke synliggjøres. Det er derfor et behov for å differensiere forståelsen av sivilsamfunnsbegrepet. Det vises også til Stortingets behandling av kommisjonens rapport i november 2024, hvor et komiteflertall viser til at det er behov for en målrettet satsning på kunnskap om og formidling av historien om fornorskningspolitikken, og at

«Dette vil blant annet være viktig for at myndigheter og majoritetsbefolkningen får et godt grunnlag for å bidra i forsoningsarbeidet» (s 42). Det er derfor ikke usannsynlig at sivilsamfunn i Kunnskapsdepartementets mandat kan forstås som majoritetssamfunnet.

Dissens 2 fra Eva Josefsen

Jeg viser til forslag til tekst i utredningens kapittel 1.3.1 Forståelse av mandatet, 7, avsnittet som begynner med «Samtidig legger utredningen til grunn. ...» og fram til avsnittet som begynner med «Utredningen har videre vurdert...» på side 8. Denne dissensen uttrykker uenighet i flertallets forståelse av begrepet «berørte grupper» i dette avsnittet. Denne dissensen begrunner jeg som følger: Samer, kvener og skogfinner bør i forbindelse med utredning av kompetansesenter, hvor offentlig sektor og sivilsamfunnet er målgrupper, omtales som *premissgivere*. Å være premissgiver vil si at det er disse gruppene som selv, på bakgrunn av egne erfaringer, kompetanse og kunnskap om fornorskningsspolitikkens årsaker og virkninger, identifiserer egne kompetansebehov. Videre er det premissgivergruppene selv som gjør strategiske beslutninger og prioriteringer med hensyn til dokumentasjon av egen fortid og nåtid, kunnskapsutvikling, og formidling til offentlig sektor og majoritetssamfunnet.

Dissens 3:

Jeg viser til forslag til tekst i utredningens kapittel 11.3.1 , side 9, kulepunkt to. Det bør være premissgivergruppene ved et nasjonalt kompetansesenter om fornorskningsspolitikk og urettssom som bør ha en merverdi ved utforming av samers kveners/norskfinners og skogfinners kunnskap om egne fornorskningserfaringer, og formidling av disse.

Dissens 4:

Jeg viser til forslag til tekst i kapittel 2.2 Selvbestemmelse, konsultasjon og effektiv deltakelse, side 4, avnitt 2, fra setningen som begynner med: «For urfolk er innholdet i selvbestemmelsen...» og ut avsnittet. Denne dissensen uttrykker uenighet med flertallets beskrivelse av samenes selvbestemmelse. Beslutningen om å etablere et kompetansesenter om fornorskning og urett er et eksempel på hvordan samenes selvbestemmelse kommer til anvendelse i praksis. Når det gjelder hva som skal dokumenteres, formidles, eller forskes på om samene, må det være samene selv som definerer og tar beslutninger. Det er altså ikke snakk om at samiske interesser bare må gis en viss innflytelse. Prosessen knyttet til den samiske delen av et kompetansesenter må dessuten ses i sammenheng med Sametingets igangsatte prosesser om forsoning som involverer det samiske samfunnet.

Urfolks selvbestemmelse er definert i FNs urfolkserklæring gjennom artikkel 3 som slår fast at «Urfolk har rett til selvbestemmelse. I kraft av denne rett bestemmer de fritt sin politiske stilling og fremmer fritt sin egen økonomiske, sosiale og kulturelle utvikling», og artikkel 4 hvor det heter «Urfolk har, i utøvelsen av sin rett til selvbestemmelse, rett til

autonomi eller selvstyre i saker som angår deres indre og lokale anliggender, samt til ordninger for finansiering av sine autonome funksjoner». Dette er prinsipper som over flere tiår har blitt operasjonalisert og institusjonalisert i forholdet mellom norske myndigheter og Sametinget. Disse konkrete erfaringene legger føringer på prosessen knyttet til utredning og etablering av et slikt senter. Samenes selvbestemmelsesrett omfatter mer enn retten til å bli konsultert, men retten til å bli konsultert er en del av selvbestemmelsesretten (se FNs urfolkserklæring, artikkel 19). Dette betyr at Sametinget må ha en avgjørende stemme i beslutningsprosessen knyttet til den samiske dimensjonen i kompetansesenteret, blant annet i beslutningen om organisering.

Dissens 5

Jeg viser til forslag til tekst i utredningens kapittel 6 Primær- og sekundærforslag om organisering av et nasjonalt kompetansesenter, kapittel 6.2 i sin helhet. Denne dissensen uttrykker uenighet med forslaget til organisering. Dette begrunnes i at selv om mandatet gitt av Kunnskapsdepartementet har bedt om at det skal utredes etablering av et kompetansesenter om fornorskningsspolitikk, er denne utredningen bundet av Stortingets og regjeringens folkerettslige og juridiske forpliktelser overfor samer som urfolk og de nasjonale minoritetene. I lys av samenes rett til selvbestemmelse bør forslaget om opprettelsen av et kompetansesenter om fornorskningsspolitikk og urett, følge opp uttalelser gitt av blant annet United Nations Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples (26.-28. februar 2024) og Samerådet (28. april 2024) hvor det påpekes at det ikke er ønskelig å utforme politikk og tiltak som ikke tar hensyn til urfolks særskilte behov, rettigheter og status, eller at det etableres strukturer som sammenblander urfolk og andre grupper på måter som kan svekke anerkjennelsen og gjennomføringen av urfolks særlige status og rettigheter.

Et kompetansesenter vil gjøre strategiske prioriteringer i sitt arbeid: hvilke erfaringer som skal dokumenteres, hvilke forskningsområder som skal prioriteres, hvordan kunnskap skal etableres, forvaltes og formidles, og hvilke formidlingstiltak som skal utvikles. I slike overordnede prioriteringer må den samiske selvbestemmelsen sikres. Her vises det til erfaringene fra National Center for Truth and Reconciliation i Canada hvor senteret i sin helhet er urfolksstyrt og -ledet (se kapittel 3 ovenfor).

Flere uttalelser fra samiske aktører har, både skriftlig og muntlig, gitt uttrykk for at det bør etableres et eget kompetansesenter for samene. Dette begrunnes i samers selvbestemmelsesrett og at et slikt senter bør forankres i en samisk eller samiskstyrt institusjon med et tydelig samisk samfunnsmandat. Det foreslås derfor det etableres et eget samisk kompetansesenter, dersom dette vedtas av Sametinget.

De nasjonale minoritetenes behov bør på samme måte ivaretas og utvikles i tett dialog med deres egne miljøer, slik at de sikres effektiv deltakelse i valg av organisasjonsform og beslutninger om hvordan forskning, dokumentasjon og formidling knyttet til fornuftspolitikk skal følges opp for deres del. Det bør her vektlegges at løsninger som går imot viljen til premissgivergruppene ikke vil bidra til forsoning. Det vil tvert om kunne forstås som ytterligere et nytt bidrag til en urett som disse gruppene har historisk erfaring med.

Det bør derfor opprettes ett, to eller flere kompetansesentre, avhengig av premissgivergruppens beslutninger. Det er premissgivernivået som skal ha den strategiske beslutningsmyndigheten/-ansvaret, det vil si at det er samer, kvener/norskiner og skogfiner som har ansvar for og styring over veivalg, arbeid og oppgaveløsning, og som fatter vedtak som har betydning for deres egen gruppes disposisjoner angående formidling, forsoning, forskning og dokumentasjon. Premissgivergruppene fatter også beslutninger om hvordan eget sivilsamfunn og egne institusjoner involveres i arbeidet.

Et eventuelt koordinerende organ har ansvar for støttefunksjoner, etter oppdrag fra premissgivernivåene. Dette kan eksempelvis omfatte kartlegging av informasjons- og kunnskapsbehov i offentlig sektor og majoritetssamfunnet, Denne enheten kan også ha teknisk stabsfunksjoner der premissgivernivået avdekker behov. Det felles organet ha som hovedoppgave å identifisere og ha oversikt over dokumentasjon. En av premissgivergruppens hovedoppgaver er å identifisere og ha oversikt over pågående forskning, identifisere forskningsbehov, og stimulere til forskning ved eksisterende forskningsmiljøer som bidrar til å tette identifiserte behov, herunder sikre at lokale og regionale institusjoner er aktive premissgivere, også som medforskere. Det bør altså ikke være meningen at senteret skal bygge opp parallelle forskningsstrukturer, men at det etableres samarbeid med eksisterende forskningsmiljøer (jf tilsvarende premiss for dokumentasjon, se utredningens kapittel 6.1.4 Dokumentasjon).

